

Bir Tutam
TUNCELİ

T.C.
TUNCELİ VALİLİĞİ

Bir Tutam
TUNCELİ

2012

**T.C.
TUNCELİ VALİLİĞİ**

www.tunceli.gov.tr

ISBN: 978-605-87210-2-9

Koordinasyon

İsmet Hakan ULAŞOĞLU
İl Kültür ve Turizm Müdürü

Erdoğan ELALDI

Yazar

Yüksel IŞIK

Fotoğraflar

Malik KAYA

Deran ATABEY

Tunceli Valiliği Arşivi

İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi

Proje Adı: “Geçmişten Geleceğe Tunceli” Projesi

Sözleşme No: TRB1/DFD/2011/38

“Bu proje; Fırat Kalkınma Ajansı tarafından Doğrudan Faaliyet Destek Programı kapsamında desteklenmiştir.”

“Bu yayının içeriği, Fırat Kalkınma Ajansı ve/veya T.C.Kalkınma Bakanlığının görüşlerini yansıtmamakta olup, içerik ile ilgili sorumluluk yazara aittir.”

Baskı

ANIT MATBAA / ANKARA

Tel: 0312 232 54 77

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	5
-------------	---

I. BÖLÜM: GENEL BİLGİLER.....7

A. Kısa Tunceli Tarihi	10
B. Tunceli İlçeleri.....	15
C. Tunceli Coğrafyası	22
1. Tunceli Dağları.....	24
2. Tunceli Ovaları	32
3. Tunceli Platoları.....	35
4. Tunceli Vadileri	36
5. Tunceli Gölleri ve Irmakları.....	40
6. Tunceli İklimi	47
7. Tunceli Bitki Örtüsü.....	51
8. Tunceli Yaban Hayatı	57
9. Tunceli Geçim Kaynakları	64

II. BÖLÜM: TUNCELİ GELENEK, GÖRENEK

VE FOLKLORU.....69

A. Gelenekler	69
1. Evlenme Gelenekleri.....	69
2. Sünnet Düğünü ve Kirvelik Geleneği.....	71
3. Cenaze Töreni Geleneği.....	72
4. Doğum Geleneği.....	73
5. Diş Hediği Adeti	73
6. Niyaz Kaçırma Geleneği.....	74
7. Musahiplik Geleneği.....	74
8. Kal Gağan Geleneği.....	74

9. Cem Töreni.....	75
--------------------	----

10. 12 İmam (Muharrem Orucu).....	76
-----------------------------------	----

11. Hızır Orucu	77
-----------------------	----

B. Tunceli El Sanatları.....	78
------------------------------	----

1. Dokumacılık.....	78
---------------------	----

2. Çanak-Çömlekçilik	79
----------------------------	----

3. Dericilik	79
--------------------	----

4. Ağaç Oyma-Ahşap İşçiliği	79
-----------------------------------	----

C. Geleneksel Halk Giysileri	81
------------------------------------	----

1. Kadın Giyimi.....	81
----------------------	----

2. Erkek Giyimi.....	82
----------------------	----

D. Tunceli'de Halk Oyunları ve Folklorik Kıyafetler	83
---	----

1. Halk Oyunları.....	83
-----------------------	----

2. Folklor Kıyafetleri.....	86
-----------------------------	----

III. BÖLÜM: TUNCELİ YEMEKLERİ.....87

A. Özel Yemekler	88
------------------------	----

B. Çorbalar	92
-------------------	----

C. Çörek ve Börekler	94
----------------------------	----

D. Et Yemekleri	96
-----------------------	----

E. Köfteler ve Dolmalar	97
-------------------------------	----

F. Tatlılar.....	100
------------------	-----

IV. TUNCELİ EFSANELERİ.....101

A. Munzur Baba Efsanesi	101
-------------------------------	-----

B. Şıh Delil Efsanesi.....	104
----------------------------	-----

C. Gelin Pınarı Efsanesi.....	104
-------------------------------	-----

D. Düzgün Baba Efsanesi	106
E. Ağuçan Efsanesi	107
F. Yılan Dağı Efsanesi	107
G. Seyid Kalmem Efsanesi.....	108
H. Bağıın Kalesi Efsanesi	109
I. Kalo Sıpe (Aksakallı İhtiyar) Efsanesi.....	109
J. Sağman Kalesi	110
K. Süpürgeç Baba Efsanesi	110
L. Mansur Baba Efsanesi.....	111
M. Sultan Hıdır Efsanesi	112
N. Pepuk Kuşu Efsanesi.....	112

V. TUNCELİ TARİHİ ESERLERİ VE DOĞAL GÜZELLİKLERİ 115

A. Camiler	115
B. Türbeler	120
C. Kaleler.....	123
D. Medrese, Hamam ve Köprüler	127

E. eşmeler	131
F. Doğal Güzellikleri.....	133
G. Kilise ve Mezar Taşları	142
H. Tunceli Kaplıcaları.....	145
I. Höyükler.....	147
J. Doğa Sporları	150
K. Festivaller.....	152

VI. BÖLÜM: TUNCELİ DOĞUMLU ÜNLÜLER..... 153

A. Sanatçı ve Yazarlar	153
B. Politikacılar.....	154

VII. BÖLÜM: GEREKLİ BİLGİLER 161

A. ULAŞIM.....	161
B. KONAKLAMA.....	162
C. TUNCELİ İLİ İLETİŞİM BİLGİLERİ.....	164
KAYNAKÇA.....	165

TAKDİM

Tunceli sarp dağların arasına saklanmış gerçek bir Anadolu hazinesidir. Olağanüstü güzellikleri, her biri ayrı derslerle dolu efsaneleri, tarihsel geçmişiyle Tunceli, bugüne kadar keşfedilmemiş gerçek bir saklı kenttir. Özü sözü bir, toprağına ve özgürlüğüne düşkün Tunceli'nin bilinir hale gelmesi toplumsal bir görev niteliğindedir.

İrmak her yerde güzeldir; dağlar her yerde görkemlidir; her çiçek güzeldir. İçinden iki ırmak geçen nadide illerimizden olan ve geçit vermez sarp dağların arasında bulunan Tunceli, ırmakların en güzeline, yan yana yetişerek birbirini güzelleştiren başka bir yerde yetişmeyen çiçeklere sahiptir. Buz gibi suları var Munzur Gözelerinde, sımsıcak kaplıcaları var vadilerinde. Ev sahipliğı yaptığı uygarlıklara tanıklık eden camileri de var kilisesi de.

Öyle bir kent ki, ur keklüğinden, çengel boynuzlu dağ geçisine, tek dişli doğal sarımsağından, ışıktına kadar birçok açıdan özel bir coğrafyadır Tunceli. Mağrurun karşısında mağdura kapı açmış bir diğerkâmdır Tunceli. Bir bakmışsınız nazlı nazlı akıp giden akarsulara eşlik eder; bir bakmışsınız dik yamaçlardan aşağılara korkusuzca dökülen şelalelere dönüşür. Düşmanına geçit vermez dağlarıyla kadim tarihte kim bilir kaç kez kuşatılmıştır da kapısını bir kere dahi aralatmamıştır. Başı sıkışına Bozatlı Hızır'ın yardım ettiği bir coğrafyadır Tunceli.

Tarih boyunca barış ve kardeşliğı esas alan, tarih boyunca özgürlüğe tutkun, farklılığı zenginlik bilen bir dokunun adıdır Tunceli. Farklı olanın farkında olmayı bir erdem kabul eden Tunceli, Bizansı da görmüş, Persi de. Önemli geçmişine rağmen yıllardır ihmal edilmiş Tunceli, artık kabuğunu kırmak, layık olduğu yere gelmek istemektedir.

Elinizdeki kitap, kâğıda dökülmesi zor güzelliklere sahip Tunceli'ye dair bir not düşmeyi amaçlamaktadır. Dağlarından akarsularına, vadilerinden ovalarına, kalelerinden köprülerine, mantarından kengerine kadar başka hiçbir yerde görülmeyecek nice güzelliğın farkına varılması için ilk adımdır bu kitap.

Daha önce de bir vesileyle dikkat çektiğim gibi, "Munzur'a bakalım, onun da ardından Anadolu'ya bakalım ve üstünde oturduğumuz manevi hazineleri fark edelim. Yüzümüzü patlamış öfkelerden, nihayetsiz kederlerden bu hayat yeşiline çevirelim; kulağımızı bu şirin suyun şırl şırl nağmelerine kabartalım ki Anadolu hakikatiyle kucaklaşalım."

Saygılarımla...

Mustafa TAŞKESEN

Tunceli Valisi

1. BÖLÜM: GENEL BİLGİLER

Kuzeyde ve batıda Munzur Dağları ile Karasu Irmağı, doğuda Bingöl Dağları ve Peri Suyu, güneyde Keban Barajı Gölü ile çevrilidir. Belirgin doğal sınırlarla kuşatılmış olan il toprakları, doğuda Bingöl ve Elazığ, güneyde Elazığ,

batı ve kuzeyde Erzincan illeriyle komşudur. Tunceli, 7.774 Km² yüzölçümü ile Türkiye topraklarının % 1'ini kaplamaktadır.

2011 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sayımına göre Tunceli'nin toplam nüfusu 85.062'dir. Kilo-

metrekare başına düşen kişi sayısı 11 olan Tunceli aynı zamanda Türkiye'nin en az nüfusa sahip ili konumundadır. İl nüfusunun % 34,03'ü köy ve beldelerde, % 65,97'si il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır.

Tunceli iline ulaşım sadece karayolu ile yapılmaktadır. Erzincan'ı Erzurum'a bağlayan kara ve demiryolları, ilin kuzey ve batısında doğal sınır oluşturan Karasu Irmağı Vadisi'nden geçmektedir. İl top-

raklarında kuzey-güney yönünde uzanan ve Erzincan'ı Elazığ'a bağlayan karayolu ise Tunceli kentinin içinden geçmektedir.

Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde bulunan Tunceli'nin bu-

lunduğu coğrafyaya Yukarı Fırat bölümü de denilmektedir. Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi bu bölgede de çağlar boyunca pek çok uygarlık yaşamıştır.

A. KISA TUNCELİ TARİHİ

1935'te çıkartılan bir yasayla kalan Kasabasının da içerisinde bulunduğu Tunceli adını alan bölgenin adı Dersim olarak bilinmektedir. Dersim, Dimili lehçesinde der (kapı), sim (gümüş) sözcüklerinden oluşan bir isim tamlamasıdır. Türkçeye gümüş kapı olarak çevrilebilecek Dersim ile ilgili olarak M.Ö. 4. Yüzyıllarına ait bilgiler bulunmaktadır. Yunan gezginlerinin burası için Daranis dedikleri görülmektedir. M.Ö. 519 yılında, Dara (Darius), Perslere kral olunca tarihçi Ptolemy, bugünkü Tunceli'yi, Daranalis olarak kaydetmektedir. Bu isim, yüzlerce yıl kullanılmıştır.

Dersim adının kökeni, Hazar Denizi'nin güneyindeki Pers öncesi halklardan biri olan ve Deylem bölgesinde yaşantılarını sürdüren Deylemlilerle de ilişkilendirilmektedir. Moğol işgaline kadar yurtlarını koruyabilen Deylemliler, 1256 yılında gerçekleşen Moğol işgalinden kaçarak bugünkü Tunceli'ye yerleştikleri sanılmaktadır. Dersim adının da bu halktan geldiği düşünülmektedir.

Cumhuriyet'ten önceki resmi yazışmalarda kullanılan Dersim adı, 1935'de çıkartılan bir yasayla Tunceli'ye çevrilmiştir.

Tunceli, çok sarp ve dağlık bir bölgedir. Tarihi olarak çok eski çağlara dayanması, korunaklı bir yapısı olmasıyla doğrudan ilintilidir. 1968-1970 yıllarında Çemişgezek ilçesi yakınında bulunan Pulur Höyüğü'nde yapılan kazılarda Tunceli tarihi hakkında önemli bulgular ortaya çıkarmıştır. Höyük'te, MÖ. 5000-3000 yıllarına ait kültür katmanlarında tunç Çağı'na ait bilgiler elde edilmiştir. Bu kazılarda kale görünümünde evlere, evlerin içinde çeşitli bölümlere, ocak, dibek ve öğütme taşlarına çeşitli hayvan resimlerinin yapıldığı kabartmalara, tunç iğne ve kazma gibi madeni eşyalara rastlanmıştır.

İlk sakinlerini Orta Asya'dan gelen Türk kavimlerinin oluşturduğu Tunceli, daha sonra Anadolu'da büyük bir siyasal birlik oluşturan Hititlerin egemenliğine girmiştir. Hititler'in M.Ö. 13. yüzyılda Tunceli yöresine hâkim oldukları anlaşılmaktadır. Tunceli,

Hititler'den sonra Hurriler, Babililer ve Asurlar'ın egemenliği altına girmiştir. Mazgirt ilçesinde bulunan kalede yapılan araştırmalara göre Hitit Devleti yıkıldıktan sonra bölgeye, M.Ö. 12. yy'da Urartuların egemen olduğunu gösteren bulgulara rastlanmıştır. Mazgirt Kalesi, Bağın Kalesi ve Kalaköyü Kalesi'nin Urartulara ait olduğu anlaşılmıştır. Bu tarihten sonra Tunceli, önce M. Ö. 7 yy'da Azerbaycan Yöresi'nde ortaya çıkan Medler'in; sonra da M.Ö. 4. yy'da Persler'in eline geçmiştir.

M. Ö. 333-330 yılları arasında Tunceli, Büyük İskender'in Asya Seferiyle birlikte Makedonya İmparatorluğu'nun topraklarına dâhil edilmiştir. İskender, çekilirken, bölgeye Sabıktaş'ı vali olarak bırakmış; Tunceli, Sabıktaş'a karşı ayaklanan Pers Soylusu Anarates'in kurduğu Kapadokya Krallığı'nın kontrolüne geçmiştir. Daha sonra İskender'in yerine geçen Perdikes tarafından Makedonya Krallığı'na bağlanan Tunceli, çok geçmeden tekrar Kapadokya Krallığı'nın eline geç-

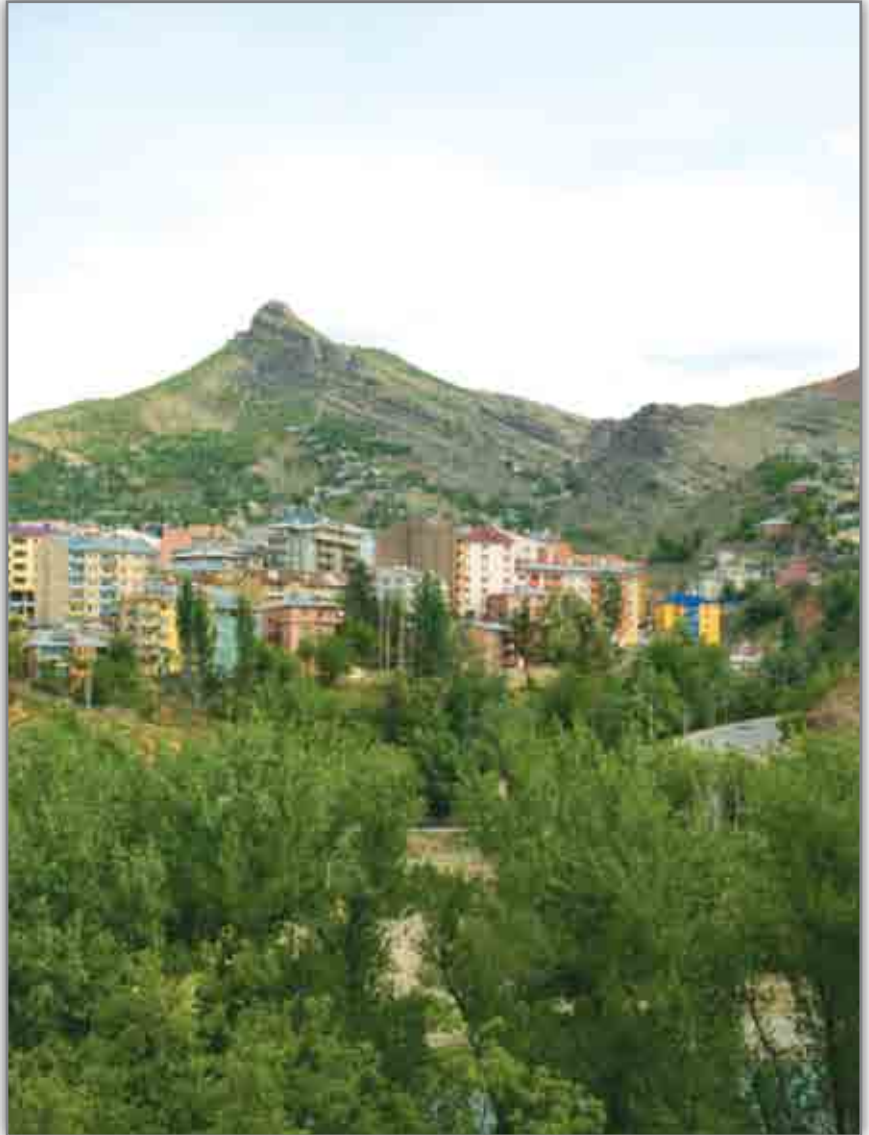

miştir. Bu egemenlik, M.S. 20'li yıllardan itibaren Romalıların bölgeye egemen olmasına kadar sürmüştür.

Tunceli zaman zaman eski İran'da Medler ile Akamenidler'den sonra kurulan üçüncü yerel hanedanlık olan Partlar'ın eline geçse de Roma İmparatorluğu'nun bölünmesinden sonra Bizans toprağı olmuştur.

Bizans'ın, Sasaniler'den gelecek saldırılara karşı doğal bir kale konumunda bulunan Tunceli'ye büyük önem verdiği görülmektedir. Sasani saldırıları sonucu birkaç kez el değiştiren Tunceli, Arap ordularının 639'da bölgeyi fethetmesine kadar Bizans'ın egemenliği altında kalmıştır. Araştırmalar, Bizans İmparatorlarından Leon Çimişkes'in bu bölgede doğduğunu ve gençliğini burada geçirdiğini göstermektedir. İmparator olduktan sonra bugün Çemişgezek olarak bilinen köyünü, verdiği önem ve yaptığı yatırımlarla "Çimişkesopolis" adıyla şehirleştirdiği söylenmektedir.

Arapların kendi içindeki anlaşmazlıklarından yararlanan Bi-

zans imparatoru 11. Justinianus, Ermenilerle birlikte yöreyi egemenliği altına aldığında tarihler 685 yılını göstermektedir. Tunceli, 699 yılında, İslam orduları tarafından Bizanslılar'dan geri alınmış; ancak bu sefer de, 724-743 yıllarında Hazarların denetimine girmiştir. Hazarların egemenliği, Abbasi Halifesi Harun ür-Reşit'in düzenlediği saldırılarla son bulmuştur. Zaman zaman İslam devletlerindeki iç karışıklığını fırsat bilen Bizans'ın yeniden ele geçir-

diği bölge, Türkler'in Anadolu'ya girdiği Malazgirt Savaşı sonrasında Bizanslılar'a karşı bağımsızlığını ilan eden Ermeni asıllı Komutan Filaletos'un hanlık toprağı haline gelmiştir.

Anadolu Selçuklu Devleti'yle Büyük Selçuklu Devleti arasındaki egemenlik savaşını da fırsat bilen Filaletos, 1086'ya kadar bölgedeki egemenliğini sürdürmüştür. Bu tarihte Anadolu Selçuklu Devleti'nin Büyük

Selçuklu Devleti'ne yenilmesi sonucu, Melikşah'ın Harput ve Dersim yöresine gönderdiği Çubuk Bey Filaletos'u yenerek hanlığına son vermiştir. Böylece 1071'de Anadolu'ya giren Türkler, Tunceli'yi 1087 yılında egemenlikleri altına alabilmişlerdir.

Tunceli'nin kuzey kısmı Türk beylerinden Ahmet Gazi Bey'in Mengücek Beyliği'ne dahil edilmiştir. Güney kısmıysa Çubukoğulları'nın egemenliği altında kalmıştır. Diyarbakır'da bulunan Artukoğulları da Tunceli'yi ele geçirme niyetindedir. Bu nedenle Çubukoğulları'yla uzun süren bir savaşa tutuşmuşlar; 1115 yılında Çubukoğulları'nı yenerek, Tunceli'nin güneyini kendi topraklarına katmışlardır. 1163 yılında ise yörenin Danişmendi Yağıbasan'ın eline geçtiği; ordusuna direniş gösteren Tunceli halkının çok büyük bir kısmını Sivas'a sürgün edildiği görülmektedir.

Bu tarihten sonra 1243 yılında yapılan Köseadağ Savaşı'na kadar yörenin egemenliği Anadolu

Selçukluları'ndadır. Ancak bu savaşta Selçuklular yenilince bölge Moğolların denetimi altına girmiştir. Bilindiği üzere Moğol istilâsı, Anadolu için tam bir yıkım haline dönüşmüştür. Bu yıkım ve felaketten kurtulan tek bölge olarak Tunceli, Moğol zulmünden kaçan Türk boylarına da sığınak olmuştur. Tunceli, 1252 yılına kadar merkezi Erzincan'da bulunan Türkmen Mengücekoğulları Beyliği sonra da sırasıyla İlhanlılar (1256-1353), Celayirliler (1340-1431), Timurlular (1370-1507), Karakoyunlular (1380-1469) ve Akkoyunlular'ın (1340-1514) egemenliği altında yaşamıştır. Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar Akkoyunluların yönetimi altında bulunan Tunceli, 1473 yılında yapılan Otlukbeli Savaşı'ndan sonra Osmanlı yönetimi altına girmiştir.

Kısa bir süre Safevi hükümlarlığı altına girmişse de, 1514'te Yavuz Sultan Selim'in Safevi'lere karşı düzenlediği Çaldıran Seferi sonrası Osmanlı toprağına dönüştürülen Tunceli, Çemişgezek Beyliği'ne bağlanmıştır. Daha sonra aralarında Tunceli'nin de

bulunduğı Çemişgezek Beyliği, Çemişgezek, Pertek, Sağman ve Mazgirt olarak çarsancak'a (4 sancak) bölünmüştür.

Bu tarihten Tanzimat Fermanı'nın okunduğı döneme kadar, Tunceli'nin, Osmanlı toprakları içinde bulunmakla birlikte devletin kesin denetimi altına girmediğı; denetim altına almak ve devlet otoritesi kurmak için yapılan girişimlerin de direnişle karşılaştığı görülmektedir. Padişah 3. Ahmet döneminde, İran- Osmanlı Savaşı sürerken, Çarsancak Beyleri'nin 1726 yılındaki şikâyeti üzerine, Diyarbakır Valiliğı'nin, 1733'de, Tunceli'de düzeni sağlamak için ordu gönderdiği bilinmektedir. 1798'de ise bu kez Muş Sancağı Mutasarrıfı Murad'a verilen hükmle düzeni bozan aşiretlerin cezalandırılması istenmektedir.

Tanzimat Fermanı, bölgedeki karışıklık ve ayaklanmaların devam ettiği bir dönemde yayınlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin yeni baştan idari olarak düzenlenmesine de vesile olan Tanzimat Fermanı ile birlikte bölgedeki idari yapılanmada da düzenlemelere gidil-

miştir. 1848 yılında, Çemişgezek ve Pertek sancakları birleştirilip, Dersim Sancağı'na dönüştürülerek Elazığ'a bağlanmıştır. Merkezi Hozat yapılan Dersim Sancağı'nın diğer merkezleri de Gürcanis, Kuruçay, Ovacık, Mazgirt, Kuzucan ve Kemah ile Koçgiri aşiretinin yaşadığı bölgeler olmuştur. 1859'da sancağın merkezi Hozat'tan Ovacık'a nakledilmiştir.

1875'de yol yapımı ve Redif Taburları için asker toplanması isteğine olumsuz bakan aşiretlerin egemen olduğu Tunceli, 1880 yılında il haline getirilmiştir. İlk Vali de Fikri Paşa'dır. Fikri Paşa'nın yürüttüğü çalışmaların olumsuz sonuçlanması ve başka etkenler nedeniyle Tunceli, 1888'de tekrar Mutasarrıflığa dönüştürülmüştür.

Birinci Dünya Savaşı patlak verene kadar Osmanlı Devleti'nin bugünkü Tunceli bölgesiyle yakından ilgilendiğı; yüksek rütbeli subaylara hazırlatılan raporlardan anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde hazırlanan ilk rapor, 1896 tarihini taşımaktadır ve 4. Ordu Komutanı Zeki Paşa tarafından hazırlanmıştır.

Zeki Paşa'nın hazırladığı rapora Şakir Paşa'nın itiraz etmesi üzerine Saray'ın, Şakir Paşa'dan bir rapor hazırlamasını istediği anlaşılmaktadır. Şakir Paşa'nın hazırladığı rapor, 1899 tarihini taşımaktadır. Şakir Paşa, bölgedeki yoksulluk ve zarurete vurgu yaparak, çözüm önerilerini sıralamaktadır.

1903 yılındaysa Dersim Mutasarrıfı Arif Bey tarafından bir rapor hazırlanmıştır. Elazığ Valiliği eliyle Dahiliye Vekaleti'ne sunulan raporda bölge insanının hayat kaygısına dikkat çekilmektedir. 1903

yılında Mutasarrıf olarak atanan Celal Bey de, bölgede kaldığı üç yılın sonunda hazırladığı raporda, geçim darlığı ve arazi ihtilaflarının giderilmesi gerektiğini belirtmektedir. 2. Meşrutiyet'in gerçekleştiği 1908'de ise Devletin, bölgenin sorunlarını yerinde tespit etmek için Ali Paşa başkanlığında bir heyet oluşturduğu görülmektedir.

Gene de bugün Tunceli adıyla bilinen bölge sorunlu olmayı sürdürmüştür. Bu durum, Birinci Büyük Savaş'a kadar devam etmiş

tir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Ruslar, Pülümür'e kadar gelmişler; ancak, gördükleri büyük direniş nedeniyle çok kayıp vermiş ve Tunceli'ye giremeden geri çekilmişlerdir.

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte bölge önce Dersim sonra da Tunceli adıyla il yapılmıştır. Dersim ilinin merkezi, Cumhuriyet'ten önce mutasarrıflık olan Hozat'tır. 25 Aralık 1935 tarih ve 2884 sayılı Kanunla Dersim adı Tunceli'ye dönüştürülmüş; geçici merkezi de Elazığ olmuştur. Yasanın ilk hazırlığında Munzur olan il adı, dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın önergesiyle Tunceli olarak değiştirilmiştir. Yeni kurulan Tunceli iline, Erzincan'ın Pülümür, Elazığ'ın Nazımiye, Hozat, Mazgirt, Pertek, Ovacık ve Çemişgezek ilçeleri bağlanmıştır.

Tunceli'nin merkezi 30 Aralık 1946 tarih ve 4993 sayılı Kanunla Hozat'tan bugünkü merkezine taşınmıştır. Bugünkü Tunceli ilinin bulunduğu merkezin asıl adı Kalan'dır.

B. TUNCELİ İLÇELERİ

ÇEMİŞGEZEK

Çemişgezek, Tunceli'nin güneybatı kısmında bulunan bir ilçedir. 117 kilometrelik mesafeyle Tunceli'ye en uzak ilçe konumundadır. Tunç Çağı'na ait bulgulara da rastlanan Çemişgezek, tarihi bir yerleşim merkezidir. Osmanlı döneminde de bölgenin önemli merkezlerinden biri konumundadır. İlk belediye teşkilatının 1881'de kurulması da bunu göstermektedir.

Bizans İmparatoru John I Tzimisces (M.S. 969-976)'in Çemişgezek doğumlu olduğu, İmparator olduktan sonra Çemişgezek'i bölgenin merkezi haline döndürdüğü ve Çemişgezek adının Tzimisces'in Kenti anlamına geldiği rivayet edilmektedir.

Çemişgezek adının nereden geldiğine ilişkin Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde şöyle yazmaktadır:

"Buradan kalkarak (Sağman) Çemişgezek Kalesine geldik. Cemşid'in bir gulamı kaçıp bu sa'b diyarlara kaçarak Kaarun gibi

paraya malik olup Cemşid korkusundan bu kaleyi inşa ettiğinden 'Çemişid Kenzek'den galat olarak 'Çemişgezek' denmiştir. Sonra nice hükümdar eline girmiştir. Sonunda Selim Hana ahalisi itaat eylemiştir."

Deniz seviyesinden yüksekliği 953 metre olan Çemişgezek, kuzeyinde Ovacık, doğusunda Hozat, kuzeybatısında Erzincan ile komşudur. İlçenin güneyi ve güneybatısı Keban Baraj Gölü ile çevrilidir. Tunceli ile olan ulaşımı Pertek üzerinden karayolu ile sağlanır. Ancak ticari ve sosyal yaşamı çoğunlukla daha yakın olan

Elazığ ile ilişkilidir. Elazığ'a ulaşım Keban Barajı üzerinden feribotlarla sağlanmaktadır.

Çemişgezek, tarihi eserler bakımından Tunceli'nin en zengin ilçesidir. Bunların başında halen Keban Baraj Gölü altında kalan Yeni Köy Höyüğü, İn Delikleri (Derviş Hücreleri), Yelmaniye Camisi, Uzun Hasan Türbesi, Hamam-ı Atık, Aşağı Köprü, Feruh Şad Bey Türbesi, Çemişgezek Kalesi ve Hamidiye Medresesi gelmektedir.

Çemişgezek'in dutu ve duttan yapılan pekmez ve pestili ünlüdür.

Hozat

Hozat

HOZAT

Hozat adının eski Türk dilinde 'sıçramak, hoplamak' anlamına gelen Hozmak'tan geldiği sanılmaktadır. Tanzimat'tan sonra (1845) il haline getirilen Dersim'in merkezi olmuştur. Dersim'in 1862'de, Elazığ'a sancak olarak bağlanmasıyla Hozat'ın merkezliği sona ermiştir. 1920'de ilçe haline getirilerek Elazığ'a bağlanan Hozat, Tunceli Kanunu ile birlikte bugünkü Tunceli'ye bağlanmıştır. Hozat'ta ilk Belediye 1927 yılında kurulmuştur.

Tunceli'nin doğusunda kalan Hozat'ın kuzeyinde Ovacık, güneyinde Pertek ve batısında Çemişgezek ilçeleri bulunmaktadır. Tunceli'nin en dağlık ilçesidir. Deniz seviyesinden 1520 metre yüksekliktedir. Yüzölçümü 804 Km²'dir. Tunceli merkezine 96 Km. uzaklıktadır. En önemli geçim kaynaklarının başında arıcılık gelmektedir.

Zengin bir akarsu potansiyeline sahiptir. Bunların başında Hozat, Tağar ve Değirmendere çayları gelmektedir. Tarihi eserler arasında Masum-u Pak Kalesi, Ağuçan (Zehir İçen) Türbesi, Geçimli Köyü Kilisesi, Sarısaltuk Türbesi ve ziyaretgâhı sayılabilir.

MAZGİRT

Adı Urartu dilinde şehir anlamına gelen 'Gert'ten üretildiği sanılmaktadır. Tarihi Tunç Çağı'na kadar giden Mazgirt, Hurriler, Hititliler ve Urartulular'ın egemenliği altına girmiştir. Mazgirt Kalesi ve Bağın Kalesi Urartular dönemine aittir. 1520'de, Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle Sancak haline getirilmiştir. Mazgirt, Munzur Dağları'nın uzantısı olan

Kert Dağları üzerinde kurulmuştur. Mazgirt Kalesi Mazgirt'i adeta eteğinin altına almış gibidir. Doğusunda Karakoçan ile doğal sınır oluşturan Peri Çayı, batısında Tunceli Merkez ile sınır oluşturan Munzur Çayı, kuzeyinde Nazımiye ve güneyinde Keban Baraj Gölü bulunmaktadır. Mazgirt, Tunceli'ye en yakın (40 km) ikinci ilçe konumundadır. Tunceli-Ela-ziğ Karayolunun 10 km. kuzeyin-

de yer almaktadır. Denizden 1400 metre yükseklikte olan Mazgirt'in en yüksek noktası, 2033 metreyle Kırklar Dağı'dır.

Mazgirt'te bulunan tarihi eserlerin başında Mazgirt Kalesi, Elti Hatun Türbesi, Elti Hatun Camisi, Çoban Baba Türbesi, Kale Köyü Kalesi ve Bağın Kalesi gelmektedir. Mazgirt'in Dedebağ Köyünde, suyu sağlığa iyi gelen Bağın Kaplıcası bulunmaktadır.

Mazgirt

NAZIMIYE

Tunceli'nin diğer ilçelerine oranla daha yakın bir tarihe sahip olan Nazımiye M.Ö. 600-500 yıllarında Bizanslılar tarafından yerleşim merkezi haline getirilmiştir. 1876 yılında Kızılkilise adıyla ilçe yapılmıştır. İlçe Nazımiye adını, 7 Şubat 1911 yılında zamanın kaymakamı Mehmet Vehbi Bolat tarafından, padişahın yeni doğan torunu

Nazım Efendi'nin adını yaşatmak amacıyla verilmiştir. İl olmasından sonra 1936'da Tunceli'ye bağlı bir ilçe haline getirilmiştir.

Tunceli'nin hem en küçük ve en dağlık ilçesi hem de en yakın ilçesi konumundadır. Denizden 1550 metre yüksekliktedir. Düzgün Baba Dağı (2097 m), Hamit Baba Dağı (2133 m) ve Bedir Dağı (2614 m), Nazımiye sınırları

içindedir. Pülümür ve Peri çayları da Nazımiye sınırlarından geçmektedir. Dereova Çağlayanı, Nazımiye'nin 13 kilometre uzağındadır. Nazımiye'nin doğusunda Tunceli Merkez ve Bingöl, kuzeyinde Pülümür, güneyinde Mazgirt bulunmaktadır. Tunceli merkez, Pülümür ve Karakoçan ile karayolu ulaşımı bulunmaktadır.

Nazımiye

OVACIK

Ovacık, adını, dağların arasında bulunan ve göz alabildiğince uzayıp giden ovadandır. 1879 yılında Merkezi Hozat olan Ovacık, 1886'da Elazığ'a bağlı hale getirilmiştir. İlk kez, 1908'de ilçeye dönüştürülen Ovacık'ın ilk merkezi bugünkü Yesilyazı'dır. 1936'da Tunceli'ye bağlanan Ovacık'ın merkezi, 1937'de, tarihte Pulur Köyü olarak bilinen bugünkü merkezine taşınmıştır.

Tunceli'nin en geniş arazilerine sahip olan ilçesi konumundadır. Merkeze uzaklığı 65 kilometre olan Ovacık, Tunceli'nin kuzeyinde bulunmaktadır. Ovacık, kuzeyinde ve batısında Erzincan, doğusunda Pülümür ve merkez ilçe, güneyinde Hozat ve batısında Çemişgezek ile çevrilidir. Munzur Çayı, Ovacık'ı adeta ikiye ayırmaktadır.

Ovacık, denizden 1300 metre yüksekliktedir. 3071 metreyle Ziyaret

Tepesi, Ovacık'ın en yüksek noktasıdır. İklimi çok sert geçmektedir. En önemli akarsuyu Munzur Çayıdır. Besin değeri yüksek olan fasulyesi ünlüdür. Kırmızı Benekli Alabalık da Ovacık'ın önemli ürünlerindendir. Munzur Vadisi Milli Parkı, Munzur Suyu Gözeleri, Mercan Vadisi ve Mercan Suyu ile gözeleri ilçenin önde gelen varlıklarıdır. Özellikle Munzur Suyu Gözeleri ilkbahar aylarından itibaren binlerce insan tarafından gezilip görülmektedir.

PERTEK

Pertek adı, Selçuklular döneminde Oğuz boyları tarafından kaleye dikilen siyah renkli tunçtan yapılmış Pertek ya da Pirtek olarak bilinen bir kuş heykelinden gelmektedir. Söz konusu kuş, bolluk ve bereket simgelemektedir. Heykel kuşun rengi nedeniyle Karakuş olarak da bilinen Pertek, Abbasiler, Selçuklular, Karakoyunlular ve Osmanlılar dönemin-

de önemli bir ticaret ve eğitim merkezi konumundadır. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde, kale, han, hamam, cami, medrese ve aşevini barındıran bir külliyesi bulunmaktadır.

Kuzeyinde Tunceli ve Hozat'ın bulunduğu Pertek'in doğu ve güneyi tamamen Keban Baraj Gölü ile çevrilmiştir. Batısında ise Çemişgezek bulunmaktadır. Tunceli'ye 52 kilometre uzaklıkta

ve denizden 1050 metre yüksekliktedir. Keban Barajı ile birlikte bir yarımada niteliğine dönüşmüştür. Resmi işlemler dışındaki sosyal ilişkilerini daha çok 30 kilometre uzaklıktaki Elazığ ile sürdürmektedir.

Çemişgezek'ten sonra Tunceli'nin en çok tarihi esere sahip ikinci ilçesidir. Tarihi eserlerde Mengüçlüler ve Osmanlıların ağırlığı söz konusudur. Başlıca tarihi yerleri arasında Pertek Kalesi, Çelebi Ağa Camii, Sağman Camii, Baysungur Camii ve Sağman Kalesi bulunmaktadır. Cincikli Oda adıyla bilinen yapıysa Keban Barajı'nın altında kalmıştır.

PÜLÜMÜR

Yakın zamana kadar adı Kuzucan olan Pülümür'ün kuruluşu Kapadokya Krallığı dönemine rastlamaktadır. Kuzucan adı, Akkoyunlular'dan gelmektedir. Pülümür, 1847'de Kuzucan adıyla Erzurum'un Erzincan sancağına bağlı bir ilçe haline getirilmiştir. 1936'da Tunceli'ye bağlanmıştır.

Denizden 1650 metre yüksekliktedir. Tunceli'ye 65 kilometre uzaklıktadır. Tunceli'yi Erzincan'a bağlayan karayolu üzerinde ve Pülümür Çayı vadisindedir. Pülümür'ün Güneybatısında Tunceli, doğusunda Kiğı, batısında Ovacık, güneyinde Nazımiye bulunmaktadır. Mercan Dağları'nın bulunduğu kuzeyiye Erzincan'la çevrilidir. Arazisi engebeli ve dağlı olan Pülümür'ün Erzincan ile bağlantısı 2100 rakımlı Avzer Gedigi ile Mıh Gedigi'nden olmaktadır. Demiryolu bağlantısı, Mutu Köprüsü üzerindendir.

Pülümür Çayı Vadisi'nin başlangıcında yer alan Pülümür, aynı zamanda yüksek dağlarla çevrilidir. Pülümür'ün kuzeydoğusunda, aynı zamanda Tunceli'nin en yüksek

Pülümür Hatun Köprüsü

noktası olan Bağır Paşa Dağı (3287 m) ve kuzeybatısında Mercan Dağları (3000 m) ile Munzur Dağları bulunmaktadır. Bağırpaşa'nın zirvesinde çok sayıda krater gölü vardır. Navgöl, Buyer Baba Gölü, Kırdım Köyü Gölleri de diğer krater gölleridir. En önemli akarsuyu il merkezine kadar ulaşan Pülümür çayıdır. Balı ünlüdür.

Gelin Odaları olarak adlandırılan mağaraların, Urartular döneminde burada yaşayan insanlar tarafından kayaların oyularak oda haline getirildiği ve bu oda-

larda yaşadıkları sanılmaktadır. Pülümür çayı üzerinde kurulu bulunan Hatun Köprüsü'nün yazılı bir bilgisi olmamasına karşın Selçuklular dönemine ait bir yapı olduğu tahmin edilmektedir. İlçe de halk tarafından kutsal sayılan Büyük Çeşme, Büklü Dede Türbesi ve Derviş Gülabi Türbesi gibi önemli ziyaret yerleri bulunmaktadır. Resmi belgelerin Tacik Baba; Pülümürlüler'in Sultan baba diye adlandırdıkları ve ziyaretgah olan tepede Celalettin Harzem'in kabri olduğu söylenmektedir.

C. TUNCELİ COĞRAFYASI

Tümüyle Fırat Havzası içerisinde kalan Tunceli, etrafı dağlarla kuşatılmış yüksek bir bölgedir. Tunceli'nin güneyinde Elazığ, doğusunda Bingöl, kuzeyinde Erzincan, kuzeydoğusunda Erzurum illeri bulunmaktadır. Tunceli'ne yalnızca karayolu ile ulaşım sağlanabilmektedir. İki tane Elazığ, biri Bingöl ve biri Erzincan ile olmak üzere dört temel karayolu

bağlantısına sahiptir. Elazığ'dan Tunceli'ye toplamı 133 kilometre olan karayolu ve Pertek'ten Feribot ile aktarmalı toplamı 80 kilometre olan karayolu ile ulaşılmaktadır. Bingöl ile karayolu bağlantısının uzunluğu 160 kilometre olan Tunceli'nin Erzincan'a olan uzaklığıysa 146 kilometredir. Tunceli'nin adları Çemişgezek, Hozat, Mazgirt Nazımiye, Ovacık, Pertek ve Pülümür olmak

üzere yedi ilçesi bulunmaktadır. Tunceli'ye en uzak ilçesi 117 kilometre uzaklıktaki Çemişgezek; en yakın ilçesi de 36 kilometre uzaklıktaki Nazımiye'dir.

Yüzölçümü 7.774 km² olan Tunceli, deniz seviyesinden 1050 metre yüksektedir. Doğu Torosların uzantısı olan dağlar, doğu-batı yönünde uzanarak Tunceli'nin kuzeybatısını, kuzeyi-

ni ve kuzeydoğusunu hemen hemen bütünüyle kaplar. Bu dağlar aşılması güç sıralar oluşturduğu için Tunceli'nin, Türkiye'nin doğu ucunda Iğdır Ovası'ndan başlayıp Erzincan Ovası'na kadar uzanan verimli çöküntü alanıyla bütün-

leşmesi gerçekleşmemiştir. Bu dağlar, yer yer hem yüzey suları ile aşınarak hem de akarsular tarafından derince oyularak yüksek platolara dönüşmüştür. Vadiler çok dar ve dik olup vadi tabanlarında ovalar bulunmamakta-

dır. Tunceli il topraklarının % 70'i dağlarla, % 25'i platolarla kaplı olup, çok dağlık bir araziye sahiptir. Tunceli'nin kuzeydoğu kesiminde kalan alanlar, Kuzey Anadolu fayının oluşturduğu deprem kuşağı üzerinde yer almaktadır.

1. TUNCELİ DAĞLARI

Tunceli dağları, Doğu Torosların uzantısı niteliğindedir ve batı-doğu yönünde uzanmaktadır. Munzur Dağları ve uzantısı olan Avcı Dağları, Tunceli topraklarının kuzeybatısında ve kuzey kesiminde doğal il sınırını oluşturmaktadır. Tunceli'nin kuzeydoğusundaysa Bağırpaşa Dağı yer almaktadır. Tunceli'nin en yüksek noktası, Munzur Dağları'nın doğusunda bulunan ve yüksekliği 3.463 metre olan Akbaba Tepesi'dir.

Dağlık ve engebeli alanlardan oluşan il topraklarının kuzeybatısında, kuzey ve kuzeydoğu kesiminde Doğu Torosların uzantısı olarak kabul edilen Munzur (Merican) Dağları bulunmaktadır. Munzur Dağları 100 km uzunluğunda olup, çok az noktada geçit verir. Munzur Dağlarının en yüksek noktaları Eğripınar Dağı (3.111 m), Fekrik Dağı (3.362 m), Koçgölbaşı Dağı (3.339 m), Katırdağı (3.129 m), Ziyarettepe (3.071 m) ve Bağırpaşa Dağı'dır (3.293 m).

Tunceli'nin orta ve güney kesimlerinde 1500-2000 metre yükseklikte dizilen tepeler vardır.

Mazgirt'in doğusundaki Kırklar Dağı (2.033 m.), Hozat'ın güneydoğusundaki Topatan Tepe (2.234 m.), Merkez-Ovacık arasında bulunan Karaoğlan Dağı (2.422 m.) ilin başlıca yüksek tepeleridir. Dağlar, birbirlerinden derin ve dar vadilerle ayrılmaktadırlar.

Munzur Dağlarının yüksek kesimleri, aynı zamanda Tunceli'nin ku-

zey ve kuzeybatısında doğal il sınırını oluşturmaktadır. Tunceli'yi kuzeybatıdan Doğu Toros Dağlarının uzantıları olan Munzur Dağları, kuzeyden Mercan Dağları, kuzeydoğudan da Bağırpaşa Dağı kuşatmaktadır. Bu dağlar arasında, bir çeşit geçit noktası da kabul edilen Birman Gediği, Kadir Gediği, Sefilbaba Boğazı,

Karagöl Gediği ve Bakire Gediği vardır. Pülümür'ün doğusundaki Bakır Dağı'ndan (3.106 m), Erzurum Ovası ve Palandöken Dağı seyredilir. Bu dağ, Tunceli'nin en sarp ve çetin yeridir. Uçurumlar 1.000 m'yi bulur.

Tunceli Dağları içinde önemli bir yere sahip dağlara daha yakından bakılmalıdır.

Munzur Dağı

MUNZUR DAĞLARI

Tunceli'nin kuzeybatısı, kuzeyi ve kuzeydoğusunda çok zor geçit veren sıralar halinde 130 km. boyunca uzanan dağ silsilesine Munzur Dağları adı verilmiştir. 25-30 km. arasında değişen çok geniş bir taban üzerine oturan Munzur Dağlarının doruklarında yükselti genellikle 3.000 metrenin

üzerindedir. Munzur Dağlarının Tunceli sınırları içerisinde kalan bölümünde en önemli dorukları batıdan doğuya Biçare Dağı (3.111 m.), Ziyaret Tepe (3.071 m.) ve Akbaba Tepesidir. (3.463 m.)

Munzur Dağları, dik bir biçimde Ovacık çöküntü alanına indiği bölümde adı Mercan Dağları'na dönüşmektedir. Ovacık'ta rakım

1.400 metredir. Mercan Dağı'nın 2.800-3.000 metreye çıkan yüksekliğinin yanında, yamaçları çok diktir. Dağın bu yamaçlarından kuzeye doğru açılan havza tabanlarına inilmektedir. Yöre halkı, havza tabanlarıyla havzaları birbirinden ayıran yüksek sırtları yaz aylarında yayla olarak kullanmaktadır.

Munzur Dağları'nın güney yamaçlarında yer yer meşe ve ardıç topluluklarına rastlanmaktadır. Bunun dışında Munzur Dağları, hemen tümüyle çıplaktır. 2.700 metreden yüksek kesimleri sürekli karlarla kaplı olan Munzur Dağlarının yüksek ve sarp geçitler kış aylarında kapanmaktadır. Bu geçitlerin en önemlileri 3.000 metreye yaklaşan yüksekliğiyle Mercan ve Kemah geçitleridir.

BAĞIRPAŞA DAĞI

Bağırpaşa Dağı, Munzur Dağları'nı Karasu-Aras Dağlarına bağla-

Bağırpaşa Dağı

yan geniş ve yüksek bir kütledir. Tunceli'nin kuzeydoğu ucunu tamamıyla kaplayan Bağırpaşa Dağı, batıdan Pülümür Çayı Vadisi, kuzeyden Karasu Vadisi, güneyden Peri Suyu Vadisi ile çevrilmiş, bir çeşit adadağ görünümündedir. Bağırpaşa Dağının en yüksek noktası 3.287 metredir. Buradan Erzurum'un Palandöken Dağı ve Ovası rahatlıkla seçilebilmektedir. Bağırpaşa'nın doruğu, yaz-kış kar ve buzlarla kaplıdır. Bağırpaşa Dağı'nın güney etekleri, meşe ve ardıç ağaçlarıyla kaplıdır. Dağın, Pülümür, Karasu ve

Peri Suyu vadilerine doğru alçalan kesimleriye, çok çeşitli otları ve zengin otlakları da kapsayan plato konumundadır.

MERCAN DAĞLARI

Munzur sıradağlarının üzerinde ve devamı olarak isimlendirilmektedir. Yüksekliği yaklaşık olarak 3.000 metre kadardır. Mercan Dağları da çıplak ve sarpıdır. Erzincan ovasına doğru dik meyillerle iner. Üzerinde bir dizi yüksek tepeler ve sırtlar yükselir. Bunların en yükseği de batı ucundaki Akbaba Tepesi olup, yüksekliği 3.449 metredir.

KARASU – ARAS DAĞLARI

Tunceli'nin kuzeydoğu kısmını tümüyle kaplayan Karasu – Aras dağları geniş bir kütledir. Dağın batısında Pülümür Çayı, kuzeyinde Karasu Vadisi ve Irmağı, gü-

neydoğusunda Peri Suyu Vadisi bulunmaktadır. En yüksek noktası 3.292 metre olup, alt etekleri meşe ve ardıç ağaçları ile kaplıdır.

Bu dağların dışındaki belli başlı Tunceli dağları arasında, Nazımi-

ye'deki 2.200 metrelik Düzgünbaba Dağı (Zel), 2.500 metrelik Sülbüs Dağı, Mazgirt bölgesinde 2.500 metrelik İlanlı Dağı, 2.700 metrelik Kırklar Tepesi, Hozat ile Ovacık arasında bulunan 2.150 metrelik Balikan Dağı sayılabilir.

DÜZGÜNBABA

Nazımiye'ye yaklaşık 15 Km. mesafede bulunan Düzgün Baba Dağı, Tunceli Merkezi ile Nazımiye arasında bulunmaktadır. Yüksekliği 2.097 metre olarak belirlenen Düzgün Baba Dağı'nın tepesinde adına Çile (Çele) denilen bir de mağara bulunmaktadır. Rivayete göre dağa adını veren Düzgün Baba'nın annesinin ısrarı üzerine babası tarafından gönderilen insanlar, Düzgün Baba'ya bu mağarada rastlamışlardır.

Önemli ziyaret yerlerinden biri olarak kabul edilen Düzgün Baba Dağı'na Tunceli tarafından gelenler Kıl Köyü; Nazımiye'den gelenler ise Günlüce ve Çevrecik köyleri üzerinden ulaşabilmektedirler.

BUYER BABA DAĞI

Pülümür Kocatepe Köyü yakınlarında bulunan Buyer Baba Dağı, yaklaşık 3 bin metre yüksekliğiyle Munzur Dağları'nın zirvelerinden biridir. Zirvesinde bir de krater göl bulunan Buyer Baba Dağı, Ovacık ile Pülümür arasında bulunmaktadır.

Adını, Krater Gölü'nün kenarında karnını doyuran Deli Hıdır adındaki birinin gördüğü aksakallı dedeyi sofrasına buyur etmesinden ve sonrasında bu iki kelimeyi sıkça tekrar etmesinden aldığı rivayet edilmektedir.

Tunceli'nin bütün dağları gibi kutsal kabul edilen Buyer Baba Dağı'nın zirvesinde bulunan Krater Gölü'nün suyu yaz ve kış hep aynı düzeydedir. Yöre halkı bu göle adaklar adamak, kurban kesmek, ibadet etmek için çıkmaktadır. Gölün sularına genç kız ve delikanlılar tarafından elma bırakılması geleneği bulunmaktadır. Rivayete göre elmalar su yüzeyinde birleşirse elmayı atan genç kız ve delikanlının evleneceğine inanılır.

ARAP KIZI DAĞI

Pülümür'ün güney yönünde bulunan Arap Kızı Dağı, muhteşem Bağırpaşa Dağı'nın da eteklerindedir. Akşam saatlerinde oluşturduğu silüetle efsaneye konu olan Arap Kızı'nı andırdığı için ilgi çekmektedir.

Oluşan silüette, sırt üstü yatmış ve ellerini göğsünde bağlamış bir

kadın görüntüsü dikkat çekmektedir.

Adını da Arap Kızı Yasemin ile Ali'nin aşkı olan efsaneden almaktadır. Efsaneye göre, Ali ismindeki bir genç, Yasemin isminde bir Arap'ın kızına aşık olur. Ancak kızın babası Yasemin'i Ali'ye vermek istemez. Kaçmaya karar veren Ali ile Yasemin, Bağır-

paşa Dağları'nda izlerini kaybettirdiklerini sanarak, dinlenmeye karar verirler. Ancak iz süren kızın babası dağda iki genci uyurken yakalar ve kızını silahla vurur.

Uykudan uyanan Ali, sevdiği kızın öldürüldüğünü görünce Pülümür'e geri dönerek, 'benim küllerimi Arap Kızı Dağı'na serpiştirin' diyerek kendisini yakar.

2. TUNCELİ OVALARI

Tunceli topraklarının % 5'ini ovalar meydana getirir. Dört bir yanı dağlarla çevrili Tunceli'nin ovaları doğal olarak dağların arasındadır. Tunceli'de önemli sayılabilecek ova ve düzlükler bulunmamaktadır. Bununla birlikte Tunceli'nin kuzey yarısındaki düzlükler, Munzur Dağları'nın güneyindeki çukurlukta oluşmuş Zeranik Ovası ve Ovacık'taki Yeşilyazı Ovası

Tunceli'nin en önemli ovaları arasındadır. Munzur Dağlarından ovaya inen çok sayıda akarsu ve yüzey sularının taşıdıkları maddeler, çöküntü alanının tabanında kalın bir alüvyal toprak tabakası oluşturmuştur. 74 km² büyüklüğünde ve 1.350 metre yükseltili Ovacık Ovasında toprak bitkisel üretime elverişli olmakla birlikte, iklim çok sert olduğu için tarımsal etkinlikler sınırlıdır. Ovacık ilçesi Yeşilyazı bucağındaki Ye-

şilyazı Ovası ise 44 km² büyüklüğündedir. Buralarda hububat ve bakliyat ekimi yapılmakta ve bu alanların bir kısmı sulanabilmektedir. Tunceli'de ova denilmesine de bazı düzlükler bulunmaktadır. Bunlar, Ovacık ve Pülümür çöküntü alanları ile akarsu vadilerinin genişlediği kesimlerde yer alan küçük ovalardır. Eskiden tarım alanı olarak değerlendirilen bazı geniş düzlükler ise Keban Baraj Gölü'nün suları altında kalmıştır.

ZERANİK OVASI

Daha çok bir vadi düzlüğü niteliğindedir. Munzur Çayı'nın çıkış noktasından başlar ve Ovacık'ın doğusuna kadar uzanmaktadır. Yüzölçümü, 85 kilometrekaredir. Etrafı yüksek dağlarla çevrilmiştir. Çok sert bir iklime sahip olan Zeranic Ovası'nın bazı kesimleri ta-

rıma dağlarla çevrili olan Zeranic Ovası'nın iklimi serittir ve bu nedenle bazı bölümleri tarıma elverişli değildir. Kenger sakızı ve fasulye yetiştirilmektedir. Ovacık'ın ünlü fasulyesi, Zeranic'te yetiştirilmektedir. Sulama tesislerinin yapılmasıyla Zeranic Ovası'nda 1984 yılından bu yana Şeker Pancarı ekimi yapılmaktadır.

YEŞİLYAZI OVASI

Munzur Çayı'nın ikiye bölmesi sonucu bir tarafına Zeranic denilen Ova'nın Ovacık ilçesi Yeşilyazı bucağında kalan kısmı Yeşilyazı Ovası'dır. 44 kilometrekare büyüklüğündeki ovada hububat ve bakliyat ekimi yapılmaktadır. Ovanın bir kısmı sulanabilmektedir.

3. TUNCELİ PLATOLARI

Tunceli topraklarının % 25'ini platolar kaplar. Bağırpaşa ve Munzur dağlarının dorukları plato niteliğindedir. Dağ dorukları yüksek sırtlarla çevrilmiş çanak şeklinde düzlüklerdir. Pülümür Çayı Vadisi'ne inilirken, kuşbakışı bakıldığında bir çeşit teras şeklini andıran platolar mevcuttur. Bu platolar, çeşitli yükseklikleri olan basamaklar şeklinde sıralanmışlardır. Bunların içinde en

çok bilinenleri, Mercan Dağları'ndaki Merk Yaylası ve Munzur Dağları'nın orta bölümünde bulunan Kepir Yaylası'dır. Kışları çok soğuk geçen bu platolar yazın hayvancılık yapan yöre insanları tarafından otlak olarak kullanılmaktadır.

Tunceli'nin kuzeyindeki platolar, ot çeşitliliği ve zenginliğiyle su miktarı açısından orta ve güney kesimlerde yer alan plato-

lara oranla daha zengindir. Orta ve güney kesimlerdeki platolar, kalkerli kayaçların aşınmasından oluştuğu için hayvanlar açısından yeterli besin ögesi barındırmazlar. Ancak, bu platolara hem ulaşım kolaydır hem de hava koşulları nedeniyle otlatma süreleri daha uzundur. Bu nedenle orta ve güney kesimdeki platolar hayvancılık yapan yöre insanları tarafından daha çok tercih edilmektedir.

Hakis Vadisi

4. TUNCELİ VADİLERİ

Tunceli, bir anlamıyla dağlar ilidir. Dağların geçit noktalarıysa vadilerdir. Vadiler Tunceli'nin hem ilçeleriyle hem de çevre illerle bağlantı noktalarıdır. Bir çeşit doğal ulaşım yolu niteliği taşıyan vadiler, çoğunlukla Tunceli'den güneye doğru uzanmaktadır. Halen coğrafi gelişmesini sürdüren vadiler, dar ve dik yarıklar niteliğindedir. Tektonik çöküntü alanlarından oluşan akarsu yataklarını oluşturan vadiler, diğerlerine oranla biraz daha geniştir. İlin en önemli vadileri Munzur, Mercan, Hakis, Pülümür, Peri ve Tahar Çayı vadileridir. Tunceli'de tarım, esas olarak, bu vadilerin geniş kesimlerinde yapılabilmektedir.

MUNZUR VADİSİ

Tunceli'nin dağı kadar ünlü olan Munzur Vadisi, Munzur Dağlarının orta bölümündeki tepelerin güney yamaçlarında yer almaktadır. Munzur Vadisi, dağın doruklarından pek çok kol halinde başlamaktadır. Munzur Suyu yatağının ve vadinin genişlediği yerlerde doğal bitki örtüsüyle, vadinin dar ve derin olduğu yerlerde dik ya-

maçlardaki ilginç kaya oluşumları ilgi çekicidir. Yer yer kanyon ve şelalelere rastlanan Munzur Vadisi'ndeki Laç Deresi'nin oluşturduğu ve doğuda Pülümür Çayı'na kadar uzanan kanyon çok etkileyicidir. Vadide Tunceli'nin karakteristik bitkilerinden biri olan Huş ağacı da yetişmektedir. Söz konusu vadi yatakları, Tunceli'nin en büyük ovası konumunda bulunan Ovacık'ta birleşir. Munzur Vadisi, Tunceli merkezinde Pülümür Vadisi ile birleşerek güneye uzanmaktadır. Munzur Vadisi, Keban Baraj Gölü'nün başladığı noktada bitmektedir.

Munzur Vadisi

PÜLÜMÜR VADİSİ

Pülümür Vadisi, Avcı Dağlarının doğu yamaçlarından birkaç kol halinde başlayıp güneye uzanan çok dar ve dik bir vadidir. İçinde Pülümür Çayı akmaktadır. Vadide zengin bir orman örtüsü ve yer yer çağlayanlar, kayalık yamaçlar ve kanyonlara rastlanmaktadır. Ağlayan Kayalar ve Zenginpınar Şelalesi, sularının bolluğu, doğal çevre ve peyzaj bakımından dikate değerlidir. Pülümür Çayı'nın doğu yamacında Papaz Dağı olarak bilinen kesim, Nazımiye

Pülümür Vadisi

yol ayırımından sonra çayın iki tarafındaki kayalık kesimler, Alacık-Kırmızı köprü arasındaki kayalıklar, Ağlayan Kayaların karşı yamaçları ve Gelin Odalarının bulunduğu yamaçlar, yürüyüş, kaya tırmanışı ve yamaç paraşütü gibi doğa sporlarına uygundur. Merkez ilçede Munzur Vadisi ile birle-

şip güneyde Keban Baraj Gölüne açılmaktadır.

PERİ VADİSİ

Peri Vadisi, Bingöl Dağlarının batı yamaçlarında çok sayıda kol halinde başlar. Peri Vadisi'nin Tunceli'ye sınır oluşturduğu kesimleri, orman varlığı ve doğal

çevre özellikleri bakımından zengindir. Vadinin iki tarafındaki kayalık yamaçların oluşturduğu doğal peyzaj, görsel açıdan çekici olduğu kadar kaya tırmanışı gibi sporlar açısından da cazip niteliklere sahiptir. Elazığ-Tunceli sınırını oluşturarak güneye Keban Baraj Gölü'ne açılan vadi yer yer dar ve

Peri Vadisi

diktir. Peri Vadisi, Tunceli-Bingöl arasındaki ilişkiyi sınırlandıran doğal bir engel oluşturmaktadır.

TAHAR VADİSİ

Tahar Vadisi, Kırklar Dağının batı yamaçlarından batıya ve güneye yönelerek Keban Baraj Gölü'ne açılmaktadır. Diğer vadiler kadar dar ve dik değildir. Çemişgezek yöresinde yer yer genişlediği kesimlerde, akarsu yatağının iki yanında sıra sıra bükler oluşmuştur. Tahar Vadisi bitki örtüsü bakımından oldukça zengindir. Çay kenarlarında çok çeşitli ağaç türlerinin oluşturduğu doğal bitki örtüsü, piknik yapmak ve kamp kurmak için elverişlidir.

MERCAN VADİSİ

Avcı Dağlarının batı yamaçlarından doğan Mercan Deresi'nin içinde aktığı Vadi, dik ve derindir. Vadi, bitki örtüsü bakımından çok zengindir. Kuzey kesimlerinde doğa yürüyüşleri yapılabilir. Vadinin orman varlığı bakımından zengin olan güney kesimleriye piknik ve kamping etkinlikleri için uygundur.

Mercan Vadisi

Munzur Dağlarının, Mercan Vadisine inen yamaçlarında yer alan Kırk Merdiven Şelaleleri, dar ve küçük bir vadiye akan birkaç şelaleden oluşmaktadır. Kırk Merdiven Şelaleleri, suyunun bolluğu, doğal çevre ve peyzaj

özellikleriyle ilginç ve çekici görsel zenginliklere sahiptir. Mercan Vadisi'ndeki dere suyunun alabalıkları ünlüdür. Mercan Vadisi'nin büyük bir kısmı Munzur Vadisi Milli Park sınırları içerisinde kalmaktadır.

5. TUNCELİ GÖLLERİ VE IRMAKLARI

Tunceli topraklarından çıkan pek çok su, Karasu ve Murat Irmaklarına katılır. Karasu Irmağı, kuzeybatıda Erzincan ile, Peri Suyu ise güneydoğuda Bingöl ile doğal sınır oluşturmaktadır. Bu ırmaklar ile Tunceli sınırları içerisinde akan Munzur Suyu, Pülümür Çayı, Mercan Çayı, Peri Suyu ve Tahar Çayı, güneyde Keban Baraj Gölü'ne dökülmektedir.

KEBAN BARAJ GÖLÜ

Keban Baraj Gölü, Çemişgezek, Pertek ve Mazgirt ilçelerinin 51 köyünün kısmi arazilerini kaplamış bulunmaktadır. Bu gölün Tunceli yakasında Pertek ve Çemişgezek'in Elazığ'a ulaşımını sağlayan feribot iskeleleri vardır.

675 kilometrekarelik bir alana sahip baraj gölünün yöre iklimi üzerinde olumlu etkileri olmuştur. Keban Baraj Gölü'ne açılan vadi

boyalarında ve çöküntü alanlarında iklimin ilin orta ve kuzey kesimlerine göre daha yumuşak ve bahar mevsiminin daha belirgin olması, göl kıyılarını piknik,amping gibi rekreasyon etkinlikleri için daha uygun hale getirmektedir. Baraj Gölü'nün Çemişgezek, Göktepe ve Akpazar kesimleri ise sportif balıkçılık için elverişli doğal ortama sahiptir. Ayrıca baraj gölü yüzme gibi etkinliklerin yanı sıra başta rüzgar sörfü olmak üzere

Keban Baraj Gölü Pertek Feribotu

re çeşitli su sporları için de önemli bir potansiyel yaratmaktadır.

Dağların yüksek kesimlerinde yer alan çok sayıda küçük krater gölü dışında Tunceli'de doğal göl bulunmamaktadır. Güney sınırında Keban Barajı'nın tutulmasıyla birlikte oluşan çok büyük su yüzeyi ile yapay bir göl oluşmuş bulun-

maktadır. Munzur, Mercan, Avcı, Karasakal Dağları üzerinde ve Bağırpaşa Dağı'nın doruklarında buzul yataklarının suyla dolması nedeniyle oluşmuş küçük krater gölleri bulunmaktadır. Bunların içinde Karagöl, Koçgölü, Mercan Gölleri, Katır Gölleri, Dilincik Gölü, Çimli Gölü, Şer Gölü ve Buyer Baba Gölü'nü sayabiliriz.

Krater gölleri içerisinde en büyüğü, Ovacık-Koyungölü köyünün kuzeyinde, 2400 metre yükseklikte yer alan Karagöl'dür. Eskiden yayla alanı olarak kullanıldığı göl çevresinde bitki örtüsü ve doğal peyzaj çok zengindir. Göller, genellikle 2.000-3.000 metre yükseklikte bulunmaktadır.

Karagöl

KARAGÖL

Bu göllerden Karagöl, Ovacık'ın kuzeyinde, Munzur'un sarp zirvelerinin arasındaki çukurlukta oluşmuş bir krater gölüdür. Bulunduğu çukuru saran doruklarda hiç kar kalkmaz. Çok çeşitli endemik bitki türlerini de barındıran rengârenk çiçeklerle bezeli bir peyzaja sahiptir. Haziranda çevresi karlar ve beyaz papatyalarla, sarı, mavi çiçeklerle, mor sümbüllerle kaplanmaktadır.

BUYER BABA GÖLÜ

3.200 metre yükseklikteki Buyer baba Gölü ise temmuz başında bile karlarla kaplı ve etrafında onlarca endemik bitki bulunan eşsiz doğa harikası bir göldür.

Buyer baba Gölü

MUNZUR ÇAYI

Çay, Munzur Dağlarının doruklarından biri olan Ziyaret Tepe'nin eteklerinden doğmaktadır. Tunceli Merkezi'nde Pülümür Çayı ile birleşerek Keban Baraj Gölü'ne

dökülmektedir. Munzur Suyu, çok sayıda dere ile beslenmektedir. Yer yer derin boğazlar içerisinde oldukça hızlı akan Munzur Suyu'nun Ovacık-Tunceli arasında kalan kısmı, akarsuyu doğu-

ran gözelerden başlayarak, vadi boyunca gerek bitki örtüsü ve yabanıl yaşam, gerekse farklı doğa peyzajı açısından çok zengindir.

Evliya Çelebi, Seyahatname'de, Munzur Çayı için şunları yazmaktadır:

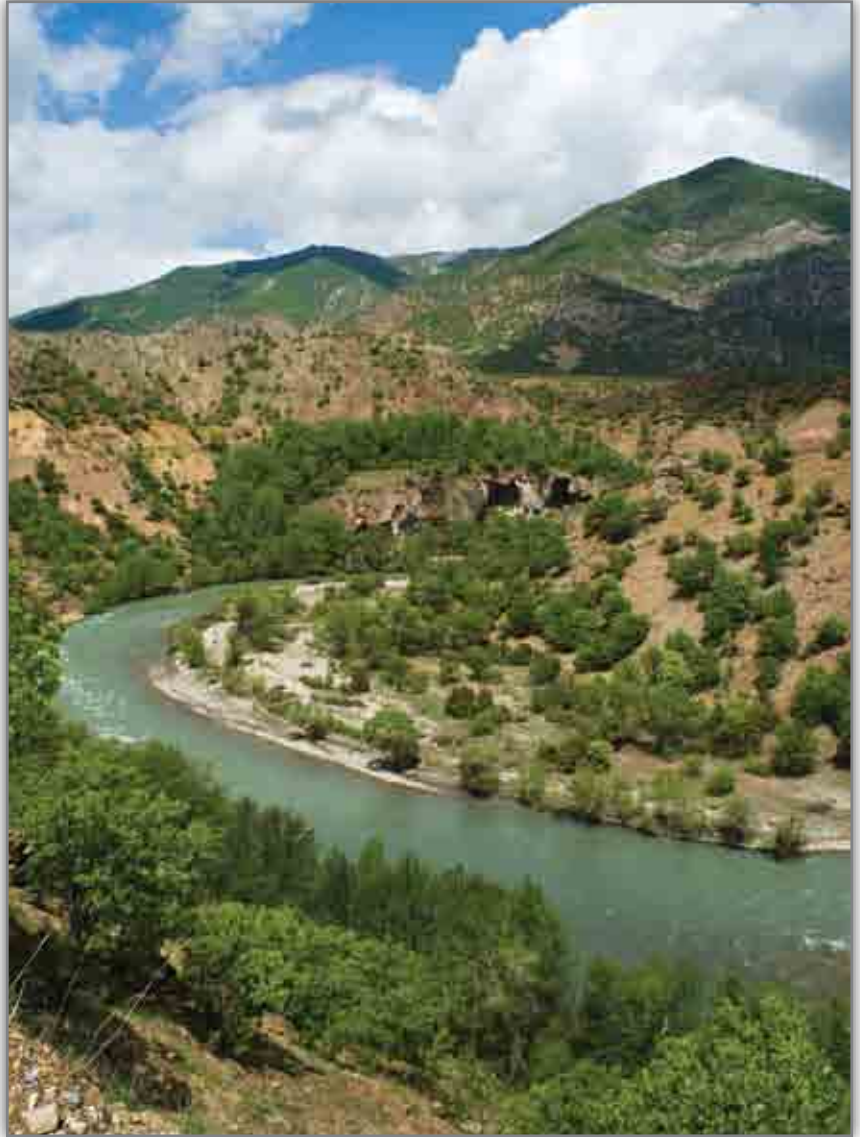

Munzur Çayı'nda eğlenen çocuklar

“Murat Nehri’nden uzak yerlerde (Ovacık) nahiyesinde Munzur Baba Azizin dağından çıkan küçük bir kaynak olup Murat Nehri’ne karışır. Bu nehir her sene Ağustostan başlayıp kırk gün acı ve kırk gün tatlı akar. Nehrin lezzetli alabalığı olur. Avcılar ziyaretten aşağıda balık avlarlar. Eğer ziyaret yanında avlarsa balıklar pişmez. Bu pınarın kuzeyinde bir dağ vardır. Orada Munzur Baba’nın diktiği bir ağaç vardır ki, gayet siyahtır. Bu ağacı kim keserse zarar çeker...”»

Çay suyunun sıcaklığı kış aylarında 0 – 4 °C, yaz aylarında 18-20 oC’dir. Munzur Suyu, başta kırmızı benekli alabalık olmak üzere, balık varlığı açısından oldukça zengindir. Yöreye özgü endemik türleri ve lezzetiyle ekonomik bir değer oluşturan alabalık, bölge turizmine de katkısı büyüktür. Debisi çok düzenli olmamakla birlikte, Aşağı Torunoba – Sarıtaş - Halbori Gözeleri arasındaki yaklaşık 20 kilometrelik kısmı, rafting sporuna elverişlidir.

Pülümür Çayı

PÜLÜMÜR ÇAYI

Pülümür Çayı, Avcı Dağlarının eteklerinden doğmaktadır. Çay, Tunceli merkezinde Munzur Suyuna katılır. Pülümür Çayı, kar

sularıyla ve çok sayıda dere ile beslenmektedir. Bu nedenle suyu boldur; ancak rafting yapmak için debisi yeterli değildir. Pülümür Çayı'nın Kırmızıköprü'nün güneyinde kalan kısmı, balık varlığı açısından zengindir. Ayrıca sportif balıkçılık için de uygundur.

PERİ SUYU

Tunceli'nin doğal doğu sınırını oluşturmaktadır. Akım yönü güneybatıdır ve Keban Baraj Gölü'ne dökülmektedir. Kar sularıyla beslendiği için yazın bile suyu boldur. Peri Suyu'nun Dedebağ-Bağın Kaplıcasının kuzey ve güney ke-

simlerinde rafting yapılabilmektedir. Bu kesimlerde dar ve kıvrımlı akan su, coşkun ve debisi güçlüdür. Rafting yapılabilecek alanın uzunluğu 3-4 kilometre kadardır.

MERCAN DERESİ

Mercan Deresi de, Pülümür Çayı gibi Avcı Dağları'ndan doğar. Dağın batı yamaçlarından doğan Mercan Deresi, Ovacık'ın doğusunda Munzur Suyu ile birleşmektedir. Derenin bir yanında Munzur, diğer yanında Avcı Dağları bulunmaktadır. Dik ve derin bir vadide akan Mercan Deresi'nin de suyu boldur. Alabalıkları ünlüdür.

TAHAR ÇAYI

Tahar Çayı, Kırklar Dağı'ndan doğup, Kırklar Çayı'ndan beslenmektedir. Çemişgezek'in batısından geçerek Keban Baraj Gölü'ne dökülmektedir. Diğer çaylardan farklı olarak beslenme noktaları zayıftır. Taşıdığı su miktarının artıp azalması, kaynak sularının gücüne ve yağışlarına bağlıdır. Çayın genişlediği ve suyun durgunlaştığı kesimlerde yaz aylarında yüzülebilmektedir.

Peri Suyu

6. TUNCELİ İKLİMİ

Doğu Anadolu'nun Yukarı Fırat bölümünde yer alan Tunceli'de sert kara iklimi hüküm sürmek-

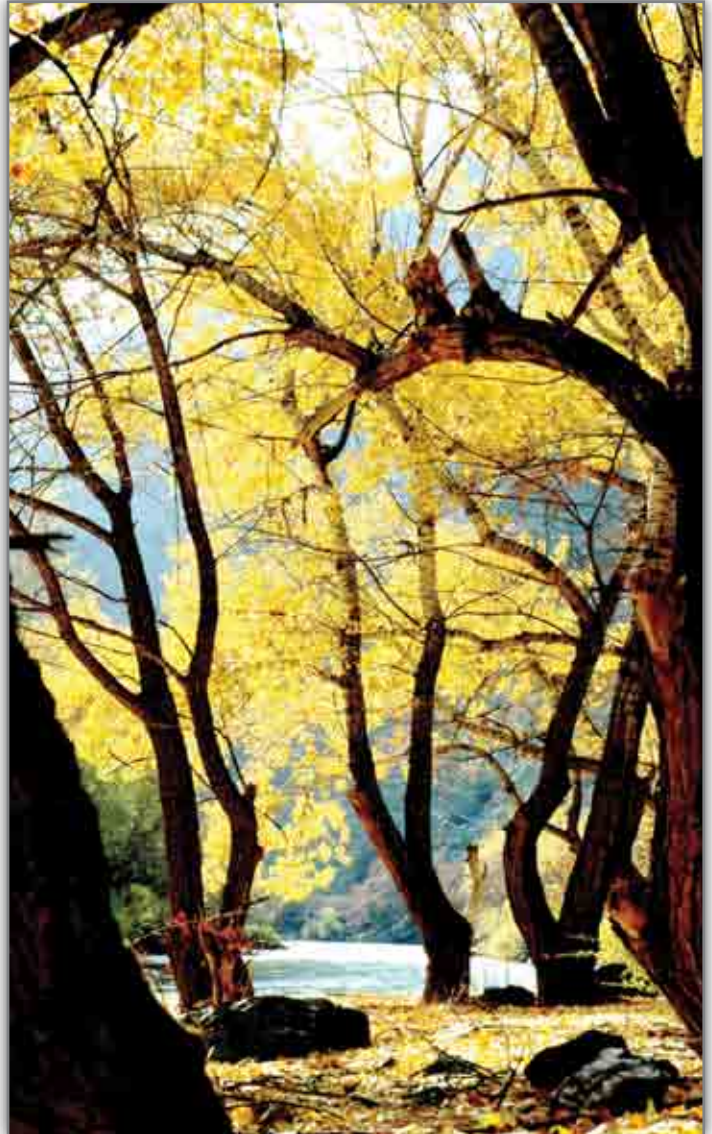
tedir. Karasal iklimlerin belirgin özelliği olan yazların sıcak, kurak ve kısa, kışların uzun ve çok soğuk geçmesi, Tunceli için de ge-

çerlidir. Kuzeyde 3.500 m yükseklikteki dağlık alanlar ile güneyde 700 metreye kadar alçalan arazi yapısındaki engebe, sıcaklık, ya-

ğış, rüzgâr ve güneşlenme gibi iklim verileri açısından önemli farklılıklara neden olmaktadır. Yağışlar genellikle sonbahar ve ilkbaharda yağmur, kış aylarında ise kar şeklinde olmaktadır. Uzun süren kış aylarında hava sıcaklığı genellikle sıfırın altındadır. Tunceli toprakları aylarca karlarla örtülü kalmaktadır. 2.700 m'den yüksek yerler devamlı karlıdır. Gece-gündüz arasında ısı farkları ile aylara göre ısı farkları çok yüksektir. Senelik yağış miktarı 800 ile 1.100 mm arasındadır. Keban Baraj Gölü'nün yapılmasıyla birlikte komşu bölgelerde iklim nispeten yumuşamış bulunmaktadır.

7. TUNCELİ BİTKİ ÖRTÜSÜ

Tunceli Dağları'nın yüksek tepeleri çoğunlukla çıplaktır. Tunceli coğrafyasının yüzde 30'unu orman ve fundalıklar; yüzde 40 ise çayır ve meralar oluşturmaktadır. Ekili ve dikili alanlar ise toplam toprakların yüzde 15'i kadarını meydana getirmektedir. Ormanlarda daha çok meşe ağaçları bulunmaktadır. Tunceli'nin doğal bitki örtüsü kurakçıl meşe türlerini kapsayan kuru ormanlardan oluşmaktadır. Çoğunlukla meşe türleri bulunan Tunceli ormanlarında yer yer ardıcılara da rastlanmaktadır. Orta bölgelerinde karaağaç, akçaağaç gibi yayvan yapraklı ağaç türleriyle de karşılaşılabilir. Tunceli'de etrafa yaydığı güzel esansla bilinen Huş ağacı da doğal olarak yetişmektedir. Dünyada çok az rastlanan ve anavatanı Güney Türkistan olarak bilinen Huş ağacı, Mercan Vadisi'nde doğal ortam bulmuştur. Munzur Dağlarında 1.300 metreden sonra yer yer sarıçam topluluklarına rastlanır. Tunceli dağlarının 1.800 metreden daha yüksekteki sarp ve dik yamaçları,

doğal koşullar ve iklim nedeniyle ağaç yetişmediği için genel olarak çıplaktır. Bu dağların güney yamaçlarında, 1.800 metreden daha alçak kesimlerde yer yer meşe ve ardıç topluluklarına rastlanmaktadır. Orman örtüsü 1.800 metreden sonra son bulur. 1.800 metreden sonra otlak ve mera ile kaplı sert kayalıklar bulunmaktadır. Vadi yamaçlarındaysa çınar, dişbudak, ardıç, gürgen ve kavak gibi suyu seven ağaçlara daha sık rastlanmaktadır. Tunceli meraları

ot çeşidi ve besleyici özelliğiyle ünlüdür. Çalı tipi olarak adlandırılan makiler de yaygın bir biçimde bulunmaktadır.

Tunceli ilinde fiziki coğrafya özelliklerine, iklim farklılıklarına ve çok zengin olan su kaynakları, biyolojik çeşitliliğin de fazla olması etkindir. Yapılan araştırmalara göre, Tunceli, 43'ü sadece bölgede yetişen 227'si ise Türkiye'nin farklı yerlerinde de rastlanan endemik bitkiler olmak üzere, 1.518

çeşit bitkinin ev sahibi konumundadır. Biyolojik çeşitlilik, bitki örtüsü ve doğal peyzaj bakımından da zengin görüntülerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Munzur Dağlarından başka hiçbir yerde bulunmayan endemik bitkiler arasında; Çan Çiçeği, Erzincan Kirazı, Bindebir Keklik Otu, Munzur Kekiği, Munzur Dügün Çiçeği, Dağçayı, Munzur Dağı Oltuotu ve Menekşe sayılabilir. Tunceli'nin özellikle orta ve kuzey kesimlerindeki düzlüklerde ve akarsu kenarlarında ilkbahar aylarında çok hoş görüntüler oluşmaktadır. Bu mevsimde canlanan çeşitli kır çiçekleri, rengârenk örtüler oluşturarak Tunceli'nin bitki çeşitliliğine çok önemli katkı yapmaktadır.

Doğu Anadolu Orman Kuşağı içinde kalan Tunceli ormanları, topraklarının % 27'sini kaplamaktadır. Genelde bodur ve baltalık meşe ağaçlarından oluşan ormanlar, Tunceli'nin orta ve kuzey kesimlerinde yoğunlaşmaktadır. Kuzeye bakan sarp ve dik yamaçları tamamen çıplak olan Tunceli dağlarının güney yamaçlarının alçak kesimlerinde yer yer meşe

ve ardıç topluluklarına rastlanmaktadır. Dağların güneye doğru alçalan orta ve güney kesimlerinde, tek tek yükselen dağlarla, bu dağları birbirinden ayıran sırtlar genelde meşe ormanlarıyla kaplıdır. Çemişgezek ve Pertek ilçelerinde orman varlığı gün geçtikçe azalmakla birlikte Keban Baraj Gölü'ne bakan kesimlerde bodur meşeliklere rastlanmaktadır. Güney ilçelerinde orman varlığının zayıflamasına karşın meyve bahçelerinin yaygın olması, bitki örtüsünü zenginleştirmektedir. Hakim ağaç cinsi meşedir. Muhtelif cinsleri vardır. Diğerleri karaağaç, akçaağaç, ceviz, yabani fındık, söğüt, çınar, asma, kızılğaç, dışbudaktır. Bunlardan kavak, ceviz, söğüt, kızılğaç, asma ve karaağaç su boyunca karışık bir galeri meydana getirir. Yamaçlar kayalık olmayan yerlerde meşeliktir. Fındık burada karışık olarak bulunmaktadır.

Munzur Vadisi'nde yaşamını sürdüren özel hayvan türleri kadar bitkisel zenginliği açısından da önemlidir. Burada 228'i, Türkiye'ye özgü endemik olmak

üzere yaklaşık 1.500 bitki çeşidi bulunmaktadır. Bunlardan 43 tanesi, yalnızca Tunceli yöresinde rastlanılan endemik türlerdir. Bu bitkiler, tıbbi, gıda, baharat, süs bitkisi, yem bitkisi gibi, pek çok açıdan halkın yararlanabileceği ve ekonomik önem arzeden endemik tür niteliği taşımaktadır. Munzur Vadisi, bu özelliği itibarıyla Avrupa'nın en önemli özel endemik bitki alanlarının başında gelmektedir. Munzur Vadisi, biyolojik açıdan da dünya çapında önemli bir merkez kabul edilmektedir.

Munzur Vadisi'nde bulunan endemik bitki türlerinden 12 tanesinin dünya çapında, 110 tanesinin Avrupa ve 21 tanesinin de Türkiye çapında tehlike altında olduğu belirtilmektedir. Bu türler arasında Çan çiçeği, Erzincan Kirazı, Bindebir Keklik Otu, Munzur Kekiği, Munzur Düğün Çiçeği, Dağçayı, Menekşe sayılabilir. Bern Sözleşmesi ile korunması gereken İran- Anadolu stepleri ve İç Anadolu stebi meşe ormanları olan iki habitat tipi bulunmaktadır.

TUNCELİ SARIMSAĞI

Sarımsağın atası olarak kabul edilmektedir. Bilimsel adı *Allium Tuncelianum* olan Tunceli Yaban Sarımsağı, dağların 1.500-2.000 metre yüksekliğinde kendiliğinden yetişmektedir. Yalnızca Tunceli'nin Ovacık ilçesi ve Tunceli Erzincan sınırında yetiştiği saptanmış bulunmaktadır.

1980 yılında keşfedilen Tunceli sarımsağının başları tek dişli olur. Kabuklarının arasındaysa çok sayıda küçük dişçikler bulunmaktadır. Kabukları azdır. Henüz gelişimini tamamladığı için yok olma riski de bulunan Tunceli Sarımsağı'nın nasıl çoğaldığına ilişkin bilimsel bir bulguya rastlanmamıştır.

TERS LALE

Dünyada yalnızca Hakkari'de yetiştiği sanılan ve ağlayan gelin çiçeği de denilen ters lale, Tunceli dağlarının doruklarında da yetişmektedir. Her sabah göbeğinden yaydığı su nedeniyle ağlayan gelin adını alan çiçek, aynı zamanda kutsal da kabul edilmektedir. Boyu yaklaşık 75 santimetredir. Her dalında altı lale ters olarak büyümektedir. Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu, ters laleyi koruma altına almış bulunmaktadır.

GULİK

Latince adı *Eremurus spectabilis* olan çirişe yörede gulik denilmektedir. Zambakgiller familyasına ait bir bitki türü olan çirişi, uzmanlar, 100-200 cm yükseklikte, rozet yapraklı, tüysüz, sarı çiçekli, çok yıllık ve otsu bir bitki olarak tanımlamaktadır. Gulikin kökleri mekik şeklinde şişkin ve sarı renklidir. Akdeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin dağlarında yetişmektedir. Bol olarak bulunduğu yerlere çirişlik denir.

Ters lale

Nisan ayının ilk günlerinde gün yüzüne çıkan ve toplanıp yenilebilen Çiriş, özellikle Munzur Vadisi'nde bol miktarda yetişmektedir. Özellikle Ovacıklıların yakından tanıdığı çiriş, son yıllarda ticaret amacıyla toplanılıp başka illerde de pazarlanmaktadır. Çirişin köklerinden zambak elde edilmektedir.

Çirişin yaprakları henüz tazeysen pişirmeden de yenilebilmektedir. Ayrıca çirişten çorba ve birçok yemek de yapılabilmektedir. Örneğin haşlandıktan sonra yumurta ile kavrulması ya da peynirle de karıştırılarak yufka ekmek içinde yenilmesi gibi. Ayrıca kaşıla diye adlandırılan bir yemeği de yapılmaktadır. Yöreyle ait sevilen yemeklerden biri olan kaşıla, çirişin kaynatılıp, içerisine bulgur katılarak, katılaşınca kadar pişirilmesiyle yapılır. Katılaştıktan sonra içi çukurlaştırılarak yağ dökülür ve servis edilip yenir.

KENGER

Latince *Gundelia thournefortii* olarak bilinen Kenger Tunceli'de özellikle de Ovacık'da bol yetişen bir bitkidir. Papatyagiller familyasından olan Kenger'den daha çok tazeyken yemek yapılabildiği gibi çiğ olarak da yenilebilmektedir. Çiçek açma zamanında kengenden sakız elde edilebilmektedir. Kenger sakızının çene gevşemesi, patlayan kulak zarının düzelmesi, safra kesesinden taş düşürme, şeker, tansiyon, kalp damarlarının gevşemesi ve hazımsızlığa iyi geldiği; iştah açıcı, dişleri temizleyici, diş etlerini kuvvetlendirici gibi olumlu etkilerinin olduğu söylenmektedir. Yöre insanının çok eskiden beri elde edip kullandığı kenger sakızı, son yıllarda ticaret için de üretilmeye başlanmıştır. Kengerin insanlar tarafından yenilmeyen kısmı da, saman haline getirilerek, kışın hayvanlar için yem olarak kullanılmaktadır.

RIBES (IŞKIN)

Farklı adlarla da bilinen Işkın, Tuncelililer tarafından Ribes olarak bilinmektedir. Yüksek dağların ya-

Ribes (Işkın)

maçlarında doğal olarak yetişen Işkın'a Dağ Muzu da denilmektedir. Ekşimsi bir tadı olan Işkın eni, 1-4 cm boyuysa 75 cm kaddır. Bu nedenle bölgede uzun insanları anlatmak için de Ribes ifadesi kullanılır. Üzerindeki kabuğumsu tabaka soyularak yenilen Işkın, kaynatılarak da tüketilebilir.

Sağlık hizmetlerin yaygınlaşmadığı dönemlerde yöre halkı, bölgede yetişen birçok bitki gibi

Işkın'ı da ilaç gibi kullanmıştır. Taze olarak çiğ çiğ yenilen Işkın, bağırsak ve mide rahatsızlıklarını giderdiği söylenmektedir. Kökü kurutulup kaynatılmış Işkın, şeker hastalarına iyi gelmektedir. Ayrıca romatizma ve yüksek tansiyona iyi gelen Işkın, kurutulup öğütülmüş halinin yoğurtla karıştırılıp yüze sürülmesi halinde sivilce ve lekeleri temizlediği söylenmektedir.

8. TUNCELİ YABAN HAYATI

Tunceli, yaban hayatı bakımından zengin bir ilimizdir. Özellikle Munzur Vadisi ve çevresi yaban hayvanları için elverişli bir ortam sunmaktadır. Çengel Boynuzlu Keçi ve Bezuvar isimli iki tür dağ

keçisi ile av kuşlarından Ur Kekliği, bu yöreye özgü ilginç ve nadir yaban hayvanı türleridir. Mağaralarda ve kaya kovuklarında yaşayan boz ayı Munzur yaban hayatının önemli büyük memelilerinden biridir. Bölgenin diğer büyük me-

melileri, orman içerisindeki kabalıklarda yaşayan vaşak, yaban domuzu ve bozkurttur. Ayrıca ayı, kurt, tilki, vaşak, tavşan gibi hayvanların yanı sıra, kaya kartalı gibi bölgeye özgü çok sayıda canlının yaşam alanıdır. Tunceli’de yırtıcı

kuşlardan kartal, akbaba, doğan, şahin, atmaca, kerkenez, tellice ve çaylaklara hemen her yerde rastlanmaktadır. Gece yırtıcılarından puhu kuşu, baykuş ve yarasa da yaygın türlerdendir. Yörede yaşayan diğer kuş türleri arasında keklik, çil keklik, toy, mezgeldek, turna, bıldırcın, çulluk, üveyik, tahtalı ve kaya güvercinleri, bazı ördek türleri ve ender olarak da kaz bulunmaktadır.

Munzur Suyu, kırmızı benekli alabalık türlerinin yetişmesine çok elverişli olup, özellikle yukarı çı-

ğırında bol alabalık yaşamaktadır. Ovacık ilçesinin doğusunda Munzur Suyu'nu oluşturan gözelerin 1-2 km. güneyinden başlayarak, başta Munzur Suyu ve Mercan Deresi olmak üzere Tunceli'ye kadar 80 km. alana yayılmış bulunan alabalık türleri, bu yöreye özgü nadir türlerdir.

UR KEKLIĞI

Ur Kekliği sülüngillerin en irisi olarak bilinmektedir. Dağların yüksek kayalıklarında, orman sınırı üzerinde, 2.000-4.000 m.

arasındaki yükseklikte yaşar. Baş ırice, alın ve yanakları krem rengi, tepesi ve ensesi külrengi olan Ur Kekliği'nin gerdanı gri beyazdır. Gaga dibinde başlayan ve gerdanın iki yanında boyna inen koyu gri bir leke bulunmaktadır. Sırt ve karında soluk renk lekeleri olan Ur Kekliği'nin kanatlarının saklandığı gövde yan tüyleri ise açık külrengi, üzerleri boyuna kahverengi lekelidir. Kanat uçuş tüyleri beyaz, uçları üstten siyah, alttan gri renktedir. Gagası hafif aşağı kıvrık ve iri olan Ur Kekliği'nin erkek ve dişisinin görünüşleri aynıdır.

Erkeklerin ayaklarında mahmuz bulunur. Kanatları kısa ve küttür. Uçarken büyük bir patırtıya neden olur. Tehlike anında hindiye benzer bir ses çıkarmaktadır. Çok hızlı yürüyen Ur Kekliği'nin boyu yaklaşık 60 cm.dir.

Kış aylarında orman sınırına yakın bodur ardıçların ve çalıların bulunduğu alanlara indiği gözlemlenmiştir. Orman içlerine girmeyen Ur Kekliği, yuvasını sarp kayaların çıkıntılarının altına yapmaktadır. Dişisi yavrulamadan önce basit bir yuva yapar ve oraya 10-18 yumurta bırakır. 28 günlük kuluçka süresince dişi yatar, erkek ise çevrede nöbet tutarak güvenliği sağlar. Yavrulardan bir kaç yetişkin haline gelen Ur Kekliği, taze otlar, yosunlar, tohumlar ve böceklerle beslenmektedir.

ÇENGEL BOYNUZLU DAĞ KEÇİSİ

Çengel Boynuzlu Dağ Keçisi, alpin ekosistemin vazgeçilmezi ve kayaların usta tırmanıcısı olan büyük otçul bir memeli olarak bilinmektedir. Kafatasından dik olarak çıkıp uç kısmına doğru çengel gibi içe bükülen boynuzlarından dolayı bu adı almışlardır. İki bin metreden yüksek alanlarda yaşamaktadır. Rengi kışın siyah, yazın ise açık soluk veya turuncuya yakın kahverengidir. Sirtında omuz başından kuyruğa kadar siyah bir şerit uzanır. Ağız kenarından göz arkasına kadar yanakta genişçe

siyah bir şerit bant bulunmaktadır. Tırnaklarının altı kalın olduğu için sarp kayalıklarda rahatça hareket edebilirler. Erkek keçilerin daha kalın olan boynuzları 25-30 cm. uzunluğundadır. Dişilerin boynuz uçlarının yaptığı açığı; erkeklerinki ise daha dardır.

Çengel Boynuzlu Keçi, genellikle yazın alpin çayırliklarda beslenmekte ve buraya yakın olan tehlike anında kaçabilecekleri sarp kayalıklarda yaşamaktadır. Kışın ise karın az toplandığı ve daha ılık olan kuytu yerleri veya sarp sırtla-

rı tercih etmektedir. Çok sıcak havalarda serinlemek ve dinlenmek için kar veya buzulların üstünde yatarlar. Sabahın erken saatlerinde ve akşam serinliğinde otla beslenir; diğer zamanlarda dinlenirler. Beslenirken çok seçicidir. Su ihtiyacını yediği besinlerden karşılayan Çengel Boynuzlu Keçi, kışın ağaç ibreleri, eğreltiler, çalılar ve yosunlar; bahar ve yazın ise taze sürgünler ve alpin bitki türleri ile beslenmektedir.

Yükseklerde yaşamak için sağlam bir kalbi bulunan Çengel Boynuzlu Keçinin 3.500 metre yüksekliğe uyum için alyuvar sayısı da normalin çok üstündedir. Sivri tırnakları sayesinde buzda da hareket edebilir.

Kışın karda enerjilerini verimli kullanmak için birbirlerini izlerler. Son yıllarda grup büyüklüğü beşe kadar düşmüştür. Güvenlik için sürüler halinde otladıkları ve aralarından birini gözcü bıraktıkları saptanmıştır. Bulunduğu yerden 2-3 metre yukarı ve 6-7 metre kadar ileriye atlayabilirler. Çok iyi bir koşucu, tırmanıcı ve gözlemcidirler. Çok iyi koku ve

görme duyularına sahiptirler. Son yıllarda kaçak avcılık tehdidiyle karşı karşıyadır. Tiz bir sesi olduğu saptanmıştır.

KIRMIZI BENEKLİ ALABALIK

Munzur'un incisi ve Dağ Alası olarak da bilinen Kırmızı Benekli Alabalığın vücudu mekik şeklinde ve yanlardan hafif basıktır. Yan tarafında ve sırt bölgesinde bulunan kırmızı benekler nedeniyle bu adı almıştır. Suyu soğuk olan akarsuları sevdiği için Tunceli'de Munzur Çayı, Pülümür Çayı ve bunlarla bağlantılı olan dere ve kollarında yaşadığı saptanmıştır. Kasım-Aralık aylarında yumurtlar ve kaynağa yakın yerlerdeki ince kum ve çakıllar üzerine açtıkları yumurtalarını yuvalara yaparlar. Canlı ağırlığının beşte biri kadar

yumurta taşır ve ortalama 1.900 adet yumurta bırakır. Etçil bir balıktır. Sularda bulunan böcek, örümcek, sinek ve diğer balıkların yumurtalarıyla beslenmektedir.

Özellikle Munzur başta olmak üzere Pülümür Çayı ve bağlı kollarında yapılan geliş güzel ve bilinçsiz avlanma sonucu kutsal da kabul edilen kırmızı benekli alabalık giderek azalmış ve neslinin tükenme tehlikesi bulunmaktadır.

KAYA KARTALI

Kahverenginde olan Kaya Kartalı son derece iridir. Kanatları uzun olan ve gövdesine doğru daralan Kaya Kartalının kuyruğu, diğer kartallardan daha uzundur. Dişilerinin erkeklerine oranla biraz daha iri olduğu görülen Kaya Kartalı'nın tepe ve ense tüyleri kıza çalan açık kahverengindedir.

Kanatları kavisli ve gövdeye doğru daralan Kaya Kartalı'nın kuyruğu da diğerlerine oranla daha uzundur. İri ve güçlü pençe ve

gagaya sahip olan Kaya Kartalı, adından da anlaşılacağı gibi yüksek dağlarda yaşamaktadır. İri ve güçlü pençe ve gagasını iyi kullanan Kaya Kartalı, tavşan, sincap, gelengi, kızıl tilki, yılan ve kaplumbağalarla beslenmektedir. Avına yaklaşırken çok hızlıdır ve kanatlarını gövdesine yapıştırarak saldırmaktadır.

Ulaşılması güç kayalıklardaki oyuk ve çıkıntılara oldukça büyük yuva yapan ve kendisi de kutsal hayvanlar sınıfında kabul edilen Kaya Kartalı, kutsallık atfedilen Tunceli Dağlarının doruklarında yaşamını sürdürmektedir. Zorunlu olmadıkça evcil hayvanlara zarar vermediği gözlemlenmiştir. Tek eşli olan Kaya Kartalı, yılda bir kez, 42 gün süren kuluçkaya yattmaktadır. Yavrulara anne ve baba kartal birlikte bakan Kaya Kartalı, daha çok Munzur Dağı'nın doruklarında ve Pülümür Vadisi'nin dik yamaçlarında görülmektedir.

LEYLEK

Göçmen kuşlar içinde geleneksel yaşamlarına bağlı olanların başında leylekler gelmektedir. Son-

bahar mevsimiyle güney yarım küreye göçen leylekler, ilkbaharın müjdecisi gibidirler. Binlerce kilometre yolu geri gelerek, daha önce konakladıkları ve yaşamlarını sürdürdükleri çayırılık alanlara konarlar. Sürüler halinde göçer, sürüler halinde geri dönerler ve mutlaka kendi yuvalarında kalırlar.

Boyunları, ayakları ve gagaları uzundur. Genellikle gaga ve bacakları kırmızıdır. Gagalarını takır-

datarak anlaşırlar. Genellikle karadan yükselen sıcak hava akımını kullanarak daireler çizerek uçarlar. Yaptıkları işbölümü gereği, yavrularını beslemekle baba leylek; yağmur, fırtına ve kızgın güneş sıcağından korumakla da anne leylek yükümlüdür. Doğal yaşamın bir parçası olan leylekler, bölgede havalar soğumaya başlar başlamaz, başka bölgelerden gelen diğer leyleklerle gökyüzünde birleşerek, seyredeğer bir görüntü oluşturarak göç yoluna dizilirler.

Genellikle tek eşli olarak yaşamlarını sürdüren leylekler, başta Tunceli olmak üzere Doğu Anadolu'nun sulak yaylaları, çay ve dere kenarları, otlak ve çayırliklarında yaşamlarını sürdürürler. Tunceli'nin başta Pertek, Hozat, Ovacık ve Pülümür olmak üzere pek çok yerinde rastlanan leylekler, ak leylek grubuna girmektedirler. Nesli tehlike altında olmasa da insanoğlunun doğayı ve özellikle sulak alanları bilinçsiz kurutması sonucu sayıları giderek azalmaktadır.

BOZ AYI

Mağaralarda ve kaya kovuklarında yaşayan boz ayı, Tunceli'de yaban hayatının önemli büyük memelilerinden biridir. Ortalama ağırlıkları erkek ve dişisine göre fark etmektedir. Dişileri 100-150; erkekleriyse 130-230 kilogram ağırlığındadır. Boylarının uzunluğuysa 2.5 metreye kadar çıkabilmektedir.

Belirgin burun ve kafa yapıları, yuvarlak ve tüylü kulakları, küçük gözleri, iri vücutları sayesinde hemen fark edilen boz ayılar, başta boz olmak üzere, kahverengi, al-

tın sarısı, gri, siyah veya açık bej olmak üzere çeşitli renklerde olan bilmektedir.

Tunceli ve yöresindeki boz ayılar, genellikle gri, kahverengi ve gümüş renkli olmaktadır. Özellikle Munzur, Mercan ve Bağırpaşa Dağı civarında görülen boz ayılar, her türlü orman bitkisinin yanında meşe palamudu, armut ve bal ile beslenmektedir.

Kasım ya da aralık gibi uzatılmış

uykuya giren boz ayılar, mart-Nisan gibi de uyanmaktadırlar. Uykuya dalma mevsimlerinde bol yiyecek tükettikleri görülmektedir. Yaklaşık olarak 20-25 yıl ömürleri olan boz ayılar, beş yaşında da yavrulamaya başlamaktaadır.

Bilinçsiz avlanma, baraj yapımı, madencilik gibi nedenlerle yaşam alanlarını kaybeden boz ayıların sayıları giderek azalmaktadır.

9. TUNCELİ GEÇİM KAYNAKLARI

Nüfusun yüzde 34,03'ünün köy ve beldelede yaşadığı Tunceli-lerin temel ekonomik etkinliği tarım ve hayvancılıktır. Tarıma elverişli alanlar oldukça kısıtlıdır. Geleneksel el sanatları arasında bugün için kaybolmaya yüz tutmakla birlikte dokumacılık, çömllekçilik ve dericilik yapılmaktadır. 1968'den bu yana kalkınmada öncelikli il kapsamındadır.

Çeşitli kesimlerinde Jips içeren cevher yataklarına rastlanan Tunceli, Pülümür yöresindeki tuzlalar dışında yer altı kaynakları bakımından da yoksuldur. Tunceli'de kişi başına düşen gayri safi yurt içi hâsıla, 1.584 dolardır. 1.945 işletmenin faaliyet gösterdiği Tunceli'nin sanayisi gelişmemiştir. Tunceli'de Ticaret ve Sanayi Odası'na bağlı toplam 24 şirkette 213 kişi istihdam edilmektedir. Bir adet organize sanayi bölgesi bulunmaktadır.

Tunceli'de bitkisel üretim, canlı hayvan ve hayvansal ürünler yetiştirilmektedir. Tarımsal ürünlerde dış ticaret söz konusu değildir. Toplam arazinin 113.180

hektarında tarım yapılabilmektedir. Hayvancılığın yaygın olduğu Tunceli'de, buğday ve arpa yetiştirilmektedir. Tunceli'nin tek ihracat yaptığı ülke olarak Almanya görülmektedir. Son yıllarda Tunceli Sarımsağı, Ovacık Fasulyesi, Pülümür Balı ve Cevizi gibi özellikli ürünler yetiştirilip, özellikle büyük kentlerde pazarlanması çalışmaları hızlandırılmıştır.

PÜLÜMÜR BALI

Tunceli, başta Pülümür olmak üzere arıcılık açısından mükemmel sayılabilecek bir doğaya ve endemik bitki yapısına sahiptir. Tunceli'nin uygun ekolojik yapısı, zengin flo-

rası, koloni varlığı ve işgücü olanakları bakımından çok büyük bir arıcılık potansiyeli bulunmaktadır.

Anadolu ve Kafkas arı ırklarının bulunduğu özellikle Pülümür'de yaklaşık kırk bin arı kovani bulun-

maktadır. Kovan başına düşen ortalama bal verimi, Türkiye'nin yıllık ortalama bal üretiminin üstündedir. Zengin bitki ve çiçek örtüsü nedeniyle Tunceli ve yöresinde yetişen balların kalı-

tesinin yüksekliği nedeniyle yurt genelinde büyük ilgi görmektedir. Balın bu kadar ilgi görmesinde 1995'den bu yana geleneksel hale getirilen ve her yıl Eylül ayının ilk haftasında düzenlenen Pülümür Bal Festivali'nin de payı büyüktür.

OVACIK FASULYESİ

Daha çok Ovacık'ta ve son yıllarda pazara dönük olarak yetiştirilen Ovacık fasulyesi, yüksek ve nemli iklimi sevmektedir. Ovacık'ta yetişen fasulye hem kaliteli hem lezzetlidir. Taneleri küçük olan bu fasulyenin tazesı de kurutulmuşu da çok tutulmaktadır. Ovacık fasulyesine çalı fasulyesi de denilmektedir.

Son yıllarda organik tarımın önemli bir parçası haline gelen Ovacık fasulyesi için yaklaşık 3.175 dekarlık bir alan kullanılmaktadır. Organik olarak üretilen fasulyenin kurusu, paketlenerek, büyük şehirlerde pazarlanmasına yönelik çalışmalar yürütölmektedir.

TUNCELİ CEVİZİ

Başta Ovacık ve Pülümür olmak üzere Tunceli'nin önemli tarım ürünlerinden biri de cevizdir. Son yıllarda, toplanan cevizlerin paketlenip satışı hazır hale getirilmesiyle daha çok yetiştirilen Tun-

celi ve yöresindeki cevizler, ince kabuklu oluşuyla bilinmektedir. Çok lezzetli ve tamamen organik olarak yetiştirilen Tunceli Cevizi, sağlık ve beslenme bakımından çok önemlidir. Mineral ve vitamin bakımından çok zengin olan Tunceli Cevizi, çerez olarak tüketildiği gibi, reçelinden helvasına, sucuğundan pestiline kadar çeşitli yiyecek ürünlerinin yapımında kullanılmaktadır.

Özellikle köylerde yaşayan Tuncelililerin daha uzun ömürlü oluşıunda, birçok doğal ürünün yanında organik cevizin de payı büyüktür.

2. BÖLÜM: TUNCELİ GELENEK, GÖRENEK VE FOLKLORU

A. GELENEKLER

Tunceli'nin gelenek ve görenek-
lere uyum, toplumsal ve ekono-
mik yapıdaki değişikliklere para-
lel olarak giderek azalmıştır. İl ve
ilçe merkezlerinde tümüyle or-
tadan kalkan geleneklere uygun
davranışlara, az da olsa köylerde
rastlanabilmektedir. Geçmiş bil-
mek, geleceği aydınlatmaktır. Bu
açıdan Tunceli'nin bazı gelenek
ve göreneklerini incelemekte fay-
da vardır.

1. EVLENME GELENEKLERİ

İlçeden ilçeye, hatta köyden köye
bazı farklılıkları içerse de evlen-
me gelenekleri, aşağı yukarı ben-
zer özellikleri göstermektedir.

KIZ İSTEME

Erkek tarafı, beğendikleri kızın ai-
lesine hayırlı bir iş için gelmek is-
tedikleri haberini gönderir. Kız ta-
rafı, genellikle bu habere olumlu
cevap verir. Erkek tarafı, kız evine
gider ve evin kızını kendi oğulla-

rına, "Allah'ın emri, Peygamberin
kavli ile" ister. Eğer kız tarafı, "mü-
sait değiliz" derse cevaplarının
olumsuz olacağı anlamına gelir.
"Düşünelim, danışalım" derlerse,
kız tarafının olumlu yaklaştığı an-
lamına gelir. Kız tarafı genellikle
ağırdan alır ve hayırlı iş için ikinci
kez gelinmesi istenir.

NİŞAN

Kız isteme ve verme tamamlan-
dıktan sonra, erkek tarafı nişan
hazırlıklarını tamamlar. Hazırlıklar
bitince, erkek tarafından ailenin
büyüğü, yanına başka saygın kim-
seleri de alarak, kız tarafına gider.
Sohbetin uygun bir yerinde kız
tekrar istenir; kız tarafı da olumlu

cevap verir ve nişan takılır. Evlilik hayatları ağız tadıyla geçsin diye şerbet içilir. Sonra kız tarafından şartları sorulur. Kız tarafı, başlık dahil, şartlarını söyler. Eğer oran yüksekse orada bulunanların araya girmesi sonucu, başlık dahil, makul bir uzlaşma sağlanır. Uzlaşma sağlandıktan sonra önce düğün günü belirlenir; sonra da geleneksel yemek yenir. Kız tarafı aldığı başlıkla kızının çeyizini alır ve düğününü yapar. Daha sonra

düğün günü konuşulup karara bağlanır ve arkasından misafirlerle kız evi tarafından yemek verilir. Kız tarafının yemeği yenmiyorsa, erkek tarafının kabul edilmesini istediği talepleri olduğu anlamına gelir.

DÜĞÜN

Düğün günü yaklaşınca, erkek tarafı, kız evine elçi gönderir. Herhangi bir olumsuzluk yoksa mumlar (davetiyeler) dağıtılarak

düğün günü duyurulur. Geleneksel düğünler üç gün, üç gece sürer. Davul zurnanın mutlaka bulunduğu düğünlerin salı günü başlayıp perşembe günü bitmesi tercih edilir. Düğünden bir gün önce, erkek tarafı, uygun sayıda küçükbaş hayvan, tereyağı, şeker, çay, tuz ve yeterince unu kız evine gönderir. Düğüne gidecek davetliler erkek evinde toplanır. Her gelen davetli, davul-zurna ekibi tarafından karşılanır. Davetliler, kendilerini karşılamaya gelen davulun üzerine para atar. Akşam da davul-zurna eşliğinde komşular düğüne davet edilir. Düğünün ilk günü, taraflar, kendi çevrelerine düğün yemeği verir. İkinci gün, erkek evinin kadınları, geleneksel giysileriyle gelini almak üzere kız evine giderler.

Erkek evinden gelen davetliler, karşılanıp, önce kız tarafının komşuları tarafından misafir edilir. Sonra hep beraber düğün evine gidilir. Düğün evinde yöreye ait halk oyunları oynanır. Geç saatine kadar süren düğünün misafirleri, geceyi, davetli oldukları evlerde geçirirler.

Ertesi sabah kız tarafı gelini hazırlar. Bu hazırlama evresinin önemli ritüellerinden biri de çeyizin herkesin gözü önünde tek tek açıklanmasıdır. Açıklanan her eşyaya yörenin ileri gelenleri değer biçer.

Bu süreç de tamamlanınca, sıra gelini çıkarmaya gelir. Bir yandan gelin çıkarma havası çalınırken, diğer yandan gelinin bineceği at hazır bekletilir. Varsa gelinin küçük kardeşi yoksa da bir yakını gelin için hazırlanan ata binerek inmemekte diretir. İndirmek için uygun bir helat (bahşış) verilmesi gerekir. Böylece geleneksel giysiler giymiş olan gelinin ata binmesi sağlanır. Gelinin atı ile arkasından gelen erkek tarafını temsil

eden kadının atı arasından birinin geçmesi uğursuzluğa delalettir. Böyle bir durum yaşanmaması için gelinin atının kuyruğu güvenilir bir kişiye tutturularak geçiş yolu kapatılmak istenir.

Tunceli evleri, genellikle toprak damlardan ibarettir. Bu nedenle erkek evine getirilen gelinin atı, toprak damın önünde bekletilir. Sağdıciyla dama çıkan damat, elindeki elmayı gelinin başına atmaya çalışır. Elma gelinin başına isabet etmişse o evlilikte erkeğin sözünün geçeceği sonucu çıkar. Damadın elmayı atmasından sonra sağdıci da şeker, buğday, bozuk para gibi karışımı aşağıda bekleyen topluluğun üzerine

serpiştirir. Bu karışım, o evliliğin bolluk, bereket ve mutluluk getirmesi dileği anlamına gelir. Atılan karışım, çocuklar tarafından toplanır. Sonra da damat damdan iner ve gerdek odasına girer. Ertesi gün, komşu hanımları gelini görmeye gider. Bu sırada geline yüz görümlüğü adı verilen hediyeler takılır.

2. SÜNNET DÜĞÜNÜ VE KİRVELİK GELENEĞİ

SÜNNET DÜĞÜNÜ

Bir çocuğun sünnetine karar verilmişse ona mutlaka bir kirve bulunur. Sünnetten birkaç gün önce

de kirve haberdar edilir. Sünnet düğününe gelen davetliler de davul-zurna ile karşılanır. Çocuğun babası, gün boyu eğlenen davetlilere düğün akşamı bir yemek ziyafeti verir. Sabah da kahvaltıdan sonra sünnet edilecek çocuk bir odaya alınır. Odanın ortasına honça denilen ve çoğunlukla üzerinde yemek yenilen bir ekmek tahtası konulur; üzerine de içinde hiç kullanılmamış bir havlu bulunan tepsi bırakılır. Havlunun üstüne sünnet takımları konulur. Dualar okunduktan sonra hazır-

da bulunanlar, tepsiye para atar. Sonra çocuğun kirvesi, babası, sünnetçi ve ona yardımcı olacak bir görevli dışında herkes dışarı çıkar. Kirve çocuğu kucaklar; sünnetçi de sünneti gerçekleştirir. Sünnet bittikten sonra eller yıkanır. Geleneğe göre, en üstte babanın, onun altında kirvenin eli olmak üzere, hiç kullanılmamış bir sabunla eller aynı anda yıkanır. Bu ritüelden sonra, eller, bir kez de tek tek yıkanır. Bu şekildeki yıkama kirvelerin bir aile haline geldiklerini gösterir. Davetlilerin

çocukları kutlamasıyla tören sona erer. Sünnet töreninden birkaç gün sonra kirve, çocukları görmeye gelir. Yanında çocuklara ve aile mensuplarına hediye getirmek, önemli bir gelenektir. Sünnet edilen çocuğun babası da, kirveyi hediyelerle uğurlar.

KİRVELİK

Tunceli'de köklü geleneklerden biride kirveliktir. İki aile arasında kirvelik törenleri yerine getirilip bağ kurulduktan sonra artık birbirleri için kutsal sayılırlar. O kadar ki kirve çocukları birbirleriyle evlenemez. Kirvelik sözü, ailelerden birinin diğerine oniki imam anlamına gelen oniki kuruşu vermesiyle kutsal bir akte dönüşmüş olur. Kirve olanlar, birbirlerine dargın ve düşman olamazlar. Eskisine oranla önemi azalmış olsa da kirvelik, hala sosyal bir kurum olarak varlığını sürdürmektedir.

3. CENAZE TÖRENİ GELENEĞİ

Tunceli geleneklerinde, cenaze de, düğün kadar önemli bir törendir. Ölüm hak görülür. Önce çenesi bağlanır; sonra da elleri göğsüne konur. Ölüm haberi

üzerine herkes toplanır; bir yandan mezar kazılır; diğer yandan cenaze yıkanıp hazırlanır. Bu sırada kadınların yüksek sesle ağıt yakması bir geleneğe dönüşmüştür. Okunan duaların ardından törene katılan herkes tabutun üzerine gücüne göre para atar. Toplanan para cenaze masraflarının karşılanmasında kullanılır. Defin işleminden sonra herkese yemek ikram edilir. Başsağlığı dilenerek herkes dağılır. Ölünün yakınları, üçüncü gün hazırladıkları yiyeceklerle mezara giderek dua eder, lokma dağıtır. Kırkıncı günde hayrını verir.

4. DOĞUM GELENEĞİ

Çocuğun doğacak olması Tuncelililer için bir şenlik gibi geçer. Bu eğlenceler üç gece devam eder. Eskiden kırsal kesimde yeterli sayıda ebe-hemşire olmadığı için bu görev genellikle tecrübeli köylü kadınlar tarafından yerine getirilirdi. Doğan bebeğin göbek bağı bu tecrübeli kadın tarafından kesilerek ebelik görevi yapılmış olurdu. Doğum yapacak kadının stres ve sıkıntısını atlatmaksa komşu kadınlara ve genç

kızlara düşerdi. Doğum olacak evde çeşitli oyunlar oynanır ve doğum yapacak kadının rahatlaması sağlanırdı.

Her yerde olduğu gibi Tunceli'de de erkek çocuk isteği önemli bir yer tutar. Çocuğu olmayanlar ya da olan çocukları yaşamayanlar, çeşitli dilek tutup, ziyaret yerlerine giderek adaklar adarlar. Çocuğun olması ya da olan çocukların yaşaması, dileklerinin kabul olduğu anlamına gelir. O zaman adanan adaklar kesilir.

5. DIŞ HEDİĞİ ÂDETİ

Hedik, temel girdisi buğday olan; çeşni olarak da nohut, mercimek, mısır gibi yiyeceklerden birinin katılmasıyla haşlanıp süzülmesinden elde edilen yiyecektir. Çocuğun ilk diş çıkardığı zaman hazırlanan hediyeğe diş hediği denir. İlk diş çıkımında hedikle birlikte yapılan törene de hedik dökme töreni adı verilir. Bu törene çocuğun akrabaları ve komşu kadınlar katılır. Çocuk giydirilip süslenir, genç kızlar oyunlar oynarlar, şar-

kı söyleyip eğlenirler. Çocuk evin ortasında bir tabureye oturtulur ve etrafına bir örtü yayılır. Bu örtünün üzerine altın, para, kalem, makas, saat, tarak gibi çeşitli eşyalar dizilir. Tören sırasında çocuk bunlardan hangisini alırsa ilerde onunla ilgili bir mesleği seçeceğine inanılır. Dökülecek hediklerin bir kısmını biriktirebilsin diye çocuğun başına, ortası çukurlaştırılmış bir külah takılır. Çocuğun başından dökülen hedikleri alıp yemek, ritüelin bir parçasıdır. Törenin ilerleyen bir aşamasında güzel dişli bir genç kız, külahı ağzı ile alıp kaçar. Geri kalanlar da, onun peşinden gidip, külahı geri alır. Alınan külahtaki hediklerden yedi tanesi ipe dizilerek, çocuk erkekse boynuna, kızsı saçlarına takılır. Böylece inci gibi düzgün dişler çıkacağına inanılır.

Çocuğun hedik törenine gelenler çeşitli hediyeler verirler ve tören sona erer. Törene katılmayan komşulara da hedik dağıtılır. Onlar da hedik kabına çeşitli hediyeler koyup gönderirler. Böylece diş çıkaran çocuk ve ailesi kutlanmış olur.

6. NİYAZ KAÇIRMA GELENEĞİ

Niyaz kaçırma da, tıpkı, diş hediği gibi, çocukların büyümesine yönelik bir gelenektir. Köstek kaçırma da denir. Çocuğun ilk yürüme anı, bir aile için önemlidir. Tunceli yöresinde bu an, sade bir törenle kutlanır. Çocuğun ilk yürüdüğü gün, Tunceli yöresinde niyaz adı verilen yağlı ve içli ekmek hazırlanır. Hazırlanan niyaz, kolayca kopacak bir pamuk ipliği ile yürümeye başlayan çocuğun ayağına bağlanır. Çok hızlı koşan bir genç bu ekmeği tepsile birlikte kapıp kaçar. Diğer gençler, kaçan genci yakalamak için ardından koşarlar. Kaçıran genci yakalayıp, hep birlikte niyazı yerler. Bu koşma, kovalamacayla yürümeye başlayan çocuğun çevik ve hareketli olacağına inanılır.

7. MUSAHİPLİK GELENEĞİ

Tunceli'nin önemli geleneklerinin başında musahiplik gelir. Alevi kültüründe musahiplik çok kutsal sayılır ve büyük değer verilir. Musahiplik arkadaşlık ötesi bir birlikteliktir. Musahipler arasında ayrı gayrı

bulunmaz. Musahipliğin temelinde dayanışma ve paylaşmaya vardır. Alevilikte, «musahip, musahibini ateşten alandır» denir.

Musahiplik gönüllülük temelinde oluşan bir gelenektir. Musahip olabilmek için iki genç erkek pirin huzuruna çıkar. Kemeribest olurlar. Her çift kendi akranı ile musahip olabilir. Bu yol ver erkana uygundur. Akranı ve emsali olmayan ile musahip olunmaz.

Alim ile cahilin musahip olması erkan uygun değildir, zalim ile mazlumun musahip olması caiz değildir. Çünkü zalim kurttur, mazlum kuzudur. Dede çocuğuy-la talip, musahip olamaz; yola, erkana uymaz. Mümin ile münafık, pirli ile pirsiz kişiler musahip olamazlar. Musahibi Hakka yürümüş kişinin tekrar musahip tutması da erkana uymaz.

8. KAL GAĞAN GELENEĞİ

Eskiden Dersim olarak bilinen ve bugün Sivas, Tunceli, Erzincan, Bingöl, Muş illeri sınırları içinde kalan bölgede kutlanan ve eski önemini korumasa da günümüze kadar gelebilmiş eski bir gelenek-

tir. Kal; eskimiş, yaşlanmış; Gağan ise yıl anlamına gelmektedir. Kutlamalar, genellikle eski takvim dikkate alınarak yapılır. Aralık ayının ikinci yarısıyla ocak ayının ilk haftası arasında kutlanan Kal Gağan, eskinin uğurlanması ve yeni gelenin selamlanmasına ilişkin ritüelleri taşır.

Kal Gağan kutlamaları sırasında üç günlük oruç da tutulur. Hızır Orucu'nda olduğu gibi, oruçlar, genellikle salı günü başlayıp, perşembe günü sona erer. Bu orucun birinci anlamı, geçen giden yılı uğurlamak ve gelecek olan yılın ilk üç ayının çetin ve zor geçeceği için manevi olarak hazırlıklı olmaktır. Bir kural değilse de, bazı yöreler, Kal Gağan sırasında Cem de yaparlar.

Kal Gağan günü, çocuklar sabah erkenden kalkıp, bayramlıklarını giyer ve Keke Kal denilen bölgenin en yaşlı rolündeki kişinin eşliğinde ev ev gezerek, hediye toplarlar. Keçi kılından yapılan aksakalı, eski elbiseleri, omzunda heybesi ile elinde asa ve tesbih bulunan Keke Kal ve çocuklar, çaldıkları her kapıya çıkkanı, "Gağanı-

nız kutlu olsun" diye selamlarlar ve şarkılar, türküler eşliğinde, adına Keke Kal denilen bir tiyatral gösteri yaparlar. Oyunda Keke Kal ve onun eşi gibi etek giyip leçek bağlayan Fadike rolündeki genç ve görevi gençlerin Fadike'yi kaçırmamasını önlemek olan odun karası ile yüzü simsiyah haline getirilmiş Arap rol alır. Sonrasında da çoğunlukla bölgede yetişen badem çekirdeği, ceviz, kuru üzüm, kayısı kurusu, un gibi hediyeler alırlar.

Bu gösteri ve yiyecek toplama işi akşama kadar sürer. Sonrasında, genellikle yörenin en yoksul evinde toplanılır ve toplanan yiyeceklerin bir kısmı orada pişirilerek yenir; diğer kısmı da yoksullara dağıtılır. Kal Gağan günü, yapılan en prestijli yemek, un, yağ ve sarımsaklı yoğurttan yapılan Zırfet adlı yemektir. Kal Gağan kutlamaları için kete de denilen pesare pişirilir ve işlenmiş buğdaydan hedik kaynatılır. Kete de hedik de lokma olarak dağıtılır. Hediğin bir kısmı hayvan ağılındaki direklere asılır. Bu, bereketi bol olsun anlamına gelir.

Merkezi Tunceli olan eski Dersim bölgesinin önemli geleneklerinden biri olan Kal Gağan, bir çeşit yoksullarla dayanışma ritüelidir. Eski yılı neşeyle uğurlamak ve yeni yılın hep bu neşe içinde geçmesini dilemek amaçlı yapıldığı sanılmaktadır.

9. CEM TÖRENİ

Bir ibadet tarzıdır. Birlik ve beraberliği sağlama, barıştırma, yargılama ve yargı sonucunda ceza veya ödüllendirme şeklinde amaçlar taşıyan bir ibadet bütünüdür. Cem töreninde 12 İmam zikredilir ve Hz. Muhammed'in Miraç olayı anlatılır. Kırklar cemaati taklit edilir ve halka namazı kılinır. Ayn-i Cem'in önemli bölümlerinden biri de Zakir'in saz çalıp okuduğu, deyiş ve nefeslerle yürüttüğü Semah'tır.

Cem'e başlamadan önce mürşit veya pir tarafından toplanan cemaatin içinden 12 görevi yerine getirecek hizmetliler seçilir. Bu hizmetliler, Pir ya da mürşit, rehber, gözcü, چراغچی(ışıkçı), zakir, süpürgeci, kurbanacı, sakacı, semahçı, peyik (haberci), tarikçi ve kapıcıdır.

Pir, Cem töreni başlar başlamaz, törene katılanlardan rızalık ister. Katılanların tamamının rızalık vermesiyle birlikte Cem töreni başlar ve Pir, Cem'i yönetir. Önce cemaat arasında bulunanların arasında küslük ya da kavga varsa o konuşulur. Küsler barıştırılır, kavganın nedenleri üzerinde konuşulur; haklı haksız ayırt edilir. Herhangi bir suç ya da kabahat işlemiş olanlar varsa Cem'de yargılanır. Suçlu kabul edilen kişiye en hafifinden en ağırına kadar çeşitli cezalar verilebilir. Bu sıra Cemdekiler, 'Pir cömerttir' diye verilen

cezanın düşürülmesine yönelik bir yalvarma ritüeli gerçekleştirir. Bu ritüel karşısında Pir, verdiği cezayı ya kaldırır ya da daha hafif bir ceza verir. En ağır ceza, düşkün ilan edilmektir. Yalan söyleme, hırsızlık, zina ve cinayet en ağır ceza olan düşkünlüğü gerektirir. Düşkün ilan edilen kişi, dışlanır. Cem törenlerine alınmaz.

Cem esnasında zakirlik görevi Pir'e düşer. Pir sazı ile deyişler ve ozanlardan nefesler söyler. Pir söylerken cemaat can kulağı ile dinler. Gözcü, Cemin kurallarına aykırı hareket edenleri Pir'e

söyler. Törenin sonunda kurallara aykırı davrananlar yargılanıp değişik cezalara çarptırılır. 12 İmamların, Allah-Muhammed-Ali üçlemesinin adları geçtikçe göz yaşı dökülür. Sakinin su ve dem dağıttığı Cem'de getirilen niyazlar öpülüp başa konularak kabul edilir ve yemekler yenir. Musahip olacaklar için gülbenk denilen dualar yapılarak, semah sona erdirilir. Nihayet Pir'in verdiği bir dua ile tören son bulur. Cem sırasında okunan dualar, nefesler ve deyişlerin hepsi öz Türkçedir.

10. 12 İMAM (MUHARREM) ORUCU

Hazreti Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesine yönelik tutulan bir yas orucudur. 12 gün tutulan orucun her günü bir imama atfen tutulduğu için 12 İmam orucu denilmektedir. Heryıl Kurban Bayramı'nı takiben 20 gün sonra Muharrem Ayı'nda başladığı için de Muharrem Orucu da denilmektedir. Akşam yatsıdan başlar. Yirmi dört saat boyunca oruçlu kalınır. Günde bir kez yemek yenilir. Buna da ağız mühürü açmak adı verilir. Oruç tutulan oniki gün

boyunca ağız mühürü açmakta su yerine çorba, ayran gibi diğer sıvılar tüketilir. Hazreti Hüseyin'in Kerbela'da susuz bırakılarak şehit edilmesini proteste etmek amacıyla tutulduğu için sembolik olarak 12 gün boyunca saf anlamıyla su içilmez. Bu süre boyunca herhangi bir hayvan kesilmez; kesilmiş herhangi bir hayvanın eti yenmez. 12 gün boyunca yas tutulur. Onikinci gün aşur aşı(aşure çorbası) yapılır. İçine 12 İmam'ı temsilen 12 ayrı tat ve nitelikte yiyecek konulur. Daha sonra yapılan aşure çorbası kapı komşuya dağıtılır.

11. HIZIR ORUCU

Hızır, Tunceli'yi de kapsayan bölge açısından çok özel bir yere sahiptir. Çünkü o, yoksulun yanında zalimin karşısındadır. Darda kalanların dostudur. Aksakallı, bembeyaz elbiseleriyle Bozattına binip, yöre yöre dolaşarak insanları koruyan, kollayan, kurtaran ve hoşgörü ile sevgiyi harmanlayan Pir'dir. Bilge, ulu, evliya ve derviş gibi bir değil birden fazla kişiliğiyle insanlara doğru yolu gösteren manevi güçtür. Zem-

zem suyunu bulup içtiği için ölmeyip, dünyaya baki kaldığına inanılır. İnsanlar dara düştüklerinde yardımına koşar. Bir efsaneye göre, Nuh peygamber'in gemisi fırtınaya tutulmuş. İçindekiler, «Ya Hızır, bizi kurtar!» diye yakarıшта bulunmuşlar. Allah halkın duasını kabul etmiş; fırtına da dinmiş. İşte o zaman Hızır'a, kurtarıldıkları için üç gün oruç adamışlar. İnsanlar bu orucu darda kaldıklarında, Hızır'ın yardımcı olması için tutarlar. Tunceli efsaneleri içinde

Hızır'ın büyük bir yeri vardır. Tuncelililer, birbirlerine iyi bir dilekte bulunacakları zaman, 'Hızır yardımcın olsun' derler. Tunceli'nin önemli geleneklerinden biri de, Hızır orucunu tutmaktır. Yeni takvime göre, 22 Ocak ile 11 Şubat tarihleri arasında üç gün oruç tutulur. Oruç, salı günü başlar ve kutsal gün kabul edilen Perşembe günü sona erer. Orucun bittiği gün, lokmalar dağıtılır; kutsal yerler ziyaret edilir. Ölülerin ruhuna dualar okunur.

B. TUNCELİ EL SANATLARI

Tunceli’de yaygın bir el sanatları geleneği bulunmaktadır. Bunların başında yün halı, kilim, cicim ve palaz dokumacılığı, dericilik ve çanak-çömlek gelmektedir..

1. DOKUMACILIK

Temel ekonomik girdinin hayvancılık olduğu Tunceli’de, geleneksel el sanatları arasında dokumacılık ön plana çıkmaktadır. Hayvan yünüyle halı, kilim, çanta, heybe, çorap ve keçi kılından çuval, palaz,

harar, örken gibi el dokumaları yapılmaktadır. Yöreye özgü el sanatları arasında cicim dokumacılığı da önemli bir yer tutmaktadır. Dokumacılıkta doğal kök boyası kullanılmaktadır. Dokumalarda bitki ve hayvan motiflerine sıkça rastlanmaktadır. İlmek iplerinin uzun kesilmesi, kök boya ve doğal renk kullanımı, dokuma halılarının ortak özellikleridir. Dokumalarda lacivert, kırmızı, tuğla kırmızısı, yeşil, pembe, sarı ve turuncu renkler yaygın olarak kullanılmaktadır.

Halı dokumacılığı Mazgirt, Çemişgezek, Pülümür ve Ovacık ilçelerinde gelişmiştir. Özellikle Ovacık’ın Yeşilyazı Beldesinde Kemaliye türü ince halılar dokunmaktadır. Ayrıca ‘mazman’ denilen göçebe tezgahlarıyla daha küçük boyutlu kilimler dokunabilmektedir. Bu kilimlerin motifleri küçüktür. İki iplik tekniğiyle dokunan ve daha çok aşiretlerde yaygın olan siyah-beyaz kumaşlara ‘barason’ kumaşı denilmektedir.

2. ÇANAK-ÇÖMLEKÇİLİK

Çemişgezek-Karahisar köyü çanak-çömlek yapımıyla ünlüdür. Giderek kaybolan bu sanatla kadınlar, kırmızı kil ile başta güveç, kazan kapağı, ibrik, ayran leğeni, yayık ve pekmez küpü gibi kaplar yapmaktadırlar.

3. DERİCİLİK

Giderek azalmış olmakla birlikte deri, gündelik hayatta ihtiyaç duyulan şeylerin üretiminde kullanılmaktadır.

Örneğin koyun derisinden namazlık, keçi derisinden sütün yağını çıkarmak için kullanılan tuluk, dağarcık, öküz ve inek derisinden çarık, at palanı kayışı, eyer, üzengi ve dizginler yapılmaktadır.

4. AĞAÇ OYMA - AHŞAP İŞÇİLİĞİ

Ağaç oyma ve ahşap işçiliği de Tunceli el sanatlarının önemli parçalarından biridir. Özellikle saz ve bağlama yapımı bunların başında gelir.

C. GELENEKSEL HALK GİYSİLERİ

Tunceli’de 1950’lere kadar ev dokumalarından yapılan geleneksel giysiler yaygın olarak kullanılmıştır. Ülke genelindeki ekonomik ve sosyal yapıdaki değişime paralel olarak değişen giyim kuşam özellikleri, Tunceli’yi de etkisi altına almıştır. Kentleşme süreci, geleneksel giysilerin yerine çağdaş giyim-kuşamın yaygınlaşmasına yol açmıştır.

1. KADIN GİYİMİ

Genç kadınlar, genellikle ince tül-bent ya da oyalı yazma takarlar. Yaşlılar ise yazın koyu renkli ipek

başörtüleri, kışınsa yünlü dokuma atkılar kullanırlar. Dışarı çıkan kadınlar, geleneksel çarşaflarını örter; üstüne ince bir çit bezi bağlanan fesi takar; en üste de ‘izar’ denilen beyaz bir örtü örterler.

‘Ev Bezi’ denilen beyaz bezden iç gömlek, alacasından da ucu büzgülü topuklara uzanan diz donu giyilir. Renkli dokumadan yapılan önden düğmeli içlik üzerine üst giysisi olarak üç ya da dört etekli entari giyilir. Peşli de denilen bu entarilerin kol ağzlarına zilek

denir. Zilekler geniştir. Kadınlar bellerine kuşak bağlarlar. Kuşağın üstüne de kejik adı verilen ucu püsküllü ve renkli dokumadan oluşan şerit sarılır. Kış aylarında çuhadan, sırma işlemeli salta ya da gocik ve hırka giyilir. Şalvar, iş giysisi olarak kullanılır.

Ayakkabı olarak kara kundura giyilir. Ayak bileğini saran kara kundura, genellikle yüksek topuklu ve nalçalıdır. Çakkala ya da menemse denilen yün çoraplar nakışlıdır.

2. ERKEK GİYİMİ

Geleneksel iç giysileri, içlik, don ve kuşaktan oluşur. Üstte de şalvar, Tosya kuşak ve erkek saltası giyilir. Zenginlerin şalvarı çuhadandır. Üç etek ve kalın ak bezden dikilen gömleğe köy erkeği giyiminde de rastlanmaktadır. İhtiyaç halinde, bu giysilerin üstüne hırka ve gocik giyilmektedir. Önü ilikli cepkenler çuhadan yapılır. Cepkenin iki kolu, koltuk altından

çevresi kasnaklı, altı deri ya da kıl ip örgüsü, üstten bağcıklı 'hedik' giyilir. Şah Haydar'ın Düzgün Baba'ya dönüşmesi efsanesinde de dağdaki hedik izlerinden bahsedilir. Bu açıdan hedik, hem geleneksel hem de karda batmayı engelleyen fonksiyonel bir ayakkabı çeşididir. Erkeklerin geleneksel yaz ayakkabıları da mazdu, ham çarık ve dedemburnu denilen çarıklardır.

bileğe kadar açık olup, sadece soğuk havalarda iliklenir. Soğuğa karşı kolsuz keçe kullanımı yaygındır.

Tunceli yöresi erkek giyiminin en dikkat çekici giysilerini şal-şepik oluşturur. Pantolonu bol ve ceke ti yakasız şal-şepik, dokuma kumaştan yapılır. Şal-şepikin kolları zilekli, yani geniş ve püsküllüdür. Başa ise genellikle el örgüsü başlık takılır ya da puşi sarılır. Gallik, dizleme ve konçlu olmak üzere üç çeşit erkek çorabı bulunmaktadır. Çoraplara hayvan motifleri nakış olarak işlenir.

Erkek ayakkabıları yazlık ve kışlık olarak farklılık gösterir. Kışın

D. TUNCELİ'DE HALK OYUNLARI VE FOLKLORİK KİYAFETLER

1. HALK OYUNLARI

Tunceli'de halk oyunları, nişan ve düğünlerde, eğlenceli günlerde oynanmaktadır. Tunceli ve ilçelerinde oynanan başlıca halk oyunları şunlardır:

Üçayak oyunu, cezayir, cirit, nare, ağır hava, lorke, karaçor oyunu, yol havası, körkes varvarı, halay, düğüne toplama (varvara slemanı), tanzara, gelin ağlatma, hançer, baskan (kız oyunu), gövent, Pülümür halayı, kol oyunu, deliley (üç ayak), barasor, bir ayak, iki ayak, kına oyunu, simsim, Kemal çavuş, at oyunu, Temur ağa, iğ oyunu.

ÜÇAYAK OYUNU

Türkiye'nin hemen her yerinde oynanan üçayak oyunu, en az üç, en fazla 17 kişiyle oynanan bir halk oyunudur. Çemişgezek ve Ovacık'ta çok oynanan bir oyundur. Genellikle kızlı erkekli karma oynanır. Ezgisinde söz yoktur. Yerinde sayar gibi oynanır.

KARAÇOL

Tunceli yöresinin en eski ve en yaygın halk oyunlarından biridir. Karaçola dik halay da denilmektedir. Daha çok düğünlerde oynanır. Yediden yetmişe herkesin bildiği ve sevdiği bir oyundur. Oyun, parmak uçlarıyla oynanır. Parmak uçlarında bir süre oynandıktan sonra topuklar yerden kalkar, dizler çekilerek oyuna devam edilir. Daha sonra oyuncular gruplar halinde köşelere dağılarak güzel bir figür ortaya çıkarırlar. Sonuna doğru oyunun zezeke kısmı oynanır. Tüm oyuncular grubun ba-

şındaki oyuncuya dönerek, müzik eşliğinde eğilerek, sağa-sola yaylanarak oyuna devam ederler. Bu arada ezginin ritmi giderek düşer. Baştaki oyuncu döner ve bütün ekip hep beraber üç defa oturarak birleşirler. Daha sonra hızlı oynamaya geçilir.

KEÇİKO

Keçiko da çok eski bir halk oyunudur. Oyun yaşlılar tarafından daha ağır bir ritimle, gençler tarafından ise daha hızlı bir ritimle oynanır. Oyunun oynanması için oyuncu sınırlaması yoktur. Oyuncu sayısı

fazla ise ikiyeşerli gruplar halinde oynanabilmektedir. Oyuncuların arka arkaya dizilerek, köprü figürü oluşturmasıyla oynanan bir oyundur. Bir süre bu şekilde oynanır. Sonra ilk baştaki iki kişi köprünün içinden geçerek, iki elini birbirine vurarak ayrılır. Bu figür tüm oyuncular tarafından sırasıyla yapılır ve böylece tekrarlanarak devam eder.

GULE

Bir gencin Gule adında bir kıza sevdasından türetilmiş bir halk oyunudur. Rivayete göre Gule, kendisine sevdalanan gence yüz vermez. Bunun üzerine aşkına karşılık bulamayan genç bir türküyakarak, sevgisini türkünün dizelelerinde ölümsüzleştirir. Bu türkü ile kendini avutan genç sevdalı, sevdiği kızın hayaliyle derbeder bir şekilde yaşamaya devam eder. Sevdalı gencin bu hali, zamanla bir halk oyununa dönüşmüştür. Bir çeşit tiyatral gösteri gibi oynanan Gule oyunu, sevdalı gencin içine girdiği aşk çıkmazını anlatır. Bu durumu sembolize etmek için de oyun, iki adım ileri, bir adım geri şeklinde oynanmaktadır.

FADİKE

Tunceli’de her olayın bir hikayesi olduğu gibi Fadike’nin de bir hikayesi bulunmaktadır. Ovacık’a ait olan ancak bütün yörede bilinen ve oynanan bu oyun, Fadike isimli genç ve güzel bir kızın öyküsünü anlatmaktadır. Ailesi tarafından küçük yaşta sevmediği biri ile zorla evlendirilen Fadike’nin sevdalısının yaktığı türkünün oyunlaştırılmasından ibarettir. Oyunla Fadike’nin de sevdalısının

aşkına verdiği karşılık ölümsüzleşmiştir. Fadike oyunu kızlı-erkekli el ele tutuşularak oynanan bir halk oyunudur. Figür olarak fazla çeşitlilik göstermez. Oyun oynanırken zurna bir anda susar, Fadike türküsü otantik yapısına uygun bir biçimde oyuncular tarafından söylenerek oynanır.

BAYGIN OYUNU

Baygın oyunu, hızlı başlayıp daha sonra yavaşlayan ve tek-

rar hızlanan ritmik bir oyundur. daha çok düğünlerde davul-zurna eşliğinde oynanan oyunun en önemli figürü oyuncuların oldukları yerde sağdan sola doğru yaylanmalarıdır. Oyuncular, sağdan sola doğru yaylanarak birbirlerine kavuşamayan ve üzüntülerinden baygınlık geçiren aşık ile sevgilinin söz konusu dur. İçinde bulundukları ruh hallerini yansıtır. Baygın adı da buradan gelmektedir.

2. FOKLOR KIYAFETLERİ

BAŞLIK

Kız ve erkekler başlarına poşu takarlar. Kızlar poşuyu tacın üzerine bağlarlar. Poşunun üzerine de etrafı oyali tülbent dolarlar. Bu dolayış yöreye özgüdür.

GIYSİ

Temel giysi olarak üç etek giyilir. Üç eteğin antik bir değeri vardır. Tamamen renkli ve işlemeli bir giysidir.

Adından da anlaşılacağı gibi üç parçadan oluşmaktadır. Bebe sarılan şalın üzerine siyah renkli kuşak ve peştamal bağlanır. Kollara kolçak geçirilir.

Üç eteğin altına renkli satenden dikilmiş pijama ve ayaklara çarık giyilir. Erkek oyuncular tarafından siyah renkli şalvar giyilir.

Şalvarın üzerine de beyaz kollu gömlek giyilir. Gömlek siyah renkli cepkenle bütünleştirilir.

Ayaklara da kızlar da olduğu gibi yünden yapılmış beyaz çorap ve çarık giyilir.

3. BÖLÜM: TUNCELİ YEMEKLERİ

Tunceli’de oldukça zengin bir yemek kültürü vardır. Tunceli yemekleri arasında Zırfet (Babiko), Sirepati, Keşkek, Kavut, Patila gibi unlu yemekler başta gelir. Tunceli yöresinde yetişen bitkilerden yapılan yemeklerin başında da Gulik Çorbası, Mantar, Döğme Çorbası ve Pilavı ile kurutulmuş sebze yemekleri gelir. Geleneksel yöresel tatlılar arasında helva, dut tatlısı ve aşure yer almaktadır. Bağcılığın yaygın olduğu yerlerde besin

ürünleri çeşitlenmektedir. Şirenden hem tatlı yapılmaktadır hem de katık olarak kullanılmaktadır. Pekmez, pestil ve orcik (cevizli sucuk), şireden yapılmaktadır. Ayrıca buğdayın döğülmüş haliyle ‘şireli’ tarhana yapılmaktadır.

Buğday döğmesinden yapılan ‘döğme pilavı’ ve ‘keşkek, yarmadan yapılan ‘malhuta çorbası’, tarhana, erişte ve xaşıl (haşıl) yörenin yaygın yemeklerindendir.

Tunceli’nin en bilinen yemeklerinden biri olan hazırlap köftesi’dir. Tunceli’de ekmek olarak tandır ekmeği ya da sac yufkası kullanılmaktadır. Mayalı hamurdan ekşili ekmek ve bazlama; mayasız hamurdan yufka, kumbik, kül (ocak) gömmesi ve değirmen poğçası yapılmaktadır. Yumurtalı tepsi kumbiği, su böreği, bişi ve hırınç da börek türü hamurlu yiyecekler olarak bilinmektedir.

A. ÖZEL YEMEKLER

ZİRAFET (BABIKO)

Zirafet için gerekli malzemeler, un, tereyağı, maya, yerine göre bal ve sarımsaklı yoğurttur.

Değişik hazırlama ve servis şekillerine göre zılfet, borani, parçaç, deve lokması gibi isimlerle bilinir. Önce un, mayanın da konulmasıyla yoğrularak hamur haline getirilir. Sonra hamur, yuvarlak bir şekil verilerek açılır. Tandırda ya da büyük bir ocakta ateş hazır hale getirilir. Pişirecek dereceye getirildiğinde, hazırlanan hamur, locina (ocağa) konur. Tandırda ya da ocakta hamur üstüne sac

konur ve sacın üzerine de tekrar ateş yakılır ve pişirmeye bırakılır. İyice piştikten sonra sacın altından çıkarılan zirafetin üst kapağı açılır. İçi el ya da bir kaşıkla iyice eşilir ve ayranla sıvanır. Daha sonra içinden çıkarılan ekmek parçaları ufalanarak tekrar içine doldurulur. Ayran hafif ateşte karıştırılarak ısıtılır. Bu arada dövülmüş, hazırlanan sarımsak, ayrana katılır. Kendi kasnağının içine hazırlanan babikonun üstüne ayran dökülür. Bir tavada da tereyağı kızartılır. Kızartılan tereyağının içine de bir veya iki kaşık ayran dökülür. Kızgın ve köpürmüş yağ, yemeğin üzerinde gezdirilerek, en alt kısmı tam tepeye gelecek

şekilde etrafına ayran, üzerine de kızartılmış tereyağ dökülür. Böylece servise hazırdır. Ayrıca bulgurlu, kavurmalı, susamlı, soğanlı ve içli gömme de yapılmaktadır.

SİRON (SIRIN)

Siron yapımı için gerekli olan malzemeler sacda iyice pişirilmiş yufka, sarımsaklı yoğurt ve tereyağıdır. Önce yufkalar hazırlanır. Sacda iki tarafı da güzelce pişirilen yufkalar, 3-4 santimetre genişliğinde şeritler halinde kesilir. Kesilen yufkalar katlanarak düz bir tepside yan yana dizilir.

Diğer taraftan süzme yoğurt, su ile ezilir, ateşte kaynamadan iyice ısıtılır. Bu karışım siron tepsisinin

Zirafet

Zirafet

Siron

Siron

Patile

Keledoş

üzerine dökülür. Sonra da eritilen tereyağı sironun üzerine dökülür. Ayrıca bir kap içerisinde ayıklanmış ceviz içi dövülerek üzerine serpilerek servis yapılır.

PATİLE

Patile yapımı için 3 su bardağı un, yarım paket yaşımaya, 200 gram tuzsuz peynir, kavurmalı bulgur, maydanoz, tozşeker, tuz ve yeteri kadar suya ihtiyaç vardır.

Önce bir kaba 3 su bardağı kadar un konulur. Üzerine yarım paket yaşımaya, bir fiske tuz ve ılık su ekleyerek karıştırılır. Karışım kulak memesi kıvamına gelene dek yoğrulur. Elde edilen hamur küçük parçalara ayrılır. Beze denilen bu parçalar, merdane ile iyice

açılır. Hamurun üzerine tuzsuz beyaz peynire katılmış soğan, maydanoz veya kavurmalı bulgur güzelce dağıtılır. Hamurun kenarları kıvrılır. Pişmeye hazır patile harlı ateşteki sacın üstüne konularak pişirilir. Bu şekilde yenebileceği gibi ekmeçler doğranarak üzerine eritilmiş tereyağı dökülerek de yenir.

KELEDOŞ

Kurut ayranı, soğan, kavurma, yağ, tandır ekmeği veya yufka ekmeğinden yapılır.

Kurut, Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi, Tunceli'de de çok kullanılan bir malzemedir. Yoğurdun kurutulmasından elde edilir. Zorlu kış şartlarında ihtiyaç

halinde kullanılmak üzere yoğurdun süzöklere konulup, suyunun süzülmesi sonucu güneşte kurutulmasıyla elde edilir. Keledoş yapımı için öncelikle kurut suda ezilerek ayran haline getirilir. Keledoşta kullanılan soğan, kavurma, yağ ve salça karıştırılarak kavrulur. Bu karışımın üzerine yavaş yavaş kurut ayranı dökülerek kaynayıncaya kadar karıştırılır. 20 dakika kadar birlikte pişirilmesi sağlanır. Servise hazır karışım, daha önce bir sahanın içine doğranmış bulunan pişmiş yufka ekmeği veya yörede fetir adı verilen ekmeğin üzerine dökülür. Günün her saatinde olduğu kadar sabah kahvaltısında da yenir.

Gurik

GURİK (HAŞIL)

Haşıl için bulgur, su, un, tereyağı, kurut ayranı, sırsak ve tuza ihtiyaç vardır.

Önce bir kapta su kaynatılır. Kaynamış suya yeteri kadar tuz eklenir. Bulgur ilave edilerek hafif ateşte haşlanması sağlanır. Haşlandıktan sonra suyunun çekilmesinden sonra üzerine un serpilir.

Un serpildikçe karıştırılarak, istenilen kıvama gelene kadar katılaşması sağlanır. Bir tepsiye dökülüp, orta kısmı çukurlaştırılarak, sarımsaklı ayran dökülür. İsteğe göre baharatlı tereyağı dökülerek servis edilir.

Sirikult

SİRİKULT

Sirikult malzemesi, bayat yufka, tereyağı ve ayrandan ibarettir. Bayatlamış yufkalar, çok küçük parçalar halinde elle ayranın içine doğranır.

Yufkaların ayranın içinde yumuşaması ve emmesi beklenir. Sonra bir tavaya dökülerek kızgın yağ içerisinde kavrularak servis edilir.

EŞKENE-İŞKENE

Malzeme olarak yufka ekmek, soğan, kavurma ya da tavuk eti ve patatesten oluşan haşlama suyu gereklidir.

Öncelikle tereyağı, büyük bir tencerede orta ateşte eritilir. Sonra

Eşkene

soğan halkaları eklenip 5-6 dakika, pembeleşinceye kadar kavrulur. Sonra da un, tahta bir kaşıkla bu karışıma ilave edilir. Ara vermeden birkaç dakika karıştırmaya devam edilir.

Tencere ateşten indirilip karıştırılarak su eklenir. Ateş iyice kısılıp, tencerenin kapağını kapatarak 10 dakika pişirilir.

Nihayet yumurta da bu yemeğe katılıp tencere ateşten indirilir. Sonra pişirilmiş yufka ekmeği doğranarak bir tepsiye konur. Bazen yufka ekmeği yerine kurumuş ekmek parçaları da kullanılarak servis yapılır. Eşkene servise hazırdır.

Taş ekmek yapımı

Keşkek

Erişte pilav

TAŞ EKMEĞİ

Yapımı için un, yumurta, su, tereyağı, şeker, tuza ihtiyaç vardır.

Önce un, su, yumurta, tuz bir kaptayla iyice karıştırılarak, bulamaç haline getirilir. Sonra pişirilecek olan taş ya da saç kızgın hale getirildikten sonra üstü temizlenir. Daha önce karıştırılarak hazır hale getirilen bulamaç kepçe ile kızgın taşın ya da sacın üzerine dökülür. Taşın üstündeki ekmekler piştikten sonra bir tepsiye alınarak üst üste dizilir. Baklava gibi dilim dilim doğranır. Üzerine şeker şerbeti ve tereyağı dökülür. Yemek servise hazırdır.

KEŞKEK

Keşkek için bastırma eti, ayran ve döğme kullanılır.

Tuncelililer, eti, bozulmadan uzun süre kullanabilmek için güneşte kurutarak korurlar. Güneşte kurutulan bu ete 'bastırma' adı verilir. Keşkek için bastırma iyice pişirilir, sonra buna yoğurtla karışımı pişirilmiş döğme ilave edilir. Karışım birkaç dakika daha pişirilerek, servise hazır hale getirilir.

Öte yandan etsiz keşkek de yapılmaktadır. Etsiz keşkek için tereyağı, ayran, su, un ve bulgura ihtiyaç vardır. Ayran, su ve bulgur bir kaba konularak, ocak üzerinde durmadan karıştırılır. Sonra bir miktar un ilave edilerek karıştırılır. Beş dakika kadar pişirdikten sonra ocaktan indirilen keşkekin ortası bir havuz haline getirilerek, daha önce eritilmiş bulunan tereyağı buraya ko-

nularak, servise hazır hale getirilir. Pekmez koymayı tercih edenler de vardır.

ERİŞTE PİLAVI

Erişte pilavı için erişte, tereyağı, yeteri kadar kaynar su ve tuz gereklidir.

Önce bir tencereye yeteri kadar su konularak kaynatılır. Göz kararıyla tuz atılır. Ardından, tencereye erişte konulur. Erişteyle birlikte su birlikte kaynamaya bırakılır. Eriştenin haşlanması sağlandıktan sonra ocaktan indirilip süzülür. Sonra tavada yağ eritilir. Erimiş yağ eriştenin üzerine dökülerek servise hazır hale getirilir. Bazen kavurmayla birlikte de servis edilir.

B. ÇORBALAR

12 İMAM ÇORBASI (GERMİYE DEWTU İMAMAN)

12 İmam için Muharrem'de tutulan 12 günlük orucun sonrasında yapılan bu çorbada on iki çeşit yiyecek maddesi bulunur. Bunun için önce su kaynatılır ve tuzu ayarlanır. Akşamdan suya konmuş ve yumuşamış den (yarma) bunun içine konur. Bir müddet kaynamaya bırakılır. Daha sonra nohut, kuru fasulye, üzüm, ceviz, fındık, fıstık, çir, incir, dut, şeker karıştırılarak pişirilir. Çorbaya malzemeleri atarken 12 İmam'ların adı sayılır. Genel olarak Muharrem'de 12 İmam'ı anmak için yapılan bu yemek, cenazelerde, kurbanlarda ya da düğünlerde de yapılmaktadır.

İmam çorbasi

AYRANLI AŞ (GERMİYE DEW)

Hazırlanması için 1 litre ayran, bir kaşık un, 1 adet yumurta, 500 gr. döğme, 1 avuç nohut, yeteri kadar tuz, Reyhan veya yarpuz(yabani nane)a ihtiyaç vardır.

Önce bir tencerenin içine ayran konularak içine un, tuz, yumurta sarısı ilave edilerek, iyice karıştırılır. Kaynayınca kadar tahta kaşıkla karıştırılmaya devam edilir. Kaynamış karışıma, önceden ıslatılıp hazır hale getirilen nohut ilave edilir. Nohut biraz piştikten sonra döğme katılır, 20-30 dakika kaynatıldıktan sonra yarpuz (yabani nane) konur. Taze yarpuz daha iyi tat verir. Mevsim kış ise kurutulmuş yarpuz karıştırılır. 5 dakika daha kaynatılır. Sıcak yenildiği gibi yaz aylarında soğuk da yenilir.

Ayranlı aş

DÜĞÜN ÇORBASI (ŞORBİK)

Düğün çorbasi yapmak için kemikli et, un, soğan, yumurta, tereyağı, baharat ve ıslatılmış nohuta ihtiyaç vardır.

Kuzu gerdanı, 4 su bardağı suda haşlandıktan sonra küp küp doğranır. Suyu süzülüp, ayrı bir tencereye alınır. 2 çorba kaşığı un, 2 çorba kaşığı yoğurt, yarım çay bardağı limon suyu ve yumurta derin bir kapta iyice çırpılır. Sonra yavaş yavaş ocaktaki et suyuna ilave edilir. Tuzunu ayarladıktan sonra etler ve daha önce hazırlanmış nohut ilave edilir. Tencere ocaktan alınır. Ayrı bir yerde 3 çorba kaşığı tereyağında bir tutam kırmızıbiber karıştırılarak, çorbanın üzerine gezdirilir. Bazıları sütle on dakika kaynatılmış şorbiki tercih edebilmektedir.

Düğün çorbasi

Kumaşlı çorbası

Dügürcük çorbası

Mahluta çorbası

KUMAŞLI ÇORBASI

Çorbayı yapmak için un, mercimek ve döğme kırıkları gereklidir. Mercimek önceden haşlanır.

Hazır olduğunda un, hamur haline getirilir. Hamura, fındık büyüklüğünde şekil verilir. Sonra da mercimek ve döğme kırıkları ile çorba pişirilir.

DÜĞÜRCÜK (İNCE BULGUR) ÇORBASI

Çorba için düğürcük de denilen ince bulgur, su, salça ya da domates, soğan, tuz ve tereyağına ihtiyaç vardır.

Önce su salça ya da domates birlikte ocağa konularak kaynatılır. Su kaynamaya başlayınca içine

tuz ve düğürcük eklenir. Yaklaşık 10 dakika kaynadıktan sonra ocaktan alınır.

Bu arada çorba için doğranmış soğanlar, başka bir tava ya da tencerede tereyağıyla kızarana kadar kavrulur. Kavrulan soğanlar, çorbaya ilave edilir ve servise hazır hale getirilir.

MAHLUTA ÇORBASI

Arap kökenli bir çorbadır. Bir ölçek yarma, iki ölçek su, bir çay bardağı, çekilmiş mercimek ve istenildiği kadar baharatın katılmasıyla yapılır.

Önce yarma (den) ve mercimek ıslatılarak hazır hale getirilir. Sonra su kaynatılır. Sonra suya yarma

ve mercimek katılarak pişirilir. Tencere indirilmeden tavada kızartılmış tereyağında güzelce kavrulan soğanlar üzerine dökülür. Kavrulmuş soğanla birlikte yemek, bir miktar daha ateşte tutulur ve servise hazır hale gelmiş olur.

GULİK (ÇİRİŞ) ÇORBASI

Çiriş Otu da denilen Gulik, temizlenip bol su ile yıkandıktan sonra ıspanak şeklinde doğranır. Bir tencerede pişirilen et veya kıymaya tereyağında kavrulmuş soğan eklenir.

Kavurma işlemi tamamlandıktan sonra gulik ilave edilir ve üzerine de pirinç konulur. Sonra suyu ve tuzu konularak, pişirilir.

C. ÇÖREK VE BÖREKLER

KÜL GÖMBESİ (OCAK GÖMBESİ)

Hamur mayasız olarak derin bir kabın içinde yoğrulur. Ocak ya da tandır iyice yakılır. Sal denilen ocağın tabanı ateşten iyice kızarıncaya ıslak bir bezle silinir. Hazırlanmış hamur bu salın üzerine serilir ve üzerine de sac kapatılır. Sacın üzerinde tekrar ateş yakılır. Ekmek, alttaki kızgın sal ve üstteki sacın ısıyla pişer. Bu ekmek çıkarıldıktan sonra ya olduğu gibi yenir veya üstü özenle açılır. İçi oyulup yumuşak kısmı çıkartıldıktan sonra içine tereyağ dökülerek kapagı tekrar kapatılır. Bu şekilde ılımaya bırakılan gömbe yenilecek hale gelir. Tadı kurabiye gibidir.

Kül gömbesi

Değirmen pağacı

DEĞİRMEN PAĞAÇI

Tuncelililerin kışlık un öğütmek için Sonbahar'da en çok gittikleri yerin başında değirmenler gelir. Değirmenlerde sıra çok olur. Bu bekleme anında köylülerin yanlarında getirdikleri yiyeceklerin bitmesi üzerine yapılan bir yiyecektir. Buna pağaç denir. Un, ağaçtan yapılmış hamur teknesinde yoğrulur.

Kenarlarına pürüzlü siyah volkanik taşlar dizilmiş olan derme çatma ocakta odun yakılır. Bir taş da serbest olarak ateşin üzerine konur. Taşları kızdırdıktan sonra ateş temizlenir. Taşların büyüklüğünde pide gibi top top edilmiş hamur bu kızgın taşların üzerine yapıştırılır. Üzerine de daha önce

ateşten kızmış taş üzerine kapatılır. Böylece ekmek pişer. Pişen ekmek soğuk sıva taşı ile alınır. Bu ekmek tuzsuzdur. Çok lezzetli olduğundan değirmenden dönenlerin çocukları babalarından pağaç isterler.

CUMUR

Cumur için kızartılmış ekmek, çökelek ve tereyağına ihtiyaç vardır.

Önce ekmekler keklik burnu gibi bir hal alıncaya kadar kızartılır. Kızartılmış ekmek yayvan bir kaba küçük küçük doğranır.

İçine çökelek serpiştirilir. Sonra da tereyağ kızdırıp ekmeklerin üstüne doğranır. Soğutulmadan yenir. Sıcak ekmek bulunmadığı zaman, soğuk ekmekler, önce

Cumur

bir tavada ya da sacda kızartılır, sonra da çökelek ve kızarmış yağ dahil edilir.

Sonra hafif ateşte ısıtılarak yağın ekmeğe nüfuz etmesi sağlanır. Böylece leziz ve besleyici bir yiyecek elde edilmiş olur.

YUMURTALI TEPİ KUMBIĞI

Un, süt ve yumurta ile iyice karıştırılarak yoğrulur. Baklava biçimi verilip tepsiye yerleştirilir. Üzerine bir miktar çörek otu ve susam ekilerek ateşin üstüne konulur.

Üstü ekmek pişirme saçı ile kapatılır. Sacın üzeri de ateş ile örtülür. Hamur iki ateş arasında pişer. Çok lezzetlidir.

HIRINÇ

Un, ılınmış suya azar azar dökülerek karıştırılır. Tuz eklenir yoğurt kıvamına getirilir.

Öte yandan ocağın üzerine saç yerleştirilir ve bir bez parçası ya da fırçayla yağlanır. Yoğurt kıvamındaki cıvık hamur bir ağaç veya bakır kepçe (çemçe) ile kızgın saç üzerine dökülür.

Hırınç

Su böreği

Bişi

Saca yayılan hamur bir müddet sonra pişer. Piştikten sonra tepsiye alınır ve üzerine bir miktar su ile ısıtılmış sarımsaklı yağ dökülür. Yumuşak bir yemek olur.

SU BÖREĞİ

İnce una iyi açılması için bir miktar zeytinyağı karıştırılır, honça üzerinde oklava ile açılır.

Açılan yufkalar kaynar suya batırılıp süzildikten sonra tepsiye düzgün olarak kat kat yerleştirilir. Yufka katları arasına erimiş yağ, peynir, maydanoz, nane konur, az biber ekilir. Tepsi üzerine ikinci bir tepsi kapatılarak köz üzerinde pişirilir.

Bişi

Yumurta, un ve tereyağından yapılır. Önce bir miktar un derin bir kaba konulur. İçine yumurta kırılır. Yumurta un yoğurt kıvamına gelinceye kadar karıştırılır.

Tavada erimiş ve kızarmış tereyağı üzerine kaşıkla dökülerek pişirilir. Tabaklara konularak servise hazır hale getirilir. Çökelekle yenildiği gibi üzerine toz şeker dökülerek tatlı gibi de yenir.

Haşlama et

Kızartma et

Sac kavurması

D. ET YEMEKLERİ

HAŞLAMA ET

İhtiyaç kadar haşlamalık kemikli et, patates ve soğan, yarpuz, sarımsak, tuz ve biberden yapılan bir yemektir.

Parçalanmış et, büyük bir tencereye konulur. Yeteri kadar su eklenir. Tuz ve biber atılıp, ocağa konulur. Kapağı kapatılarak kaynatılır.

Kaynadıktan sonra tencerenin kapağını açarak üstünde biriken köpükler toplanır. Sonra da patates ve soğan eklenir.

Ateş kısılır ve düşük ateşte uzun bir süre pişirilir. İstenildiğinde et pişirilmeden önce bir kaç yerin-

den delinerek, sarımsak konulabilir.

Yemek piştikten sonra et, önceden ısıtılmış çukur bir kabın içine konularak servise hazır hale getirilir.

KIZARTMA ET

Et ve kemikleri ufak ufak doğranıp, su eklenerek, kazanda pişirilir.

Sonra ayrıca kırmızıbiber, reyhan, yağ ve tuz ile yağda kızartılarak servise hazır hale getirilir.

SAC KAVURMASI

Malzeme olarak, iki kilogram et, yarım kilo yoğurt, yeteri kadar

tuz, salça, sarımsak ve tereyağına ihtiyaç bulunmaktadır.

Kavurmalık olarak alınan et, ufak ufak doğranarak, bir tencereye konulur. Ocakta, suyu çekene kadar pişirilir.

Tuzu atıldıktan sonra etin bir kısmı ayrı bir tencerede tereyağıyla iyice kavrulur. Kavrulan et, bir servis tabağına alınır.

Geri kalan tereyağı bir tavaya konulur ve salçayla bir sos hazırlanır.

Daha önceden hazırlanan sarımsaklı yoğurt servis tabağındaki etin üstüne kaşık ile dökülür.

Ardından da salçalı sos dökülerek servise hazır hale getirilir.

Yoğurtlu köfte

E. KÖFTELER VE DOLMALAR

YOĞURLU KÖFTE

Köftenin yapılabilmesi için gerekli olan malzemeler, düğürcük de denilen ufak bulgur, su, tuz, un, yoğurt, sarımsak, toz biber, tereyağıdır.

Önce derin ve geniş bir kabın içine düğürcük konulur. Düğürcüğün üstüne kaynatılmış su dökülerek karıştırılır. Kabın ağzı kapatılarak 45-50 dakika bekletilir. Böylece düğürcük iyice şişmiş ve yumuşamış olur. Yumuşamış düğürcüğe un serpilerek iyici yoğrulur. Sonra el ile ovularak yuvarlak köfte şekline getirilir. Bu işlem bittikten sonra bir tencereye yeteri kadar su konularak içerisine bir yemek kaşığı tuz atılarak kay-

natılır. Kaynatılan bu suyun içine hazırlanmış olan köfteler dökülür. 15-20 dakika kaynatıldıktan sonra köfteler, kevgirle tencereden çıkarılarak ayrı bir tabağa konulur. Başka bir kaba yoğurt konularak iyice çırpılır, içerisine de dövülmüş sarımsak eklenerek köfte üzerine dökülür.

Daha sonra 250 gr tereyağ eritilir. İçerisine toz biber atılarak iyice karıştırdıktan sonra kaşıkla yoğurtlu köftenin üzerine dökülerek yenir.

ETLİ KÖFTE

Etli köfte için et, düğürcük bulguru, yumurta, maydanoz, soğan, reyhan, tuz, karabiber, pulbiber, salça ve tereyağı gereklidir.

Etlı köfte

Salça ve yağ hariç diğer malzemeler, bir yoğurma leğenine konulup, iyice yoğrulur. Karışım, macun haline gelene kadar yoğurma devam edilir. Yoğurma, belli bir kıvama geldikten sonra içine yumurta kırılarak biraz daha yoğrulur. Sonra tekerleğe benzer şekil verilerek köfte haline getirilir.

Ardından bir tencereye yağ ve salça konulur. Salça eridikten sonra göz kararıyla biraz un ilave edilir. Su kaynayınca yavaş yavaş içine köfteler atılır. Köftenin suyunu reyhan atılması lezzetini artırır. Piştikten sonra tepsiye konulur. Üzerine kızdırılmış tereyağı ve sarımsaklı yoğurt konularak servis yapılır.

HAZIRLOP KÖFTESİ

Hazırlap köfte için ihtiyaç kadar köftelik bulgur, mercimek, soğan, reyhan tuz ve tereyağına ihtiyaç vardır.

Bulguru derin bir kabın içine konulur. İçine soğanlar, küçük küçük doğranılır. Önceden ezilmeyecek bir şekilde haşlanıp hazır hale getirilen mercimek bulgura eklenip karıştırılır. Üzerine un serpildikten

İçli köfte

Bınbar dolması

Bağ teveği sarması

sonra kalın bir bezle üstü kapatılır. Bir saat kadar bekletilir. Tuz ve reyhan eklenerek, kıvamına gelinceye kadar yoğrulur. Köfteler su yardımıyla elle sıkılarak, silindir şeklini alır, üzerinde beş parmağın izi kalır. Hazır hale getirilmiş köfteler, bol kaynamış tuzlu suda 5-6 dakika haşlanır. Haşlanan köfteler, sudan çıkartılır. Üzerine erimiş tereyağında terbiye edilmiş kırmızıbiber dökülerek yenilir. Bu köfteye culbant köftesi de denir.

İÇLİ KÖFTE

İçli köftenin malzemeleri, bulgur, un, kıyma veya kavurma, tuz, soğan ve çeşitli baharatlardır.

Önce bulgur suda hafifçe kaynatılarak yumuşatılır. Yumuşayan bulgur, un ile birlikte yoğrulur. Öte yandan bir baş soğan doğranarak kıyma veya kavurmayla birlikte pişirilir. İsteğe bağlı olarak baharat kullanılabilir. Yumuşayan bulgur ceviz büyüklüğünde topaklar haline getirilerek, başparmak yardımıyla içi açılır. Hazırlanan kıymalı, soğanlı iç, bu topakların içine konularak ağız kapatılır. Hazırlanan köfteler kaynatılmış suya

bırakılır. Yaklaşık on dakika kaynadıktan sonra ocaktan indirilir. Köfte, servise hazırdır.

BINBAR DOLMASI

Hazırlanması için iyice temizlenmiş kuzu bağırsağı, tahta tokmakla tahtada dövülmüş kıyma, ince bulgur, tuz, baharat ve reyhana ihtiyaç vardır.

Önce bınbar dolmasının içine konulan karışım hazırlanır. Bunun için bulgur, kıyma, salça, baharat, reyhan bir kap içinde su ile iyice karıştırılır. Bu karışım, daha önce temizlenmiş bağırsaklara, parmakla itilerek, doldurulur. Bağırsakların uçları bağlanır ve bir tencerede mantız üzerinde kömür ya da odun ateşi ile haşlanarak pişirilir. Ayrı bir tavada ısıtılmış yağda kızartılır. Kızartma işleminden sonra dolma şekli bozulmadan küçük parçalar halinde doğranarak servis yapılır.

BAĞ TEVEĞİ SARMASI

Sarma için tevek, bulgur, un, et, maydanoz, reyhan, biber gerekir.

Yörede üzüm yaprağına tevek denir. Tevekler, bol suda, iyice yı-

kanıp sıcak suda haşlanır. Soğan, maydanoz, reyhan küçük küçük doğranıp hazır hale getirilir. Et döğeceğiyle güzelce kıyma haline getirilmiş et, bir kaba alınır. Ezilip kıyma haline getirilmiş etin içine bulgur, un, maydanoz, reyhan, biber konularak karıştırılır.

Sonra suda haşlanmış bağ teveğinin arasına konulup sarılır. Tencerenin içine yerleştirilen tevek sarmasına su ilave edilerek pişirilir. Üzerine sarımsaklı yoğurt dökülür. Sıcak servis yapılır.

NAHLA (LAHANA) SARMASI

Sarma için ihtiyacı görecektik kadar lahana, soğan, yağ, biber ve domates salçası, kıyma haline getirilmiş et, bulgur, su, tuza ihtiyaç vardır.

Nahlâ Sarması

Tencereye sıvıyağ konur, orta ateşte ocağa yerleştirilir, ısınınca yarım daire şeklinde doğranmış soğan eklenir, kavrulur. Soğanlar yumuşayınca domates ve biber salçası ilave edilir, tuz serpilir. Salçanın kokusu gidince, 4 su bardağı su katılır, kaynayınca ocaktan alınır.

Bu arada lahana yaprakları, yumuşayana kadar haşlanır. Bıçakla avuç içi büyüklüğünde parçalara kesilir. Çukur bir kaba kıyma, bulgur, rendelenmiş kuru soğan, karabiber ve tuz konulur.

Gerektiği kadar su ilave edilerek istenilen kıvama gelene kadar yoğrulur. Köfte harcından cevizden küçük parçalar alınarak, lahana yapraklarına tek tek sarılır.

Önceden hazırlanan soğanlı, salçalı karışımın yarısı başka bir kaba aktarılır. Kalan soğanlı karışımın üzerine nahlâ köfteleri düzgün olmayacak şekilde konur.

Üzerine ayrılan soğanlı, salçalı karışım katılır. Tencerenin kapağı kapatılır, orta ateşli ocakta kaynama noktasına geldikten sonra ateş kısılır, 20 dakika daha pişirilir.

Gulik kavurması

Ocaktan alındıktan sonra yarım saat dinlendirilir, servis yapılır.

GULİK KAVURMASI

Çiriş olarak da tanınan gulik, özellikle Ovacık'ta ve Nazımiye'nin Düzgün Baba Dağı'nın yüksek yerlerinde yetişmektedir. Genellikle Nisan- Mayıs aylarında yetişen gulik, zambağa benzeyen bir çiçektir.

Kök ve yaprakları temizlendikten sonra bol su ile yıkanan gulik, ısıpanak gibi doğranır. Büyük bir tencereye konularak, suyla pişirilmesi sağlanır. Pişirilen gulikler, süzgeçle süzildikten sonra ayrı bir kaptaki eritilmiş tereyağıyla çırpılan yumurtalar üzerine dökülür. Beş dakika kadar birlikte kavrulur ve ateşten alınır.

Ayrınlı kabak

AYRANLI KABAK

Yapımı için gerekli olan malzemeler sarı kabak, kurut ayranı, tereyağı ve tuzdan ibarettir.

Kurut ayranı, yoğurdun ikinci kez pişirilip, bez süzeklerde süzülmesi sonucu elde edilen topaklardan oluşmaktadır.

Büyüklüğü yumurta kadar olan kurut topağı, kış mevsiminde tekrar ayran haline getirilerek, çorba, keşkek, keldaş için kullanılır.

Doğranmış kabak, tencerede haşlandıktan sonra süzülerek dinlendirilir.

Daha sonra tavada eritilen tereyağında kabakların kavrulması sağlanır. Kavrulmuş kabaklar, önce soğutulur; soğuduktan son-

Kuymak

ra kurut ayranı ile karıştırılıp bir tabağa alınır.

Tabağın içindeki kavrulmuş kabakların ortası havuz şeklinde açılır.

Açılan havuza artan tereyağı dökülerek servise hazır hale getirilir.

F. TATLILAR

KUymak (BULAMAÇ)

Önce un ateşte kızartılır. Un iyice kızartıldıktan sonra üzerine hafif hafif süt ilave edilir.

Un ile karıştırılan su iyice piştikten sonra ateş üzerinde pişirilip kaplara dökülür.

Üzerine kaşıkla çukurlar yapıp içlerine kızartılmış tereyağı dökülür.

Kalbur hurması

Tereyağı dökülmüş kuymak servise hazır hale gelmiş demektir.

Tatlı olması istenirse yağa şeker, bal veya pekmez de katılabilir.

KALBUR HURMASI

Un, süt, yumurta ile hamur yoğrulur. Hamur kıvamına geldikten sonra küçük parçalara ayrılır.

Kıvamına gelmiş olan hamura hurma biçimi verilir, kalburun gözlerine bastırarak damgalanır.

Bakır tavada uygun ateşte iyice pişirilir. Kalbur bastırılıp damgalanmış kurabiyeler sade yağlı haline gelmiş olur.

Kalbur hurması, servis yapılırken üzerine şeker ezmesi veya bal şerbeti dökülerek yenir.

4. BÖLÜM

TUNCELİ EFSANELERİ

Tunceli yöresinde sayısız efsane anlatılmaktadır. Aşağıda değinilen efsaneler, en yaygın olarak bilinen örneklerdir.

A. MUNZUR BABA EFSANESİ

Alevi dedelerinden birinin erken yaşta ölen tek kızı, birkaç gün üst üste babasının rüyasına girer. “Baba” der, kızı; “mezarımda bir emanet var onu al.” Gördüğü rüyayı taliplerine anlatan Dede, mezarın açılmasını ister. Mezar açılınca, tabutun içinde parmağını emen bir çocuk görürler. Çocuğu alıp eve götüren Dede, o gece tekrar rüyasında kızını görür. Kızı, çocuğuna Munzur adının verilmesini ister.

Yörede Munzur’a ilişkin birbirinden farklı iki efsane anlatılmaktadır. Her ikisinde de Munzur, çobanlık yapmaktadır. Farklı olay örgüsünün yer aldığı iki efsanede de Munzur’un temiz ve örnek kişiliği öne çıkmaktadır.

Birinci efsane şöyle anlatılmaktadır.

İbrahim Peygamberin koyunlarına çobanlık yapan Munzur, şimdiki gözelerin bulunduğu yerde sürüsünü otlatırken yanına iki tane kurt gelir. Konuşmaya başlayan kurtlar, Munzur’dan kendilerine bir koyun vermesini isterler.

Munzur, “Bu sürü bana emanettir, sahibinin rızalığı olmadan veremem” deyince kurtlar, “o zaman git sahibinden rızalık al gel” derler.

“Ama” der, Munzur, “ben gidip gelene kadar siz sürüye saldırırsınız. Sürüye saldırmayacağınıza üç büyük günah üzerine yemin eder misiniz?”

Bunun üzerine kurtlar, “evde kalmış genç kızın günahı için; sacın üzerinde lokma vermeyen kadının günahı için, eski süpürge ile yeni süpürgeyi biri birine karıştırıp kullananın günahı için sana söz veriyoruz ki biz sürüye karışmayacağız” diye yemin ederler.

Kurtların yemininden sonra İbrahim Peygamberden rızalık almak üzere yola çıkan Munzur, kendi kendine, “nasıl olur da ben kurtlara güvenip, sürüyü teslim ettim, ya şimdi sürüye saldırırlarsa” diye endişeleriyle mücadele ederken İbrahim Peygamber’e rastlar.

İbrahim Peygamber, tek başına gördüğü Munzur’a, şaşkınlıkla, “sürüyü nerede bıraktın?” diye sorar.

Bunun üzerine Munzur, “iki tane kurt gelip benden bir koyun istediler, bende ‘koyunlar benim değil, sahibinin rızalığı olmadan veremem’ dedim. Onlar da, ‘o halde git sahibinin rızalığını al dediler, onun için geldim” diye cevap verir.

İbrahim Peygamber, “peki sen onların sözüne güveniyor musun, insan kurda koyun teslim eder mi?” diye sorunca Munzur da, kurtların üç büyük günah üzerine yemin ettiğini anlatır ve kurtlara koyun vermek için İbrahim Peygamber’in rızası olup olmadığını merak eder.

İbrahim Peygamber, “o halde git, şayet sürüye dokunmamışlarsa kendilerine söyle, hangi koyunu beğeniyorlarsa onu alıp götür-sünler” der.

İbrahim Peygamber’den rızalık alan Munzur, sürünün yanına geldiğinde, koyunların bir kısmının ağılda bir kısmı da gölgede geviş getirdiğini; kurtların da her iki tarafta nöbet tuttuğunu görür.

Munzur’u gören kurtlar, “sürünün sahibi razılık gösterdi mi?” diye sorarlar. Munzur da, sürünün sahibi, ‘kendileri sürünün içinden bir koyun beğenip alsınlar’ diyor diye cevap verir.

Sürünün içine giren kurtların seçtiği koyun, Munzur’un sahip olduğu ve yedi yıldan beridir ilk kez bu yıl iki canlı olan tek koyundur. Rivayet edilir ki Munzur’un koyunu, elbiseleri üzerine oturan aslanı uzaklaştıran aksakallı dedeye verdiği ve yıllar sonra bir ağacın altında uyurken attığı taşlarla kendisini uyandıran on yaşlarında bir çocuktan geri alan Selman-ı Pak’a ait bir çift nergizi yedikten sonra iki canlı hale gel-

miştir. Munzur, kurtlara, o koyunun kendisine ait tek koyun olduğunu söyleme gereği duymaz. Koyunu alıp sürüden uzaklaşan kurtlar, kuytu bir yerde koyunun kuzulamasını sağlarlar. Kurtlar, doğurttukları iki tane erkek kuzuyu alıp, koyunu salarlar. Koyunun karnını yoklayan Munzur kuzulatıldığını anlamış ve biriken sütü sağmaya başlamış. Tam o sırada neler olduğunu merak edip sürünün yanına gelen İbrahim Peygamber, koyunların yarısının beyaz yarısının da siyah renge büründüğünü görünce gözlerine inanmamış.

Büyük bir hayranlık ve minnetle “oğul bu keramete nasıl erdin” diyerek yaklaşan İbrahim Peygamber’i gören Munzur koşmaya başlar. Munzur koştukça elindeki külenkten dökülen sütün değdiği her noktadan süt gibi bembeyaz su çıkmış. Kırkıncı adımında elindeki külengi de atan Munzur, kayanın tam ortasında fışkıran gözenin içinde sır olmuş.

Rivayet edilir ki kurtların götürdüğü kuzulardan biri İbrahim Pey-

gamberin oğlu İsmail’in yerine kurban olarak yere inen koçmuş. İkinci koçun hala sağ olduğuna ve insanoğlunun başına gelecek en büyük felaketi önlemek için kurban edileceğine inanılmaktadır.

İkinci efsaneyse şöyle anlatılmaktadır.

Yedi yaşına gelen Munzur, Ovacık’ın Koyungölü köyünden bir ağanın koyunlarına çoban olur. Koyunlarını Munzur’a emanet eden ağa, bir rivayete göre Hacca, bir başka rivayete göreyse savaşa gider. O Hacdayken ya da savaşırken, Munzur ağanın eşinin yanına gelip, “Hanımım, ağamın canı sıcak helva istiyor. Sen yap, ben kendisine götürürüm”, der.

Ağanın hanımı önce şaşırır; sonra da “herhalde zavallı çobanın canı helva yemek istiyor, ama utandığı için ağasını bahane ediyor” diye helva yaparak, Munzur’a verir.

O sırada Hacda namaz kılan (si-perde düşman gözetleyen) ağa, sağ tarafında Munzur’u görünce

şaşkınlıkla niye geldiğini sorar. Munzur da, “Canın çekmiştir diye hanımım helva gönderdi; onu getirdim” diyerek, elindeki bohçayı ağasına uzatır. Helvanın hala sıcak olduğunu gören ağa, bunun nasıl olduğunu sormak için başını çevirdiğinde Munzur’un sırta kadem bastığını farkeder.

Hacdan (savaştan) döndüğü gün, herkes, elinde bir hediyeyle, ağayı karşılamaya gider. Karşılamanın arasında, külenteki sütüyle Munzur’u gören ağa, yanındakilere, “öpülecek el varsa Munzur’un elidir” der ve Munzur’a doğru hamle yapar. Bunun üzerine Munzur, “aman ağam Allah aşkına. Ben yıllarca senin ekmeğini yedim. Ben sana elimi öptürmem”, der ve kaçmaya başlar.

Rivayet edilir ki, bugünkü gözelelin bulunduğu yere gelindiğinde, sendeleyeni Munzur’un elindeki süt dökülür. Sütün her döküldüğü yerde, süt gibi bembeyaz bir su fışkırır. Munzur kırk adım daha atar. Fışkıran bu sulardan bir ırmak meydana gelir. Munzur’un

arkasından koşanlar bu ırmaktan öteye geçemezler. Munzur da kayanın içinden fışkıran gözede kaybolur gider.

Bugün gösterdiği kerametten sonra sırta kadem bastığı yerden çıkan çaya ve çayın çıktığı yerin arkasında uzayıp giden dağa adını veren Munzur, bölgenin de sembolik isimlerinden biridir. Munzur Çayı’nın kaynağının kırk göze olması da, ‘Kırklar’ı simgelemektedir. Günümüzde önemli ziyaret yerlerinin başında gelen Munzur adına her yıl, kurbanlar kesilip, lokmalar dağıtılmaktadır.

B. ŞİH DELİL EFSANESİ

Tunceli yöresinde anlatılan bu efsane, Pilvenk aşiretinin soy babası olarak kabul edilen Şih Delili Berhocan’a aittir. Şih Delil adında biri, uzun süreden beri Pilvenk (Dede ağaç) köyünün Ermeni keşişi Piro’nun yanında çalışmaktadır. Şih Delil, bütün bu çalışmaların karşılığında yaşadıkları köy ve yöre için Piro’dan pay ister. Piro önce reddeder; sonra kerametlerini gördüğü Şih Delil’in istekle-

rini kabul ederek, Şih Delil’e kurbanlık bir koç gönderir.

Rivayet edilir ki, koç kesilip yenildikten sonra kemiklerini postuna geri dolduran Şih Delil, koça asasıyla can verir. Bu olaydan sonra Şih Delil’e ‘koyun canlandırıcı’ anlamında ‘Şih Delili Berhocan’ denilir.

Tunceli sözlü kültüründe önemli bir yer tutan bu efsanenin benzeri Hacı Bektaş’ın Velâyetnamesi’nde, Sultan Sucauddin Efsanesi’nde ve değişik yörelerdeki efsanelerde de yer almaktadır. Rivayete göre, Hacı Bektaş kendisi ve yoldaşları için kurban edilen kuzuları, kemik, baş ve ayakları ile birlikte postlarına koydurup, diriltmektedir.

C. GELİN PINARI EFSANESİ

Efsanenin doğduğu yer, Nazimiye’nin 13 kilometre uzağındaki Dereova Şelalesi’ndedir. Şelalenin suyu, 35-40 metre yükseklikteki kayalardan sarkıtlar ve diktikler yaparak ince ince akmaktadır. Alışılmış şelale görünümünün

dışındaki şelale, yazın en sıcak günlerinde bile tıpkı bir klimanın yaydığı serinliği yayar.

Efsaneye göre Tunceli yöresinde evlenen genç kızlar, topluma saygı gereği, birkaç gün evden çıkmazlar. Gelinin evden çıkması, kaynanasının izniyle olur. Rivayet edilir ki, düğünden birkaç gün sonra, kaynanası, yeni gelinden koyunları sağmasını ister. Gelin, süt bakracını alarak, diğer genç kızlar ve gelinler gibi süt sağım yerine gelir. Kendilerine ait bütün koyun ve keçileri sağlar; ancak son sağdığı karakeçinin tekmelemesi sonucu sağdığı bütün süt dökülür.

Gelin telaşlanır; çevresi tarafından beceriksiz bir gelin olarak tanınacağı ve kaynanasından azar işiteceği korkusuyla eve dönmeyiz. Bir yandan üzüntüden ağlar; bir yandan da karakeçiye beddualar yağdırır. Gelinin geciktiğini gören kaynana, yüksekçe bir yere çıkarak gelinine seslenmeye başlar. Üzgün ve mahcup gelin, yaratana sığınıp, elindeki boş bakracı, pınardaki su ile doldurur, bakracın ağzını bir bez ile kapatarak eve getirir.

Kaynanası, mayalamak için bakracı açar. Kaynanasından herhangi bir şaşkınlık hali görmeyen yeni gelin merakla bakracın içine bakar; doldurduğu su süt olmuştur. Kendisini mahcup etmeyen Allah'a şükreder. O gün, bugündür bu pınarlardan akan sular koyunların sağılma mevsiminde, süt renginde akar. Koyunların sağımından kesilmesiyle de tekrar doğal rengine döndüğü rivayet edilir.

D. DÜZGÜN BABA EFSANESİ

Şah Haydar, Kureyş olarak da tanınan Derviş Mahmud Hayrani'nin oğludur. Tunceli'nin Zeve yakınlarında bulunan hayvanlarına daha rahat bakmak için Zargovit Tepesi'ne bir ev yapar. Öyle ki, zemheri ayında bile keçileri gayet besilidir.

Babası Derviş Mahmud Hayrani, böyle besili olması için oğlunun hayvanlara ne yedirdiğini merak eder. Merakını gidermek için Şah Haydar'ın bulunduğu Zargovit Tepesi'ne gider. Rivayet edilir ki, Şah Haydar'ın elindeki çubuğu değdirdiği meşe ağaçlarının hemencecik filizlendiğine şahit

olur. Keçiler de filizlerden yiyerek beslenirler. Derviş Mahmud Hayrani, Şah Haydar'a görünmeden dönmek isterken, keçilerden biri, birkaç kez hapşırır. Şah Haydar, hapşıran keçisine dönerek, "ne oldu, babam Derviş Mahmud'u mu gördün; niye hapşıırıyorsun" diye sorar. Gayri ihtiyari arkasına döndüğünde, babasının kendisine görünmeden gitmek istediğini farkeder.

Babasına bizzat adıyla hitap ettiğini duymuş olmasından ve babasına karşı mucize yaratmış olmasından mahcup olan Şah Haydar, Düzgün Baba Dağı'na kaçır ve burada yaşamaya başlar. Rivayet edilir ki, kaçarken ayağındaki kışın karda giyilen hediklerle birbirine uzaklığı yaklaşık 5 kilometre olan Zargovit'ten Düzgün Baba Tepesi'ne üç adımda gitmiştir. Bastığı yerde hediklerin taşlara bıraktığı izler hala durmaktadır.

Düzgün Baba kurban adak yeri

Annesi, eve gelmeyen Şah Haydar için endişelenir. Babasından oğlunun durumunu öğrenmesini ister. Derviş Mahmud Hayrani de, Şah Haydar'ın durumu hakkında bilgi getirmeleri için taliplerini gönderir. Talipler, Düzgün Baba Dağı'nın tepesinde Şah Haydar'ı görüp, pirlere iyi haberle dönerler. Şah Haydar'ın durumunun iyi, işinin düzgün olduğunu; selam ve hürmetler gönderdiğini söylerler.

Bu "iş düzgündür" sözü dilden dile dolaşır ve Şah Haydar'a Düzgün Baba denilmeye başlanır. O günden sonra 2.500 metre yükseklikteki bu dağa da Düzgün Baba Dağı denir. Dağ, o günden bu yana kutsal olarak bilinir. Çok sayıda insan tarafından ziyaret edilir; adaklar adanır, kurbanlar kesilir. Düzgün Baba Efsanesi yörede halen hakim olan babaya saygının eskiden beri var olan bir geleneğin ifadesidir.

E. AĞUÇAN EFSANESİ

Ağuçan, zehir içen anlamına gelir. Ağuçan, Hacı Bektaş-ı Veli ile

beraber Horasan'dan gelmiş ve Tunceli yöresine yerleşmiş bir pirdir. Kendisiyle ilgili ilk rivayet, Erzincan'da karşılaştığı Tatarlarla ilgilidir. Kendisinin keramet sahibi olduğuna inanmayan Tatarları ikna etmek için kaynayan kazana giren Ağuçan, kazandan sapa sağlam çıkmış. Kendisine inanamaları ve ikinci kez kazana girmesini istemeleri üzerine, bu öneride bulunan Keşişle birlikte girmeyi kabul eder. Etrafdakilerin ısrarı üzerine Keşiş de kazana girer. Kazanın kapağı açıldığında, Ağuçan'ın sapa sağlam durduğunu; ancak keşişin yandığını görmüşler. Ne olduğunu sorduklarında, Ağuçan'ın cevabı, "Bize elini verdi, eli sağlam kaldı. Gönülünü verseydi, tümüyle sağlam kalırdı" şeklinde olmuş.

Keramet sahibi olduğuna ilişkin söylenti yayılınca Diyarbakır Bey'i, Ağuçan'ı Diyarbakır'a çağırmış. Mevcutlu olarak Diyarbakır'a götürülen Ağuçan'ın yanında kırk da adamı varmış. Burada Dönemin Diyarbakır Beyi, Ağuçan'ı tutuklatıp zehir içirmiş. Rivayet edilir ki, Ağuçan'ın içtiği zehir, parmağından bal olarak tabağa

akmış. Bir başka efsaneye göre, Sultan 3. Murat, keramet sahibi olduğu söylenen pirlere denemek isterken asıl adı Seyyit Mençek olan Ağuçan'a rastlar. Ağuçan'ın içtiği zehrin parmaklarından süt olarak aktığını gören Sultan 3. Murat, kendisini ödüllendirir. Ağuçan, tabağa akıttığı balı, o an orada bulunan yaşlı bir adama yedirmiş. Yaşlı adam, o an orada genç bir insana dönüşmüş. Bu mucizeyi gören Diyarbakır Bey'i Ağuçan'ı serbest bırakmış. Türbesi, Hozat'ın Karabakır (Bargini) Köyü'ndedir. İçinde üç tane mezar bulunan iki odalı türbede eşi Elif ve oğlu Seyyit ile birlikte dir. Türbeye, ziyaret kabul edilmektedir.

F. YILAN DAĞI EFSANESİ

Yılan Dağı, Hozat, Ovacık ve Çemişgezek ilçesinin ortasındadır. Bu dağ ve çevresi, kışlakçıların sürülerini otlattığı serin otlaklardır. Dağı'nın alt eteklerinde Yılan Çukuru'nda, başı âdeta göğe yükselen bir kaya parçası vardır. Dağın jeolojik yapısıyla karşıtlık oluşturan bu kaya yığınının simsiyah bir hat hâlinde yılan dağının

dik yamaçlarından zirveye kadar uzandığı görülmektedir. Efsane, işte bu kaya parçasına ilişkindir.

Karların erimesiyle birlikte kışlakçılar, sürülerini otlatmak için kışın yaşadıkları köylerden yaylalara göçerler. Yaylaya çıkış, gelenek-selleşmiş bir şenlik havasında olur. Göçün başladığı mevsimde yeni evli genç ve güzel bir gelin, mensubu olduğu toplulukla beraber yaylaya çıkar. Sırtında altı aylık çocuğu da vardır. Çadırlar kurulup, yerleşilmesi birkaç gün almıştır. Her şey bittikten sonra, askerdeki kocasının özlemiyle be-

beğini de yanına alan gelin, hem çocuğunu emzirmek hem de içip yorgunluk atmak arzusu ile suyun kaynağına yönelir.

Rivayet edilir ki, çocuğunu sırtından indirip, bir yudum soğuk su içen gelin, tam bebeğini emzirmek için doğrulurken korkunç bir sesle irlilir. Sesin geldiği tarafa baktığında, inanılmaz büyüklükte bir canavar yılanın hışımla kendilerine doğru geldiğini görür. Baş tarafı yerden metrelerce yüksekte, kuyruk kısmı uzaktaki dağın tepesinde olan bu canavardan kaçarak kurtulmak mümkün

olmadığını düşünür. Bir umutla olduğu yere diz çöker ve bütün inancıyla yaratana sığınıp, "Hey Allahım, bu ıssız dağ köşesinde, masum yavrumla beraber korkunç canavar karşısında çaresiz ve korumasız bırakma" şeklinde yakarır.

O an bir ses duyar. Umutsuzlukla kapattığı gözlerini aralar ve kafası boşlukta dikili duran canavarın hareketsiz kapkara bir kaya parçası haline dönüştüğünü görür. Tekrar dua ederek Allah'a yakarır: "Allahım ben bu mucizeyi gözlerimle gördüm; izleri dünya durdukça insanlığa ibret levhası olsun" der.

G. SEYİD KALMEM EFSANESİ

Kureyş olarak da bilinen Derviş Mahmud Hayrani ile birlikte Horasan'dan geldiği söylenen Bismi Şah İsmail'in oğlu olan Seyid Kalmem'in 13. Yüzyılda yaşadığına inanılmaktadır. Ziyaretçilerinin rahat etmelerini isteyen Derviş Mahmut Hayrani, bir ev yapmaya karar verir. Seyid Kalmem de, Kardeşi Kalo Ferat ile birlikte Kureyş'in yaptığı eve

Yılan Dağı

yardım amacıyla götürdükleri ağacı yılanı bağladıkları rivayet edilir. Kureyş'in de, gelenleri karşılamak için yapmakta olduğu duvarı yürüttüğü anlatılır. Seyid Kalmem'in, ayrıca elindeki sınırlı yiyeceklerle evine konuk olan çok sayıda kişiyi doyurduğu rivayet edilmektedir.

H. BAĞIN KALESİ EFSANESİ

Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad, Mazgirt'teki Bağın Kalesi'ndeyken Hacı Kureyş adında bir ermişin namını duymuş. Mucize gösterdiği söylentilerine inanmayan Sultan, Kureyş'i getirerek, kızgın bir fırına attıracağını söyler. Kureyş bu teklifi, yanına başka birini alarak girme koşuluyla kabul eder. Rivayete göre Kureyş, fırında üç gün kalır. Fırının kapısı açıldığında Kureyş'in sakalının buz tuttuğu yanında bulunan şahsında her tarafının külden bembeyaz olduğu ve ikisinin de sağ olduğu görülür. Yanındaki şahsa o günden sonra Derviş Gevr (Boz Derviş) adı verilir. Mucizelere şahit olan Sultan, ikisini de serbest bırakır ve kendilerine saygı duyulmasını ister.

Bağın Kalesi

I. KALO SIPE (AKSAKALLI İHTİYAR) EFSANESİ

Tunceli'nin önemli aşiretlerinden biri olan Çarekanlıların yurt edinmesine ilişkin bir efsanedir. Rivayet edilir ki, aşiret reisi Şah Hüseyin Bey, bir gece rüyasında aksakallı bir ihtiyar görmüş. Yöresel dilde Kalo Sipe denilen Aksakallı İhtiyar, «yükünü yükle, buralardan git. Öküzün nerede istirahat için yatarsa orayı kendine yurt edin» diye nasihat etmiş. Şah

Hüseyin Bey, sabah uyanır uyanmaz, eşyalarını benekli bir çift öküzün çektiği kağınyaya yüklemiş ve ailece doğudan batıya doğru yola çıkmış.

Günlerce yolculuktan sonra benekli öküz, Pülümür'ün Ağa Şenliği denilen bölgesinde istirahat etmek için yatmış. Şah Hüseyin Bey de, Aksakallı İhtiyar'ın sözüne uyarak, orayı kendine yurt edinmiş. Barınmak için ev yapmaya başlamış.

Sağman Kalesi

Aksakallı İhtiyar yine görünmüş. Elinde getirdiği büyükçe bir direği evin orta yerine dayayarak kaybolmuş. Aksakallı İhtiyar'ın Tunceli kültüründe önemli bir yer tutan Hızır olduğu kabul edilip, getirdiği direk, kutsanarak, Kalo Sipe adı verilmiştir. Rivayet edilir ki yıllar sonra ev yanmış ama Aksakallı İhtiyarın getirdiği direk hiç yanmamış. Bu direk, yöre halkı tarafından ziyaretgah kabul edilmektedir.

J. SAĞMAN KALESİ EFSANESİ

Bugünkü Sağman köyünün doğusunda sarp bir kayanın üzerinde bulunan Sağman Kalesi, küçük olmasına karşılık, oldukça önemli bir geçit yeri olan derelerin keşiştiği yerde kurulmasına ilişkin bir efsanedir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde de anlattığı Efsane, Kalenin, kimler tarafından, nasıl yapıldığına ilişkindir. Bazı kaynaklardan bu eserin Artukoğulları tarafından yapıldığını yazmaktadır.

Bir gün Artukoğulları'ndan Diyarbakır Beyi bu bölgede keklilik avına çıkmıştır. Av sırasında Bey, bir kayadan, "Sağman, Sağman..." şeklinde sesler duymuş. Sesten ürken Bey, kayanın üzerinde bir kurban kesmiş.

Kurban kesimi sırasında kaya yarılmış ve içinden tam bir gün bir gece süresince altın akmış. Diyarbakır Beyi de buradan çıkan altınlarla Sağman Kalesi'ni yaptırmış. Adını da Sağman koymuş. Yöre halkı, Kaleyi ziyaret olarak görmekte ve çeşitli zamanlarda buraları ziyaret etmektedir.

K. SÜPÜRGEÇ BABA EFSANESİ

Süpürgeç Dağı, Pertek'in kuzeyinde bulunan bir dağdır. Karadağ ise Murat Nehri'nin ötesindedir. Her iki dağ, Murat Irmağı ile birbirinden ayrılmış durumdadırlar. Rivayet edilir ki, Süpürgeç ile Karadağ vakti zamanında çok iyi iki arkadaş imişler. Alın yazısı bu olsa gerek, ikisi de aynı kıza âşık olmuşlar. Aralarında, "kızı ben alırım, sen alamazsın" şeklinde kör bir rekabet başlamış. İki iyi

arkadaş, aynı kız için uzun yıllar birbirleriyle kavga etmişler; fakat ne yenişebilmişler ne de sevdalarından vazgeçebilmişler. Zaman gelmiş geçmiş; yaşlanmışlar. Arkadaşlıklarının rekabete dönüşmesine neden olan sevdikleri kız ölmüş. Önce sevdikleri kız daha sonra da kendileri ölür. Sevdikleri kız ölen iki eski arkadaşın arasındaki kavga o gün bugün hiç bitmemiş. Ancak aralarındaki çekişme devam eder.

Her ikisi de birer Uludağ olup birbirlerine top atmaya başlarlar. Şimdi bile Süpürgeç ile Karadağ'ın birbirlerine top attıkları söylenir. Söylendiğine göre Süpürgeç'in attığı toplar Karadağ'ın yüzünü karartmış. Karadağ'ın attığı toplar ise Süpürgeç'in Tepesini uçurmuştur. Karadağ'ın karalığının, Süpürgeç'in de tepesinin düz oluşunun nedeninin bu atışma olduğu rivayet edilir.

L. MANSUR BABA EFSANESİ

Duvarın yürümesine ilişkin farklı efsanelerden biri de Mazgirt ilçesinin Darıkent Bucağı'nda geçer.

Rivayet edilir ki, Mansur Baba'nın ev yaptığını öğrenen Kureyş Baba adında ermiş biri, yılanı kamçı, ayıyı da at yaparak, Baba Mansur'un köyüne doğru gitmiş.

Karşıdan gelen ayının üstünde Kureyş Baba'yı ve elindeki kamçı gibi duran yılanı gören Baba Mansur, kendisinin de bir keramet göstermesi gerektiğini düşünerek, yapmakta olduğu du-

vara at gibi binip, karşılamaya gitmiş.

Duvarın yürüdüğünü ve üstünde Baba Mansur'un olduğunu gören Kureyş Baba, bu mucize karşısında, "cansız duvara can verdin" diyerek, eğilip Baba Mansur'un elini öpmüş. O günden sonra Baba Mansur geleneğinin, bütün diğer geleneklerden üstün olduğu kabul görmüş.

Mansur Baba Türbesi

M. SULTAN HİDİR EFSANESİ

Rivayet edilir ki, Sultan Gölü yakınlarında yaşlı bir adam yaşamış. Birgün Sultan Alaeddin Paşa, ordusu ile Pertek'in Dorutay köyü yakınlarında geçerken Sultan Gölü kıyısında gecelemeğe karar vermiş. Çadırlar kurulurken, göz-cülerden biri Sultan Alaeddin'in yanına gelerek, ileride bir ışık gördüklerini söylemiş. Sultanın emri üzerine giden askerler eski bir çadırın içindeki yaşlı bir adamı alıp Sultanın huzuruna götürmek istemişler.

Adının Hıdır olduğunu söyleyen ihtiyar, gitmek istememiş ve Sultanın fakirhanesini şerefleştirmesini istemiş. "İyi ama Sultan yalnız değil, vezirler ve kumandanlar var. Nasıl ağırlayacaksın" demişler. İhtiyar, "Tanrı misafiri, umduğunu değil, bulduğunu yer" diyerek, isteğini tekrarlamış.

Olup biteni askerlerinden dinleyen Sultan Alaeddin, kendisini davet eden ihtiyarı merak edip ihtiyarın çadırına gitmiş. İhtiyar, Sultanı seccadenin üstüne davet etmiş. Seccadede boş kalan yere sırasıyla vezirler ve kumandanlar

oturmuş ama gene de seccadenin bir tarafı boş kalmış. Hayretler içinde kalan Sultan, "ayağa kalkın" diye talimat verince bakmış ki, seccade küçük; otur talimatı karşısında da kimsenin yerde olmadığı fark etmiş.

Biraz sonra ihtiyarın güveçte bir miktar sıcak aş getirdiğini gören Sultan, "Baba Erenler, bunu hangimiz yiyeceğiz" diye sormuş. İhtiyar da, "besmeleyle başlayın, inşallah hepimize yeter" diye cevap vermiş. Başlamışlar yemeye. Herkes doymuş.

Sultan atlarının aç olduğunu söyleyince, direğe asılı dağarcıktan almalarını istemiş. Bütün atlara arpa verildiği halde arpanın bitmediğini gören Sultan, ermiş ve keramet sahibi olduğunu anlayınca askerlerinden güvenilir olan üç ya da beşini ihtiyara yardımcı olmak üzere bırakmış. Bu üç askerin Resul, Munzur ve Delil olduğu; Sultan Hıdır ölene dek O'na hürmet ettikleri rivayet edilmektedir. Bugünkü Dorutay köyünde yaşayanların bu üç askerin soyundan geldikleri ve Resulan, Delilan ve Munzuran olarak ad-

landırdıkları söylenmektedir. Türbesi de Selçuklu Sultanı tarafından yapılan Sultan Hıdır Türbesi, ziyarete açıktır.

N. PEPUK KUŞU EFSANESİ

Rivayet edilir ki, Tunceli'nin küçük bir dağ köyünde, biri erkek, diğeri kız, iki çocuklu bir aile yaşamış. Ailenin her dileği gerçekleşir; her şey gönüllerince olurmuş. O kadar mutlularmış ki herkes onlara imrenirmiş. Aile mutlu; çocuklar sevinç içinde büyümüşler.

Her mutluluğun bir sonu vardır, derler. Bir gün çocukların anneleri, aniden rahatsızlanıp ölmüş. Ölüm, mutluluk da bırakmaz; huzur da! O mutlu, mesut aileyi ağır bir yas havası sarmış.

Çocuklarına bakacak birine ihtiyaç duyan baba, bir müddet sonra evlenmek zorunda kalmış. Evlendiği kadının çocuğu olmazmış; O da, kocasının çocuklarını kıskanmış. Baba evden gidince ya da fırsat buldukça kötülük eder, elinden gelen her zulmü yapmaktan geri durmazmış. Gece gündüz eziyet gören çocuklar, babalarının kendilerine inanma-

yacağını düşünerek, olup biteni anlatmazlarmış.

Gene babalarının evde olmadığı bir bahar günü, üvey anneleri iki kardeşi, kenger toplamaları için dağa göndermiş. Kız kardeş, topladığı kengerleri kardeşinin sırtındaki torbaya koyarmış. Öyle ki hava kararmaya başlayınca kadar kenger toplamışlar. Tam köye dönmeye karar verdikleri anda kız kardeş, erkek kardeşin taşıdığı torbaya bakmış ki, içinde bir tek kenger bile yok. Ne olduğunu anlamamışlar. Kız kardeş, erkek kardeşe, 'topladığımız bütün kengerleri yedin mi, şimdi eve nasıl döneriz? Üvey annemiz bizi öldürür' diye çıkmış.

Erkek kardeşi ise 'yemin ederim ki ben yemedim' diyerek karşılık vermiş. Erkek olan kız kardeşini inandırmak için 'istersen karnımı aç da bak!' demiş. Bunun üzerine, kız, erkek kardeşinin karnını bıçakla yarmış. Ne yazık ki, kardeşi haklıymış; kardeşinin karnında kenger yokmuş! Hemen kardeşinin karnını dikmek istemişse de çocuk, oracıkta ölmüş.

Sonradan torbanın delik olduğunu anlamış. Meğer, üvey anneleri onlara dibi delik torba vermiş. Kardeşinin ölümüne neden olan abla, ne yapacağını bilmez halde, orada bulunan pınarın suyuyla kardeşini yıkayıp ağlaya ağlaya gömmüş. Yeri belli olsun diye de başucuna bir fidan dikmiş.

Eve geldiğinde babası, kardeşini sorunca, 'oduncularla gelecek' demiş. Oduncularla gelmeyince, 'hayvan çobanıyla gelecek'; hayvan çobanıyla gelmeyince 'sürüyle gelecek' diye babasını oyala-

mış. Hem babasının korkusu hem de kardeşini öldürmenin vicdan azabı içinde olan kız, Allah'tan kendisini Pepuk Kuşu'na çevirmesini dilemiş. "Allahım beni Pepuk kuşu yap, bu dağlara sal ki dünyaya döndükçe dağlardan dağlara kardeşim diye seslenip durayım" diye yalvarmış. Rivayet edilir ki, kız, oracıkta Pepuk Kuşu'na dönüşüvermiş. Tunceli yöresinde, her bahar kenger yetişince Pepuk Kuşunun kendisini ihbar etmesi anlamına gelen acıklı ötüşünün başlaması da bundanmış.

5. BÖLÜM

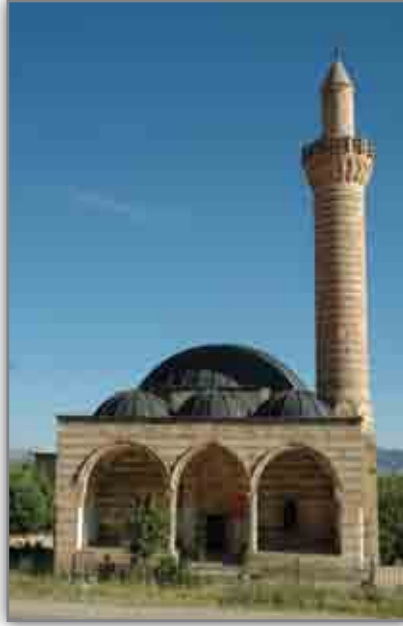
TUNCELİ TARİHİ ESERLERİ VE DOĞAL GÜZELLİKLERİ

A. CAMİLER

BAYSUNGUR (SUNGURBEY) CAMİİ

Asıl yeri, Pertek'in güneyinde, Murat Irmağı'nın kıyısındadır. Keban Barajı'nın sularının altında kalması nedeniyle ODTÜ Restorasyon Bölümü'nün çalışmaları sonucu bugünkü yerine taşınmıştır. Yanındaki Çelebiağa Camii ile birlikte taşları numaralandırılarak, Pertek ilçesine taşınmış; burada aslına uygun bir biçimde monte edilerek, kullanıma açık hale getirilmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında Pertek'e Bey olarak atanan Türkmen Beylerinden Pir Hüseyin sülalesinden Rüstem Oğlu Sungurbey tarafından yaptırılmıştır. Yapım yılının 1577 olduğu tahmin edilmektedir. Koyu renkli taş duvarlarındaki yazılar okunmayacak kadar bozulmuş olmasına rağmen minberinde, "en büyük Sultan ve muazzam Hakan Rum, Arap ve Acem illerinin Padişahı

Baysungur Camii

Sultan Murat Han'ın zamanında Pir Hüseyin Bey'in torunu Rüstem Bey'in oğlu Baysungur tarafından yaptırılmıştır" şeklinde yazmaktadır. Cami, tek kubbeli esas cemaat yeri ile üç kubbeli son cemaat yerinden ibaret küp biçimindedir. Son cemaat yeri ile minare,

iki renkli taştandır. Taç kapı ve mihrabın taş işçiliği çok özenlidir. Pencerele, sütunlara oturmuş sivri kemerlerle çevrelenmiştir. Cami, çok kuvvetli süsleme tekniği ile Türk mimari tarzının en iyi örneklerindendir.

Sütunlar yekpare taş, kemerler ve diğer kısımlar ise kesme taştır. Sütunlar esas cemaat yerinin duvarına demir bağlantılarla bağlanmıştır. Gerek son cemaat yeri ve gerek duvarlar, bir sıra siyah, bir sıra beyaz kesme taşla inşa edilmiştir. Cami başka yerden nakledildiği için taşların üzeri numaralıdır. Minare de bir sıra, siyah bir sıra beyaz taştan yapılmıştır. Çok yüksek olmamakla beraber minarenin girişi dıştandır. Minarenin şerefesi, göreni büyüleyecek derecede süslü ve taş oymalıdır. Şerefeden yukarı kısmı küttür. Caminin bahçesine düşen 1-1,5 m. yükseklikteki şadırvanı ve silindir biçimindeki oturma taşları, aslına uygun olarak yeni yerine kon-

muştur. Baysungur Camii, Türk mimari sanatının ender örneklerindendir. Bu eserde, yaratıcılık ve süsleme tekniklerinin bütün özellikleri görülmektedir.

ÇELEBİ AĞA CAMİİ

Çelebi Ağa Camii'nin yapıldığı yer, Pertek'in güneyinde, Murat Irmağı'nın kıyısındadır. Bu yer, bugünkü Keban Barajı'nın suları altında kaldığı için Pertek'in Soğukpınar Mahallesi'ne taşınarak, taşları, aslına uygun monte edilmiştir. Oldukça küçük ve kemerli olan giriş kapısının üzerinde yer alan kitabeye göre Cami, Koca

Hacılı Ali oğlu Çelebi Bey tarafından yaptırılmıştır. Çelebi Bey'in, Pertek Beyi Sungur Bey'in gözdesi olduğu söylenmektedir. Yapım yılı, kesin olarak bilinmemekle beraber, 1569 olarak tahmin edilmektedir. Cami yapımında kesme ve moloz taş kullanılmıştır. Camide, üç kubbeli son cemaat yeri ve tek kubbeli ana mekân bulunmaktadır. Ana mekanın batısında beşik tonozlu bir mekan yer almaktadır. Buranın duvarında eyvanlı çeşme ve minare bulunmaktadır. Çeşme, minare ve son cemaat yeri duvarları, iki renkli kesme taştan yapılmıştır.

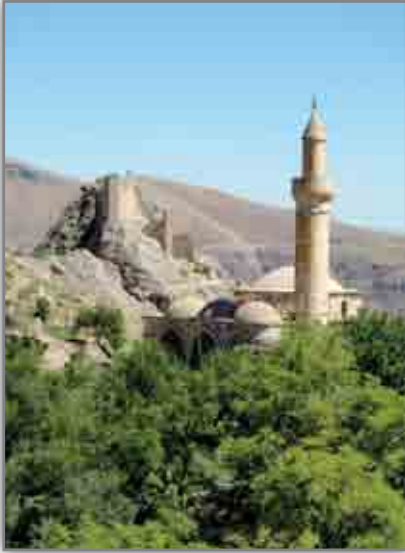

Çelebi Ağa Camii

Minarenin alt yanındaki anıtsal çeşme batıya bakmaktadır. Çeşme, kemerli ve 3 metre kadar tonozludur. Taş oymalarla süslüdür. Köşelerine işlemeli sütunceler yapılmıştır. Çeşmenin kitabesi, okunacak durumdadır. ODTÜ Restorasyon Bölümü, Keban Barajı çalışmalarından etkilenen Çelebi Camiinin bütün taşlarını numaralandırarak Pertek'in Soğukpınar Mahallesi'ndeki bugünkü yerine taşımıştır. Her bir parça, titizlikle yerine monte edilmiş ve hizmete açılmıştır.

SAĞMAN CAMİİ

Sağman Camii, Pertek'in 20 kilometre kuzeyinde bulunan Sağman köyündedir. Eskiden 70-80 bin kişinin yaşadığı belirtilen Sağman'da bugün çok az sayıda insan yaşamaktadır. Caminin, 1555'te, Keyhüsrev Bey'in oğlu Salih Bey tarafından yaptırıldığı sanılmaktadır. Taş kapısı, renkli taşlardan yapılmıştır. Kapısındaki oyma işçiliği, çok özenli ve dikkat çekicidir. Dörtgen planlı ve kubbeli ana mekana bu kapıdan girilmektedir. Sekizgen kasnağa oturan kubbenin üstü taştandır.

Sağman Camii

Minarenin giriş çıkışı, caminin dışındadır. Caminin yanında bulunan türbe, altıgen şeklindedir. Türbe, renkli taşlardan kuşaklarla bezelidir. Salih Bey'in türbesine caminin batı tarafında bulunan medreseden girilir. Sonradan ilave edilen medrese ile birlikte (T) şeklini alan yapı, iki tepe arasındaki bir boyun üzerindedir. Büyük bloklardan oluşan kesme taş parke ile kaplı cami önündeki alan bir seki şeklindedir. Buraya sivri kemerli son cemaat mahal-

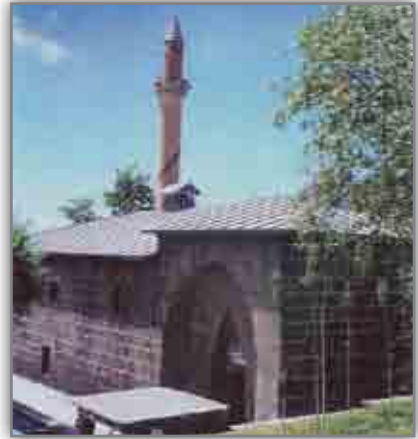
linin üç, medresenin karşılıklı iki bölümünün de 5 revakı bakar. Klasik beylik camilerinden biridir.

Caminin kible duvarı mor, diğer duvarları siyah kesme taşlardan yapılmıştır. Cami, biri son cemaat yeri, diğeri iki bölümden oluşmaktadır. İki mozayik ve iki gömme sütun üzerine konan üç kemerli bölüm, üç kubbe ile kapatılmıştır. İçi sade olan bu bölümün kubbeleri, duvar tarafı hariç diğer yerler taş kemerler üzerine konmuş ve demirlerle birbirlerine bağlanmıştır. Sağman Camii, yakın zamanda restore edilmiştir. Giriş tarafındaki mermer ve somaki taştan yapılmış sütunlar bugün yerinde değildir. Camiye bitişik tek parça mermerden yapılmış ve üzerinde otuzdan fazla çeşme olan bir sebil bulunmaktadır.

ELTİ HATUN CAMİİ

Elti Hatun Camii, Mazgirt'in merkezindedir. Biri Doğu cephesindeki taş kapıda, ikincisi Kuzeydeki cepheye bitişik taş kapıda bulunan iki ayrı kitabesi bulunmaktadır. Kitabesinden anlaşıl-

dığına göre, 1252 yılında Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kız kardeşi Elti Hatun adına yapılmıştır. Caminin güneydeki altıgen mihrap çıkıntısı vardır. Son cemaat yerinin kuzeyindeyse bir çeşme bulunmaktadır. Bu iki unsurun camiye hareket kazandırdığı düşünülmektedir. Derin bir niş biçimindeki çeşme çıkıntısı, beş sıralı mukarnaslarla bezelidir. Mahfil kapısı ise mukarnaslar dışında yalındır. Ana mekandan daha yüksek olan son cemaat yerinin en önemli bölümü, doğudaki iç içe iki niş biçimindeki taş kapısıdır. Tonoz örtülü son cemaat yerinden taş kapıyla yine tonoz

Elti Hatun Camii

örtülü üç bölümlü ana mekana girilir. Caminin pencereleri oldukça düzensizdir. Caminin yanında taş kaide üzerine yuvarlak gövdeli ve tek şerefeli minaresi bulunmaktadır. Caminin içinde Uzun Hasan'ın annesi ve kız kardeşi Elti Hatun'un türbesi bulunmaktadır Türbe sekizgen biçimlidir.

ULUKALE CAMİİ

Ulukale Camii, Çemişgezek'in Ulukale köyündedir. Evler arasına sıkışmış caminin yapımında, moloz taş kullanılmıştır. Cami, 1793'te, Diyarbakır Valisi Yusuf Paşa tarafından yaptırılmıştır. Giriş kapısı ortada değildir. Caminin girişi, 19. yüzyılda eklenen beş bölümlü, yuvarlak kemerli ve tonoz örtülü son cemaat yerindedir. Ana mekan ayaklarla, enine dört nef'e bölünmüştür. İçi de, dışı da yalın olan cami, düz dam şeklindedir. 1994'de çıkan yangınla tamamen tahrip olan caminin geriye sadece taş mihrabı kalmıştır.

AHMET ŞÜKRÜ CAMİİ

Nazımiye'nin Hürriyet Mahallesi'nde bulunan caminin yapım

Ahmet Şükrü Camii

tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Koruma altına alınan Ahmet Şükrü Camii, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.

SÜLEYMANİYE CAMİİ

Çemişgezek'in Kale Mahallesi'ndedir. Çemişgezek'teki tarihi eserler arasında en büyük yapı niteliğindedir. Caminin kitabesi yoktur. Bu nedenle ne zaman ve kimler tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmez. Cami, Büyük Selçuklularla Artuklulara kadar uzanan tarihsel dönemin mimari tarzını yansıtmaktadır. Yörede 15 ve 16. Yüzyıldan itibaren Türkmen Beylerinin etkinliğinin arttığı düşünülürse, caminin de bu dönemde inşa edildiği düşü-

nülmektedir. Kapısı orijinal olan caminin tek şerefeli ve oldukça geniş çaplı olan minaresi tek parça tuğladan inşa edilmiştir. Cami, bir bahçenin içindedir. Gene de etrafını saran evler nedeniyle görünmez haldedir. Giriş kapısı, kuzeye açılmaktadır ve kenarları kesme taşlardan yapılmıştır. Yedi basamakla inilir. Sekizgen taş sütun üzerine konan sivri kemerli bir portala sahiptir. Camiinin dış duvarları, şekilsiz taşlardan yapılmıştır. Kible duvarında dışa açılmayı önlemek için dört adet destek ayağı yapılmıştır. Cami, 18. Yüzyılda, yeniden yapılmış gibi onarıldığı için orijinallliğini yitirmiş bulunmaktadır.

Süleymaniye Camii

YELMANIYE CAMİİ

Yelmaniye Camii, Çemişgezek'in Tepebaşı Mahallesi'ndedir. Timur'un Anadolu'ya girdiği yıllarda Tacüddin Yelman adında bir Türkmen Beyi tarafından yaptırıldığı sanılmaktadır. Yapım dönemi, 14. yüzyılın başıdır. Yelmaniye Camii, onarımlar ve değişiklikler görmüştür. Caminin güney kısmında uzanan temel kalıntıları, birden fazla yapının olduğunu göstermektedir. Eğimli bir alanda kesme taştan yapılan caminin batı tarafında eyvan biçiminde bir taç kapı bulunmaktadır. Bu kapı, orijinal halini korumaktadır. Özenli taş işçiliği ve boyutlarıyla anıtsal bir görünümü olan girişte geometrik bezemeli kuşaklar bulunmaktadır. Bu geometrik bezemeli sekizgen sütunlar, kapının açılmasıyla, kendi eksenini etrafında dönmektedirler. Cami tek kubbeli olup minaresi yoktur. Mihrabın etrafı yeşil çinilerle süslüdür. Çini ile taşın bir arada kullanılarak süslenen göz alıcı mihrabın yanındaki minber yalındır. Yelmaniye Camisi, Selçuklu ve Osmanlı mimari tarzları arasında bir geçiş yapısı niteliğindedir. Sonradan cami olarak kullanıldığından Medrese Camii olarak da bilinmektedir.

Yelmaniye Camii

AKPAZAR CAMİİ

Mazgirt'in Akpazar Beldesi'nde bulunan Camii, adını da buradan almaktadır. Caminin Batı tarafından geniş bir bahçe ve müstemiilat bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu geniş bahçede, camiye yaptıran Osman Ağa ile yakınlarının hazireleri bulunmaktadır. 1930'da gerçekleşen Tunceli Depremi'nde kısmen yıkılan camii, 17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı Mimarisini yansıtmaktadır. Minaresi ve son cemaat

giriş yeri güneyde olan camide bulunan kitabe yapılmış olarak 1728 görünmektedir.

Akpazar Camii

B. TÜRBELER

MAHSUME (BESİME) HATUN TÜRBESİ

Pertek'in Merkez Soğukpınar Mahallesi'ndeki mezarlık alanında bulunan Türbenin, Mahsume adında bir kadına ait olduğu sanılmaktadır. Mahsume, halk arasında Besime olarak da bilinmektedir. Türbenin yapım tarihi bilinmemektedir. Yapının izlerinden sekizgen bir plana sahip olduğu anlaşılmaktadır. Çevredeki diğer türbelere plan ve malzeme yönünden benzerlik gösterdiği

Masume Hatun Türbesi

için 15. Yüzyıl sonu ile 16. Yüzyıl başlarında yapılmış olduğu tahmin edilmektedir. Uzun yıllar bakımsız kaldığı için türbe halen harap durumdadır.

ELTİ HATUN TÜRBESİ

Sekizgen biçimli bir yapıya sahip olan Türbe, Mazgirt'tedir. Türbe üzerinde herhangi bir yazı bulunmamakla birlikte Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın kız kardeşi Elti Hatun adına yaptırıldığı sanılmaktadır. Zira, yakınında bulunan ve 1252 yılında yapılan Elti Hatun Camisinde kullanılan taş malze-

Elti Hatun Türbesi

menin aynısının türbenin yapımında da kullanılmış olması, bu sanıya ulaştırmaktadır. Türbenin, Elti Hatun'un sağlığında yapıldığı ihtimali yüksek olan türbede biri küçük, ikisi büyük olmak üzere üç tane mezar bulunmaktadır.

Sultan Hızır Türbesi

SULTAN HIDIR TÜRBESİ

Pertek'e bağlı ve Pertek ile Hozat arasındaki karayolunun kenarında, bir tepenin üzerine kurulu bulunan halk arasında Zeve denilen Dorutay köyündedir. Üryan Hızır da denilen Sultan Hızır'ın Türbesi, ziyaret edenlerin dertlerine çare olarak başvurdukları bir ziyaretgahdır. Daha çok çocuğu olmayanlar ile sara ve akıl hastalarının yakınları tarafından ziyaret edilmektedir. Bakımı ziyaretçilerin katkılarıyla Köy Muhtarlığı tarafından yapılmaktadır.

AĞU İÇEN TÜRBESİ

Hozat'ın eski adı Bargini olan Karabakır köyünde bulunan türbenin önemi, içinde yatmakta olan şahsiyetten gelmektedir. Ağu içen Ocağı'ndandır. Horasan'dan Anadolu'ya gelen Mir Seyyit, Köse Seyyit, Seyyit Mençek ve Koca Seyyit olmak üzere dört kardeşten Seyyit Mençek'e aittir. Rivayet edilir ki, devrin Padişahı Sultan 3. Murat, Anadolu'daki dervişlerin ve pirlerin kerametlerini sınamak ister. Seyyit Mençek de, bu sınamasında zehir içer. İçtiği zehir, aynı anda parmaklarından süt olarak akmaya başlar. Çocuğu olmayanların ziyaret ettiği Türbede, kurban kesilerek, Ağu İçene saygı ve inanç belirtilmiş olunur.

Ağu İçen Türbesi

Ferruh-Şad Bey Türbesi

FERRUH-ŞAD BEY TÜRBESİ

Çemişgezek'in Ulukale köyü yakınındaki tarlaların arasında kalmıştır. Kesme, moloz taş ve tuğladan yapılan türbe, kubbe kaplaması dışında oldukça sağlamdır. Kapısındaki Arapça yazıtan, 1551'de Emir Ferruh Şad Bey için yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Yapı altta mumyalık, üstte mescit bölümüyle Selçuklu türbe geleneğini taşımaktadır. Sivri kemer

içindeki giriş kapısının karşısında mihrap bulunmaktadır. Çevresinde bazı tarihi eser kalıntıları ve mezar taşlarına rastlanmaktadır.

Türbe kesme taştan sekizgen planlı olarak yapılmış, üzeri merkezi bir kubbe ile örtülmüştür. Türbenin gövde kısmının altında, ortasında ve üzerinde kırmızı kesme taşlardan üç sıra halinde şerit yapılmış ve böylece cephe hareketli bir görünüm kazanmıştır. Giriş kapısı ile iki yandaki pencerelerin üzeri hafif sivri kemerlidir. Kemerlerin içerisindeki pencereler düz taş hatıllıdır. Türbenin altında mumyalık kısmı bulunmaktadır.

ÇOBAN BABA TÜRBESİ

Asıl adı Çoban Ali olan Seyid Ekrem'in oğlu Çoban Baba'ya ait türbe, Mazgirt'in doğusunda bulunan mezarlıktadır. Çok tahrip edilmiş halde bulunan türbeden kalan izlerden anlaşıldığı kadarıyla sekizgen planlı, tek katlı ve kabayonu taş malzeme ile yapılmıştır. Bu yapının yıkılması üzerine, halkın da katılımıyla Mazgirt Belediyesi, Çoban Baba'nın

Çoban Baba Türbesi

mezarını, 1996'da inşa ettiği yeni türbeye taşımıştır. Türbenin yapım tarihine ilişkin herhangi bir bilgi yoktur. 15. Yüzyıla ait olduğu sanılmaktadır. Bir efsaneye göre, Türbe, Moğollar Anadolu'yu işgal edince Hacı Bektaş-ı Veli'nin yöre halkının göç etmesini engellemek ve onları irşad etmek üzere gönderdiği Çoban Baba'ya aittir. Türbenin yanında bir çeşme bulunmaktadır.

UZUN HASAN TÜRBEŞİ

Çemişgezek'in girişindeki Tekya denilen mevkide, yeşil bahçenin içinde, küçük bir türbedir. İki katlı kesme taştan yapılan Türbe, blok

bir kaya üzerine inşa edilmiş, sekizgen planlı bir yapıdır. İçten ve dıştan piramit çatı ile örtülmüştür. Birkaç kez restore edilmiştir. Halk arasında Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın türbesi olduğu sanılsa da, kitabesindeki bilgilere göre aslında türbenin 1572 yılında Behlülbey oğlu Şah Bey ve iki oğlu için yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Hükümdarı Yavuz Sultan Selim döneminde Çemişgezek Beylerinden olan zâtın vücudunun uzun olmasından ötürü halk arasında Uzun Hasan adıyla anılmasına neden olmuştur. Burada yatan zâtın, Alâaddin Davut Şah'ın oğlu Emir Şeyh Hasan olduğu da söylenir. Vücudunun çürümediği ve boyunun 2,5 m. olduğu söylenen bu kişinin, Şah İsmail ile işbirliği yaptığı gerekçesiyle Yavuz tarafından idam edilen Çemişgezek beyi Hacı Rüstem'in dedesi olduğu da rivayet edilir.

Türbe iki katlı olup alt katta cenazelik vardır. Selçuklu mimari tarzını yansıtan seçkin bir yapıdır. Türbenin alt katı oldukça alçak ve kapısı da girilemeyecek kadar dardır. Mezarı gösterecek hiçbir

alâmetin olmadığı gibi bölümün, kuzeye açılan kapısından buraya bir cenazenin sokulup defnedilmesi de imkânsızdır. Duruma bakılırsa cenaze, yapıdan önce kaya mezara defnedilmiş ve sonradan da bu türbe yapılmıştır.

Uzun Hasan Türbesi

C. KALELER

MAZGİRT KALESİ

Mazgirt Kalesi, ilçenin kuzey tarafında ve yaklaşık olarak 200 metre yükseklikteki 27 bin m² büyüklüğe sahip kireçtaşı bloğundan oluşan bir düzlükten oluşmaktadır. Kale, bu düzlüğün ortasında, bir kaya bloğuna dayanan ve 50 metre kadar yüksekliğe sahip üst kale ile sonlanır. Büyük ölçüde yıkılmış olan kale surlarının bir kısmı hala ayakta-
dır. Kalenin yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Kaleye bir mağara yoluyla gidilmekte olup mağaranın önünde kırk basamaklı bir merdiven vardır. Kalenin en yüksek yerinde bir köşk ve yel değirmeni olduğu sanılan kalıntılar bulunmaktadır. Toprak kayması ve ana kayada oluşan doğal tahribat nedeniyle kale, günümüz görünümüyle yerleşime elverişsiz, dik bir tepe biçimindedir. Boyutları tam olarak bilinmemekle birlikte rağmen yaklaşık olarak Harput Kalesi büyüklüğünde olduğu tahmin edilmektedir.

Mazgirt Kalesi

ÇEMİŞGEZEK KALESİ

Çemişgezek ilçe merkezinin batısında Tahar Çayı kenarında bir tepe üzerinde yapılan kalenin bir duvarından küçük bir kısım günümüze kadar kalmıştır. Kesme ve moloz taştan yapılan kalenin ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Bizans İmparatoru *İoannes Tzimitsches'in* doğum yeri olduğu için ilçenin adında olduğu gibi Kale de adını buradan almaktadır. Kale, tarih boyunca birçok kez kuşatılmış, kent ve kale uzun kanlı savaşlara sahne

olmuştur. 1474 yılında Memlükler, uzun bir savaştan sonra kaleyi ele geçirerek halkını esir almışlar ve beraberinde götürmüşlerdir.

Çemişgezek Kalesi

Kale Köyü Karakale

KALE KÖYÜ KARAKALE

Mazgirt ilçe merkezinin doğusunda, ilçeye 20 km. uzaklıkta olan Kale köyünde bir tepe üzerine kurulmuştur. Kalenin giriş kapısı üzerindeki kitabeden M.Ö. 9. yüzyılda yapıldığı anlaşılmaktadır. Kaleye büyük bir bölümü aşınmış merdivenlerle çıkılmaktadır. Kalenin giriş kapısının yanında bulunan çivi yazılarının büyük kısmı halen durmaktadır. Kalenin giriş kapısı ve iç bölümleri kayalar oyularak inşa edilmiştir. Kalenin içinde büyük bir sarnıç vardır. Kalenin üzerinde bulunduğu kayanın tabanına doğru, büyük bö-

lümü taş ve toprakla dolmuş 30-40 metre uzunluğunda bir dehliz mevcuttur. 2001'de birinci derece sit alanı olarak ilan edilen kale, Urartu dönemine aittir.

BAĞIN KALESİ

Bağın Kalesi, Mazgirt doğusunda bulunan ve il sınırının bitişiğinde yer alan Dedebağ köyündedir. Kale, Peri Suyu'nun kenarında bir tepe üzerinde kurulmuştur. Kalenin yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, kaledeki bir kitabeden M.Ö. 9. yüzyılda Urartu Kralı Menuas tarafından yaptırıldığı sanılmaktadır. Bu kitabe Harput

Müzesi'nde bulunmaktadır. Giriş kapısı Peri Suyu'na bakan yamaçta olan kalenin surları büyük ölçüde yıkılmıştır. Selçuklular 13. Yüzyılın başlarında yöreye hâkim olmuş ve bu kaleyi bir süre kullanmışlardır.

Moloz taşlardan ve kayalardan yararlanılarak yapılan kalenin çevresindeki surlardan çok az bir kalıntı ile bazı temel izleri günümüze gelebilmiştir. Kalenin bulunduğu alanda çeşitli yapılara ait temel kalıntıları vardır. Ayrıca kalenin içerisine merdivenle çıkılmakta, girişin yanında kayalar oyularak oluşturulmuş bir mekân bulunmaktadır.

Bağın Kalesi

PERTEK KALESİ

Pertek'in güneyinde, Murat Irmağının kıyısındaki bir tepenin üzerinde inşa edilen Pertek Kalesi, Keban Baraj Gölü suları altında kalmıştır. Halen Baraj Gölü içinde bir ada görünümündedir. Osmanlılar zamanında onarım

gören kalenin yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. İç içe iki surdan oluşan kalede, surlar arasında yapı kalıntıları bulunmaktadır. Kalenin güney cephesindeki yontma taşların arasına kondurulmuş kırmızı sert tuğlalar ve serpiştirilmiş mavi çiniler vardır. Kalenin içinde bir sarnıç

mevcuttur. Çevresinde çinili odalarda 1071 yılından sonra yöreye hakim olan Mengüçoğulları tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Kalenin, Halit Bin Velid tarafından onarıldığı; daha önce kalede bulunan karakuş heykeli kaldırılarak Arapça yazılmış bir kitabe konulduğu belirtilmektedir.

Pertek Kalesi

DERUN-İ HİSAR KALESİ

Sağman Kalesi, Pertek'e 20 kilometre uzaklıktaki Sağman köyünün doğusunda sarp bir kayanın üzerindedir. Kalenin yapım tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Evliya Çelebi'nin tariflerine göre, Diyarbakır'daki Artukoğulları sülalesinden bir Türk Beyi tarafından yaptırıldığı sanılmaktadır. Kalenin bulunduğu tepenin batı ve güney yamacında kale surları sağlam bir şekilde günümüze kadar gelmiştir. Kalenin diğer kısımları, zaman içerisinde tamamen tahrip olmuştur.

Kale küçük olmasına karşılık, oldukça önemli bir geçit yeri olan derelerin kesiştiği yerde kurulmuştur. Gerek Singeç Çayı ve gerekse kalenin yanlarına düşen

Derun-i Hisar Kalesi

dereler, oldukça derin ve sarp-tır. Dolayısıyla surları olmasa da burası doğal bir kale görünümündedir. Sadece köy tarafında bulunan kayaların üzerinden buraya geçilebilir. Diğer kısımlardan çıkış imkânsızdır. Köy tarafındaki kayanın altında bir delik görülür. Buranın kanalla köy tarafından getirilen suyun depolandığı bir sarnıç olduğu sanılır. Kale duvarının dibi sayılan sarnıçtan da suyun, kaleye kaplarla nakledildiği kuvvetle muhtemeldir. Sarnıçın karşısı 8-10 metre yükseklikte sarp kayadır. Bu kısmın üzerinde kale kapısı istikametine giden yolun oyuğu görülür.

Molla İdris-i Bitlisi'nin yardımı ile Bıyıklı Mehmet Paşa tarafından alınan Sağman Kalesi de yöredeki diğer kaleler gibi 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'e teslim edilmiştir. Yavuz da, Diyarbakır eyaletine yurtluk ve ocaklık olarak vermiştir.

DEMİRİK KALESİ

Pertek'in Demrik köyünde bulunan kalenin kim tarafından ve ne zaman, hangi maksatla yapıldığı bilinmemektedir. Kalenin sadece

Demrik Kalesi

kalıntıları ve etrafında bulunan bulgulara dayanılarak, Erken Demir Çağı Dönemi özellikleri saptanmıştır. 2008'den bu yana sit alanı ilan edilmiş ve koruma altına alınmıştır.

AMBAR KÖYÜ KALESİ

Tunceli merkezine bağlı Ambar Köyü'ndedir. Kalenin kitabesi bulunmamaktadır. Ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Kaleyle ilgili kaynaklarda da yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Kale kesme ve moloz taştan yapılmıştır. Giriş kapısı kayaların oyulması ile oluşturulmuş, bunun arkasına da iç içe üç oda yapılmıştır. Kale içerisinde sarnıç kalıntıları vardır. Ayrıca çevresinde de sulama kanallarına ait izler görülmektedir.

D. MEDRESE, HAMAM VE KÖPRÜLER

HAMİDİYE MEDRESESİ

Çemişgezek'te bulunan Hamidiye Medresesi'nin kitabesinde, 1861-1862 yıllarında, Sultan II. Abdülhamit zamanında yapıldığı anlaşılmaktadır. Bazı kaynaklar, Medresenin temellerinin Selçuklu dönemine ait olduğu yazılmıştır. Ayrıca Başbakanlık arşivinde bulunan 1526 tarihli bir belgede Süleyman Bey Medresesi ismi ile bir yapıdan söz edilmekte olup, bu yapı günümüze gelememiştir. Büyük olasılıkla Hamidiye Medresesi bu medresenin üzerine yapılmıştır. Medrese kesme taştan dikdörtgen planlı olarak yapılmıştır. Avlu etrafında medrese odaları sıralanmıştır. Odaların dışı açılan pencereleri yuvarlak kemerlidir. Sonraki dönemlerde medresenin üzerine ikinci bir kat eklenmiştir. Her iki kat arasındaki mimari uyumsuzluklar ve dönem farkı da açıkça görülmektedir.

Cumhuriyet döneminde bir süre Adliye binası olarak kullanılan Hamidiye Medresesi, halen konut olarak kullanılmaktadır.

Hamidiye Medresesi

HAMAM-I ATİK (ESKİ HAMAM)

Hamam-ı Atik olarak bilinen Eski Hamam, Tunceli'nin Çemişgezek ilçesindedir. Çarşıda bulunan Hamam-ı Atik'in giriş kapısı üzerinde biri Türkçe, diğeri de Arapça olmak üzere iki kitabe bulunmaktadır. Arapça olan kitabe Uzun Hasan'ın oğlu Yakup Bahadır Han'ın isminden bahsedilmektedir. Ancak onun tarafından yaptırılıp yaptırılmadığı belirtilmemiştir. Gene de, Çemişgezek'te uzun süre egemen olmuş Akkoyunlu lar döneminden kaldığı sanılan

tek yapıdır. Türkçe kitabe ise Hacı Ali Ağa tarafından 1762-1763 yılında onarıldığı yazılıdır. Bu bilgilere göre Hamam-ı Atik, 15. yüzyılda yapılmış ve 18. yüzyılda da onarılmıştır.

Hamam-ı Atik

Akkoyunlu döneminde yapıldığı sanılan Hamam, kesme ve moloz taştan yapılmış yer yer de tuğlalar kullanılmıştır. Giriş kısmı 18. Yüzyıldaki onarım sırasında değiştirilmiştir. Küçük bir kapıdan oldukça geniş bir mekâna, oradan da soyunmalık kısmına geçilmektedir. Soyunmalıktan sonra ılıklik ve sıcaklik bölümleri gelmektedir. ılıklik kısmı kareye yakın dikdörtgen planlı olup, üzeri küçük bir kubbe ile örtülüdür.

Sıcaklık haç planlı olup, üzeri merkezi bir kubbe, yanları da beşik tonozlarla örtülüdür. Sıcaklığı boydan boya külhan kısmı kesmektedir. Kesme ve moloz taşla tuğla karışımı hamamda, orta kubbeli bölüm ile yanlarda buraya açılan beşik tonozlu mekanlardan oluşmaktadır. Köşelerde ise giriş ve ılıkliğe geçişi sağlayan küçük kubbeli bölümler yer alır. Ortada beşik tonoz, yanlarda kubbeli bölümlerin oluşturduğu ılıklikten, soyunmalıkla aynı plandaki sıcaklığa geçilir. Sıcaklığın beşik tonozlu mekanına açılan külhan, yapı boyunca uzanmaktadır.

Yeni Hamam

YENİ HAMAM

Tunceli ili Çemişgezek ilçesinde bulunan bu hamam kitabesinden öğrenildiğine göre, Bayramoğlu Hacı Hüseyin tarafından 1701–1702 yıllarında yaptırılmıştır.

Kesme ve moloz taştan, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen plan üzerine inşa edilen hamam soğukluk, ılıklik ve sıcaklık bölümlerinden meydana gelmiştir. Plan olarak Eski Hamam'a benze-

mektedir. Eski Hamam onarımlar nedeniyle özelliğini büyük ölçüde yitirmiş olmasına rağmen, Yeni Hamam özgünlüğünü korumuştur. Giriş kapısının yan yüzlerinde Güneydoğu Anadolu'nun karakteristik taş işçiliği ile karşılaşılmaktadır. Yuvarlak kemerli bir eyvan içerisindeki girişten sonra üzeri kubbeli soğukluk kısmına geçilmektedir. 1970'li yıllara kadar faal durumda olan ılıklik ve sıcaklık bölümleri kubbelidir.

Akpazar Hamamı

AKPAZAR HAMAMI

Mazgirt'in Akpazar Beldesi'nde bulunan hamamın Selçuklular döneminde yapıldığı sanılmaktadır. 2001'de taşınmaz kültür varlığı olarak koruma altına alınan Hamamın işlevsel hale getirilmesi için herhangi bir çalışma henüz başlatılamamıştır.

HOZAT ESKİ HAMAM

Hozat'ın merkezinde bulunan Fikri Paşa Mahallesi'ndeki Hamam Sokakta bulunan Eski Hamam, kültür varlığı olarak koruma altına alınmış bulunmaktadır.

TAHAR (YUSUF ZİYA PAŞA) KÖPRÜSÜ

Çemişgezek'e 3 kilometre uzaklıkta bulunan Tahar Çayı üzerindedir. Halk arasında Aşağı Köprü olarak da tanınmaktadır. Köprü, tümüyle taştan ve tek sivri kemerden oluşmaktadır. Üzerindeki kitabeden 1807 yılında Yusuf Ziya Paşa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle Yusuf Ziya Paşa Köprüsü olarak da

bilinmektedir. Köprü'nün yapılış amacı, ova köyleriyle bağlantıyı sağlamaktır. Kaynaklara göre Tahar Köprüsü, 1856'da Diyarbakır Valisi Akif Paşa tarafından onarılmıştır. Batı ve güney cephelerde bulunan kitabelere göre 1906'da tekrar onarılan Köprü, 55 metre uzunluğa, 9 metre yüksekliğe ve 4.3 metre genişliğe sahiptir. Köprü'nün her iki tarafında 70 cm. yüksekliğinde korkuluklar bulunmaktadır. Köprü'nün dört işaret taşından birine kavak ağacı motifi işlenmiştir.

Mamuret'ül Aziz Salnameside (h.1307 m.1891-1892) köprü ile ilgili şu bilgiler vermektedir:

"Kasabanın pişgahında cereyan eden doğar nehri üzerinde iki adet kargir köprü mevcut olup kemer formu sivridir. Kemer uzunluğu ise 16 metredir. Su seviyesinden kilit taşına kadar olan yükseklik 9.2 metredir. Kesme taşlarla yapılan köprü iki profilidir. Köprübaşlarında dört tane kaba taş vardır ki birinin üzerinde bir vazodan çıkan üç servi motifi vardır. Onun için halk servili köprü de demektedir."

Tahar Köprüsü

Günümüzde restore edilen köprü anıt niteliğinde korunmaktadır. Köprü'nün yakınına yapılan yeni köprü kullanılmaktadır.

SİVDİN KÖPRÜSÜ

Çemişgezek'in Sivdin köyünde, Karar Deresi üzerinde kurulan iki köprüden biridir. Diğer Levendik Köprüsüdür. Selçuklular tarzında sivri tek kemerlidir. Kenar ayakları, iki kıyıdaki kayalara oturtulmuştur. Yüksekliği 6.5 metre, üstten uzunluğuysa 18-20 metredir. Köprü'nün sivri kemeri, kesme taş ve diğer yerleri ise şekilsiz taşlardan yapılmıştır. Korkuluk duvarla-

rı moloz taştandır. Sivdin köprüsü, 12. ya da 13. Yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır. Kitabesi yoktur.

Yapının önemli bir özelliği de şansenli Harput evlerinde olduğu gibi dışa taşan tahtalı zeminin, duvara ağaç direklerle tutturulmasıdır. Duruma bakılırsa köprü'nün üst geçit zeminini, ilave tahtalarla yanlara taşınarak genişletilmiştir.

PÜLÜMÜR HANIM (HATUN) KÖPRÜSÜ

Pülümür'ün merkezine 3 kilometre uzaklıktadır. Pülümür Çayı

üzerinde bulunan bu köprü'nün kitabesi günümüze gelememiş, kaynaklarda da yeterli bilgiye rastlanmamıştır. Bu nedenle de ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.

Bu köprü ile ilgili bir söylence bulunmaktadır. Bu söylenceye göre Pülümür Çayı üzerinde bir hanım tarafından bir su kemeri yapılması istenmiş, kemer ve yanındaki köprü'nün yapımı için bir taşçı ustası görevlendirilmiştir. Bir de şart koşmuştur. Köprü'nün yapımında kullanılacak taşlar Tercan'dan getirilecek ve taşlar ne bir eksik, ne de bir fazla olacaktır. Bu şekilde eksiksiz tamamlandığında usta ile evleneceğini, aksi halde de ustanın boynunu vurduracağını söylemiştir. Taşçı ustası belirlediği sayıdaki taşları eksik ve fazla olmadan köprüyü tamamlamış ve hanımla da evlenmiştir.

Köprü moloz taştan ve tek gözlü olarak yapılmıştır. Köprü yakınında kaleye su taşımak için bir çıkış yolu bulunmaktadır. Günümüzde harap durumdadır.

Pülümür Hanım Köprüsü

E. ÇEŞMELER

SAĞMAN ÇEŞMESİ

Pertek'e 20 kilometre uzaklıktaki Sağman köyünde yer alan çeşmeden günümüze harap olmuş biçimde iki gözlü bir çeşme kalmıştır. Tarihi kaynaklar, Sağman Camii'ne bitişik ve tek parça mermerden yapılan, üzerinde otuzdan fazla çeşme olan bir sebilden söz etmekteyse bu tarihi varlık korunamamıştır. Sağman Çeşmesi, 1986'dan beri koruma altındadır.

Baş Çeşmesi

Sağman Çeşmesi

BAŞ ÇEŞME

Çemişgezek ilçe merkezinde yer alan ve halen kullanılır vaziyette olan çeşmenin alınlıkta bulunan kitabesinden 1870 tarihinde Rüştü Efendi tarafından onarılmıştır. Ancak bu kadim çeşmenin kim tarafından ve hangi tarihte yapıldığı bilinmemektedir. Düzgün kesme taş ile yapılan çeşme, ilçe eşrafından Hacı Rüştü Efendinin taştan yapılmış evinin cami tarafındaki alt köşesine yerleştirilmiştir Çeşme, Süleymaniye Camiinin

Baş Çeşme Kitabesi

bahçe kapısının batı tarafına düşmektedir. Yaklaşık 3 metre yüksekliğinde ve 4 metre derinliğinde olan çeşmenin 4 adet kitabesi vardır. Dört blok taş üzerine yazılan kitabede neler yazıldığı henüz tespit edilememiştir. Üstü konut olan çeşmenin tonozuna, simetrik olarak yapılan evin kapısı da taş-tandır. Yuvarlak kemerli ve oldukça gösterişli olarak inşa edilmiştir. 100-150 senelik olabilecek çeşme, klasik bir Osmanlı yapısıdır. Tek farkı bir binanın yapısı ile iç içe olmasıdır. Lülesinden bu gün için şehir suyu akmaktadır.

MEYDAN ÇEŞMESİ

Çemişgezek'in Ulukale köyü meydanındadır. Kemerlerin biçimleri ve yapıdaki ayrıntılardan yola çı-

kılarak 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başlarında yapıldığı sanılmaktadır. Kesme taştan oluşan yapı, küçük köşe sütunlarına oturan sivri kemerli eyvan biçimindedir. Çeşmenin kitabesi bulunmamak-

Meydan Çeşmesi

tadır. Bu nedenle yapım tarihi ve yapısı tam olarak bilinmemektedir.

Aynı zamanda da eyvan şeklindeki bu çeşmenin yan duvarları kemerli nişlerle hareketli bir kornuma getirilmiştir. Eyvan duvarı iki renkli kesme taştan yapılmıştır. Çeşme içerisinde iki maşrapa musluğu ve bir de yalak taşı bulunmaktadır.

PERTEK ÇEŞMESİ

Pertek'in İstiklal Mahallesi'ndedir. Çeşme, bakımsızlık nedeniyle tahrip olmuş durumdadır. Pertek Çeşmesi, 2008'den itibaren Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından koruma altına alınmıştır.

Bu çeşmelerin dışında, Çemişgezek'in Kale Mahallesi'nde Kale Çeşmesi, Çukur Mahallesi'nde Çukur Çeşme ve Tunceli Merkeze bağlı Demirkapı köyünde Demir Kapı Çeşmesi bulunmaktadır. Bu çeşmeler de Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından koruma altına alınmıştır.

Pertek Çeşmesi

F. DOĞAL GÜZELLİKLERİ

MUNZUR (OVACIK) GÖZELERİ

Ovacık Gözeleri, Tunceli ile Ovacık arasındadır. Tunceli'ye oranla (80 km) Ovacık'a (17 km) daha yakındır. Munzur Dağlarının eteklerinde çıkar. Su, karstik tabir edilen kaynaktan irili ufaklı 40 göze şeklinde fışkırır. Gözelerin kapsa-

dığı alan yaklaşık 200-300 metreyi bulur. Gözelerden su adeta beyaz köpükler halinde adeta fışkırmaktadır. Kaynağında buz gibi olan sular, yamaçlardan aşağılara akarken küçük çağlayanlar oluşturmaktadır. Kırk gözenin suyu, vadide de bildiğimiz Munzur Çayını meydana getirmektedir. Karstik kayalar, gözeler ve Munzur Çayı, birbiriyle bütünleşik eşsiz bir

manzara oluştururlar. Bu manzaranın oluşturduğu doğallık, eşine az rastlanan özellikleri ve görsel güzelliğiyle hem Tunceli hem de bölge açısından önemli bir doğal rekreasyon ve turizm odağı olma potansiyeli taşımaktadır.

Munzur Gözelerinin doğduğu nokta dahil, dağın 20 hektarlık kısmı, Bakanlık tarafından, 1963 yılında, Orman İç Dinlenme Yeri

olarak ayrılmıştır. Tuncelililerin yoğun olarak kullandığı mesire yerlerinin başında gelen Munzur Gözeleri, sularından çıkarılan lezzetli alabalıklarıyla ünlüdür. Ayrıca Munzur Gözelerinin kaynağı olarak Munzur Baba Efsanesi'ndeki dökülen sütün gösterildiği bilinmektedir. Bu durum, yöre halkı açısından Munzur Gözelerine kutsallık atfedilmesinin ana nedenidir. Munzur Gözelerine yapılan ziyaretlerin kaynağında bu efsane bulunduğu da unutulmamalıdır.

Balığını yemek ve doğal güzelliklerini görmek için çok uzak kentlerden ve hatta yurtdışından turizm amaçlı gelenler olmaktadır. Ancak hem güvenlik nedeniyle hem de yararlanabilecek tesisler olmaması yüzünden yeterince değerlendirildiği söylenemez. Munzur Gözelerinin kuzey kesiminde bulunan ağaçlandırma alanına 2000 yılında çam, ladin, huş ve akasya fidanları dikilmiştir.

Gözeler ile Munzur Suyu arasında kalan kısımlarda yürütülen çevre düzenleme çalışmaları kapsamında beton setler, küçük havuzlar, yürüme yolları, oturma mekanları ve köprüler yapılmıştır.

HALBORİ GÖZELERİ

Halbori Gözeleri, Tunceli'ye 20 kilometre uzaklıkta Ovacık yolu üzerindedir. Munzur Çayı'nın kenarında, derin ve kayalık bir vadinin içerisinde bulunmaktadır. Halbori

Gözelerinin suyu çok soğuktur. Bir dinlenme ve mesire yeri olarak kullanılmaktadır. Yararlanabilecek tesisler açısından yetersiz olsa da doğal yapısı ve muhteşem güzelliğiyle ilgi çekmektedir.

DEREOVA ŞEALLESİ

Gelin Pınarı olarak da bilinen Derova Şelalesi, Nazımiye'nin Dereova köyünde bulunmaktadır. Tunceli'ye 46 kilometre, Nazımiye'ye ise 11 kilometre

uzaklıktadır. Dereova Şelalesinde sular 20 metre yükseklikten 3 ayrı kaynaktan ve çok bol miktarda dökülmektedir. Şelalenin suları, Dereova Deresi'ne karışarak, Pülümür Çayı ile birleşmektedir.

Gelin Pınarı Efsanesi'nin de geçtiği yer olarak biline Şelale hem çevresine serinlik katmakta, hem de yaz ve kış aylarında çok etkileyici ve farklı bir manzara sunmaktadır. Şelale suları kışın donduğu için sarkıt ve dikitler oluşturmaktadır ve bu durum eşsiz bir manzara meydana getirmektedir. Şelalenin çevresi çok dik eğimli olup bodur meşe ormanları ile kaplıdır.

Şelale ve çevresi doğal nitelikleriyle piknik, doğa yürüyüşü gibi günübirlik etkinlikler için önemli bir potansiyel taşımaktadır. Ancak ulaşımı zor, arazinin eğimi yüksektir. Özellikle dinlenme ve eğlenme tesisleri ve otopark için uygun alan bulunmamaktadır. Bu nedenle Dereova Şelalesi'nin turizm amaçlı olarak kullanılmamaktadır.

ZENGİNPINAR (ZAĞGE) ŞELELESİ VE MESİRESİ

Yörede Zağge diye bilinen Zenginpınar Şelalesi, Pülümür karayolu üzerinde ve Tunceli'ye yaklaşık 40 km. uzaklıktadır.

Zenginpınar Şelalesi, dağ yamaçlarından oldukça dik bir eğimde çok kuvvetli akarak vadiye Pülümür Çayına ulaşmaktadır. Bitki örtüsü itibarıyla çok zengin olan Zenginpınar Şelalesi, vadinin çarpıcı derinliği ile çok etkileyici doğal verilere sahiptir.

Bir yandan Pülümür Çayı, diğer yandan vadinin karşı yamaçlarındaki sık orman örtüsü, doğal çevre ve manzara zenginliklerini artırmaktadır.

Karayolu üzerinde olduğu için ulaşımı kolaydır. Bu nedenle özellikle günübirlik piknik amaçlı olarak kullanılmaktadır.

Şelale alanında taş-beton setler ve merdivenler oluşturularak oturma mekanları düzenlenmiştir.

RABAT ŞEHALESİ

Tunceli yöresinde bulunan çok sayıdaki şelalelerden en görkemlisi olan Rabat Şelalesi, bin metre derinliğindeki vadiden dökülmektedir. Pülümür ilçesi Kırmızıköprü yakınlarındaki Turnaderesi'nde yer alan şelalenin bulunduğu bölge, dağ keçilerinin doğal beslenme ve yaşam alanlarındandır.

KIRK MERDİVEN ŞEHALESİ

Kırk Merdiven Şelalesi, Munzur sıra dağlarının Mercan vadisine inen yamaçlarında yer almaktadır. Dar ve küçük bir vadinin birkaç noktasında meydana gelen Kırk Merdiven Şelaleleri, suyun bolluğu, doğal çevre ve peyzaj özellikleriyle dikkat çekmektedir.

Görenleri ilginç ve çekici görsel zenginlikleriyle büyüleyen Kırk Merdiven Şelalesi, Ovacık'ın kuzeyinde yaylalara çıkan güzergâh üzerindedir. Munzur'a çıkışta bir ilk dinlenme yeri olarak kullanılan Kırk Merdiven Şelaleleri, ikisi küçük olmak üzere

altı şelalenin bulunduğu bir alandır. Kırk Merdiven Şelaleleri, kışın kar altında ve yazın el değmemiş doğasıyla görenleri şaşırtacak bir güzelliğe sahiptir.

KUTUDERE MESİRE YERİ

Tunceli-Pülümür karayolu doğal güzellikler açısından son derece zengindir. Zağge Şelalesi kadar dikkat çeken bir başka nokta da, Tunceli'ye yaklaşık 30 kilometre uzaklıkta ve Pülümür Çayı kenarında yer alan Kutuderesi'dir. Mesire yeri olarak kullanılan Kutu Deresi'nin içinden aynı zamanda küçük bir çay akmaktadır.

Bu çayın önüne taştan yapılan setlerle insanların yüzmesine imkan veren gölcükler de oluşturulmuştur. Su gözelerinin de bulunduğu Kutuderesi'ne ulaşım kolaydır. Çok güzel ve soğuk bir içme suyuna sahip Kutu Deresi'nin doğal güzellikleri de görülmeye değerdir.

Yazın hem yöre halkı hem de il dışından gelenler tarafından yoğun olarak kullanılan piknik alanlarının başında gelmektedir. Ağaç

varlığı ve çeşitliliği açısından zengin bir bitki örtüsü olan Kutudere Mesire yerinde bulunan işletmelerde yaz aylarında yeme-içme hizmeti sunulabilmektedir.

İN DELİKLERİ (DERVİŞ HÜCRELERİ)

Çemişgezek'in batısındaki Tahar Çayı Vadisi'ndedir. Vadiden yukarıya doğru uzanan sarp kalker kayalarına konut amaçlı oyulduğu sanılmaktadır. İn Delikleri, üç kat

halinde sıralı odalar ve bu odaları aydınlatan büyük pencereler ile uzun koridorlardan oluşmaktadır.

Deliklerinin incelenmesinde bu mağaraların yapıldıkları dönemde bölgede yaşayan insanların barınma ihtiyaçlarını karşıladığı kolaylıkla anlaşılır. Kayalara oyulan ev ve odaların yanı sıra kayaların arasından sızan suların toplandığı sarnıçlar ve daha yüksekteki odalara çıkmak için kayalardan merdivenler ve galeriler

İN delikleri

yapıldığı görülmektedir. Ayrıca zirai hasılatın muhafaza edildiği bölmeler de yapılmıştır.

İn Delikleri'nin bugünkü sayısı yaklaşık 20 civarındadır. Yumuşak olan kayaların kopmasıyla bir kısmının yok olduğu düşünülmektedir. Odaların duvarlarında murç ve çekiç izleri, taşçı taraklarının izleri açıkça belli olmaktadır. Ancak duvarlarda herhangi bir yazıya ve freske rastlanmamaktadır.

Yıllarca süren ilgisizliğin yol açtığı yıkıma rağmen 250 m. yüksekliğindeki sarp kayalara oyulmuş bu odaların rasgele değil matematiksel ölçülere göre oyulduğu rahatlıkla anlaşılır. Çünkü odalarda 2.5 metre genişlik ve 1.7 metre derinlik ölçüleri esas alınmıştır.

Uzaktan bakıldığında tren kompartımanlarını andıran İn Delikleri iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısma dışarıdan merdivenle çıkılır. Odaları, havuzu ve bir de penceresi bulunmaktadır. Bu havuzun içinde su mevcut olup derinliği 1.37 santimetredir. Kayalardan sızıp burada biriken bu su eksilmeden kalmaktadır.

İkinci kısım çok dar olup ilk olarak bir bekleme yerine rastlanır. Burası geçildikten sonra merdivenlerle uzun bir koridora çıkılır. Koridorun sağında ışık için pencereler, bu pencerelerin tam karşılarında da oda kapıları yer alır.

Bu odaların bir kısmı düz tavanlı, bir kısmı ise tonoz şeklindedir. Bu odaların en üstünde daha güç çıkılabilen diğerlerine göre daha genişçe tek bir oda vardır ki bu oda "Bey Odası" olarak adlandırılmaktadır.

AĞLAYAN KAYALAR

Tunceli-Pülümür karayolu üzerinde bulunan Ağlayan Kayalar Hilbes Köprüsü civarındadır. Halk tarafından Ağlayan Kayalar adı verilen bu kayanın her tarafından sular adeta bir yağmur gibi aşağı akmaktadır.

Kışın aşırı soğuktan donan Ağlayan Kayalarda, buzlar adeta sarkıt gibi bir doğa harikasına dönüşmektedir.

GELİN ODALARI VE MAĞARALARI

Pülümür'e üç kilometre uzaklıktaki Gelin Odaları, Hatun Köprüsü'ne de yakındır. Urartular tarafından yapılmış olduğu tahmin edilen oyma kayalardan ibaret olan Gelin Odaları'nın içinde bir lider tahtı ve tutsakların cezalandırıldığı zindan bulunmaktadır.

Bir kadın lider tarafından yaptırıldığı rivayet edilen Gelin Odaları'nda, kayalar oyulması sonucu yapılan merdivenlerle derinlere inilerek Pülümür Çayı'ndan su alınmasına imkan tanıyan gizli bir geçit bulunmaktadır.

Bakımsızlık nedeniyle sel sularının, sert iklim koşullarının da etkisiyle her geçen gün tahrip olan Gelin Odaları, dördü yıkılmış, üçü de önemli ölçüde tahrip edilmiştir.

Ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı tam olarak bilinmese de, Urartılar döneminde bölgede egemenlik kuran bir kadın lider tarafından yaptırıldığı sanılmak-

tadır. Gelin Odaları'nın girişinde nöbetçi kulübeleri ve su kuyusu gibi ayrıntılar da bulunmaktadır. Ayrıca Pülümür Çayı'nda su alınmasına imkân tanıyan kayalardan oyulan merdivenin de yaklaşık altmış metre olduğu tahmin edilmektedir.

BUZ MAĞARASI

Pülümür'ün Dereboyu köyünün yakınında bulunan bu mağara

12 bölümden meydana gelmiştir. Oldukça geniş, oval görünümlü bir girişten sonra mağara içerisinde 12 bölüm halinde yukarıdan aşağıya doğru sarkan buz sarkıtları görülmektedir. Yaz ve kış aylarında da bu bölümlerin içerisi buz kaplıdır.

Yöre halkı bu mağaradan soğuk hava deposu olarak yararlanmaktadır.

G. KİLİSE VE MEZAR TAŞLARI

GÖLBAĞI ERMENİ KİLİSESİ

Mazgirt'te bulunan Ermeni Kilisesi kesme ve moloz taş karışımı bir yapı olup, dört yapraklı yonca planındadır. Beşik tonozlu girişten, kubbeli ana mekana geçilir. Doğudaki apsis yarım kubbeyle örtülüdür. Yapım tarihi kesin olarak bilinmeyen kilisede, 18. yüzyıla ait olduğu sanılan freskler bu-

lunmaktadır. Tescilli olan kilisenin tavanı çökmüş olmakla birlikte duvarları halen sağlamdır.

GEÇİMLİ KÖYÜ KİLİSESİ

Hozat'a bağlı Geçimli köyündedir. Köyün eski ismi, uzun anlamına gelen Ergandır. Burada bulunan kilisenin hangi döneme ait olduğu bilinmemekle birlikte Romalılardan kalma bir kilise olduğu tahmin edilmektedir. Bölgedeki

diğer kiliselere göre daha büyük olan kilisenin tavanı çökmüş olup duvarları sağlamdır.

Bu iki kilise dışında, Pertek'in Dorutay köyünde Kasık Kilise kalıntısı ile Korluca köyündeki şapel (küçük kilise) kalıntısı bulunmaktadır. Ayrıca Mazgirt'in kuzeyinde ve Mazgirt'e hakim bir tepede kurulu ve günümüzde büyük ölçüde yıkılmış bulunan kale alanı içinde sadece duvarlarından biri sağlam olan Kale Kilisesi de koruma altına alınmıştır.

KOÇ BİÇİMLİ MEZAR TAŞLARI

Tunceli'nin çeşitli kesimlerindeki eski mezarlıklarda, günümüze kadar kalan tarihi mezar taşlarında kültürel geleneklerin sürdürüldüğü görülmektedir. Yörede koyun biçimindeki mezar taşları, Akkoyunlular dönemindeki Türkmen geleneğine tanıklık etmektedir.

Tunceli yöresindeki eski mezarlar ya bir tepe üzerinde ya da köyün ya da mezranın üst tarafında yüksekçe bir yerde bulunmakta olup, mezar taşlarında geleneksel örf ve adetlerin yanı sıra dini ve mitolojik unsurları da görmek mümkündür.

Gölbaşı Ermeni Kilisesi

Tunceli ilinde bulunan koç-koyun mezar taşları genellikle ayaktadır. Sade bir şekilde işlenmiş heykellerin bir kısmının üzerinde kılıç, bıçak, sadak, çevgan, kalkan, hançer, dokuma tezgahı, şiş, herek, çatal gibi eşyalara ait kabartma figürlerin yanı sıra çeşitli hayvan ve bitki figürleri de yaygın olarak kullanılmıştır. Bu figürler yalnız bezek olarak değil, orada yatan kişinin cinsiyeti, toplumsal konumu ve mesleğini de belirten figürlerdir. Kılıç, kalkan, at, ok, koç, tüfek, tabanca, bıçak gibi şekiller mezar sahibinin erkek olduğuna ve yiğitliğine işaret eder. Kandil, terazi v.b. şekiller din adamlarına; iğne, sap, küskü, el gibi figürler ise kadınlara aittir. İbrik ve tepsi gibi figürler cömertliğin ifadesidir. Bazı mezarlarda görülen Zülfi-kar (Hz. Ali'nin Kılıcı), güneş kursu gibi şekiller de orada yatan kişinin alevi inançlı olduğuna işaret eder.

Pülümür ilçesine bağlı Sağlamtaş köyü mezarlığında 11 adet koç heykeli bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda bu mezar taşlarının 250-300 yıl önce yapıldığı anlaşılmıştır. Kayalardan oyularak tek parça halinde yapılan ve 200

ile 300 kg. arasında değişik ağırlığı olan bu heykeller mezarın yan tarafına konulmuştur. Mezar taşlarının tamamı tescilsizdir.

Mezar Taşları ayakta ve yere çökmüş biçimde tasvir edilmişlerdir. Bu mezartaşları üzerinde çeşitli eşyalara ait kabartma motifler bulunmaktadır. Bunlar arasında kılıç, bıçak, sadak, çevgen, kalkan, hançer, dokuma tezgahı, şiş, çatal, çeşitli hayvan figürleri ve bitki motifleri görülmektedir. Ayrıca bunlar arasında tabanca, mermi şeridi, dağ tekesi kabartması, sağ el, güneş kursu ve çeşitli geometrik şekiller tespit edilmiştir.

Tunceli'nin Merkez Mezarlığı, Pertek ilçesi Til, Dorutay, Koçpınar ve Pirinççi köyleri, Çemişgezek'in Çukur Mahallesi, Oğuzlar ve Hıdıröz köyü, Pülümür'ün Sağlamtaş köyü, Mazgirt'in Kupik, Yukarı Sırdan, İlanlı, Şobek, Tarpese, Şilik, Ricik, Kurkurik, Kardere, Muhundu, Manakrek, Hodan, Hüluman, Tırkil, Baş Mezra, Hozat'ın İn, Ergen, Hoşan, Torut, Taştekin, Agzonik, Peyik, Tanerler köylerinde koç koyun mezartaşlarına rastlanmıştır.

H. TUNCELİ KAPLICALARI

ANAFATMA İÇMECESİ

Ovacıkta, Tunceli-Ovacık karayolu üzerinde, il merkezine yaklaşık 7 km. uzaklıktadır. Kaplıcanın bulunduğu yerde bir dinlenme ve yeme-içme tesisi vardır. Kaplıca suyu, tek kaynaktan çıkmaktadır. Suyun akım değeri saniyede 3 litredir. Kaplıcanın sıcaklığı 25 derecedir. PH de-

ğeri 6.5'tur. Yaklaşık 3 dönümlük bir alanda çıkan kaplıca suyundan sadece yöre halkı yararlanmaktadır.

BAĞIN (DEDEBAĞ) KAPLICALARI

Bağın Kaplıcası, Mazgirt Dedebağ köyündedir. Peri Suyu'nun kenarındaki kaplıca Mazgirt'e uzaklığı 65 kilometredir. Bağın Kaplıcası,

öncelikli kaplıca sınıfına girmektedir. Su, saniyede 5 litre olarak tek kaynaktan çıkmaktadır. Sıcaklığı 35 derece, ph değeri ise 5.0' dır. Bağın Kaplıcası, kalsiyum sülfatlı, sodyum sülfatlı ve klörür bikarbonatlı sular gurubundandır. Bir kaplıca için avantajlı kabul edilebilecek bu nitelikleri nedeniyle Bağın Kaplıcası, romatizmal hastalıklara, kırık-çıkık tedavisi ve

Bağın Kaplıcaları

kadın hastalıklarına iyi gelmektedir. Safra kesesinin temizlenmesi için kaplıca suyunun içilmesi önerilmektedir. Kaplıca alanında 30 yataklı ve tek bir konaklama tesisi bulunmaktadır. Ayrıca günübirlik ziyaretçilerin de kullanımına açık olan yeme-içme ve çay bahçesi tesisleri bulunmaktadır. Kaplıca çevresi bitki örtüsü bakımından oldukça yoksun olmakla birlikte dik kaya yamaçları doğal peyzaj açısından güzel görüntüler sunmaktadır.

Harik Kaplıcası

HARİK (AŞAĞI DOLUCA) KAPLICASI

Nazımiye ilçesi, Aşağı Doluca köyündedir. Nazımiye'ye uzaklığı 16 kilometredir. Etrafı küçük ağaçlardan oluşan ormanla çevrili Kaplıca, vadinin içindedir.

Harik Kaplıcası'nın suyu da tek kaynaktan çıkmaktadır. Suyun akım değeri saniyede 2 litredir. Sıcaklığı, 39 derece, PH değeri 5.0'dır. Harik Kaplıcası'nda bir konaklama tesisi vardır. Kalsiyum

sülfatlı ve sıcak sular grubundan olan kaplıca suyunun romatizmal hastalıklar, kırık-çıkık sekelleri ve kadın hastalıkları tedavisinde banyo olarak kullanılması uygun görülmektedir.

KARADERBENT KÖYÜ KAPLICASI

Kaplıca, Pülümür'ün Karaderbent köyündendir. Kaplıcanın Pülümür'e uzaklığı 13 kilometredir. Kaplıca suyunun akım değeri saniyede 0.2 litredir. Sıcaklığı 25 derece olan kaplıcanın, PH değeri 6.0'dır.

SÜTLÜCE (HARÇİK) ŞIFALI SUYU

Tunceli Merkezi'ne 4 kilometre uzaklıktadır. Tunceli-Erzincan karayolu kenarındadır. İki kaynak halinde olan suyun akım değeri, saniyede 2.4 litredir.

Kaplıca suyunun sıcaklığı 24.5 derecedir. Maden suyu olarak kullanılabilecek nitelikte olan bu radyoaktif kaynak değerlendirilmediği için doğada akıp gitmektedir.

I. HÖYÜKLER

PULUR (SAKYOL) HÖYÜĞÜ

Çemişgezek ilçesinde bulunan höyükte 1968 yılında yapılan

kazılarda Tunç Çağı'na ait kalıntılara rastlanmıştır. Toplu evlerden meydana gelen höyükteki evler taş ve kerpiçten yapılmıştır.

Dibeklere ve taş kabartmalara rastlanmıştır. İşlenmiş demir ve krom bulunmuş olup M.Ö. 3000 yıllarına ait olduğu anlaşılmıştır.

Keban Barajı'nın yapılmasıyla birlikte sular altında kalan Pulur Höyüğü'nde çıkartılan 1064 adet tarihi yapıt, Elazığ'daki müzelerde sergilenmektedir.

Atlanti köyü yerleşim kalıntıları

ATLANTI KÖYÜ YERLEŞİM KALINTILARI

Tunceli'nin merkez köylerinden Atlanti'nin Pah Mezrasında bulunan tarihi yerleşim yerine ait kalıntılar bulunmuştur.

Kalıntılar, 1991'den itibaren koruma altına alınmış; ancak kalıntılara dair bilimsel çalışmalar henüz başlatılamamıştır.

Akpazar Til Höyüğü

Göktepe Höyüğü

AKPAZAR TİL HÖYÜĞÜ

Tunceli Elazığ Karayolu'nun bir kilometre güneyinde bulunan Mazgirt'in yaklaşık bir kilometre güneyindeki Kuşçu köyündeki Til Höyüğü, yaklaşık onbin metreka-relik alana sahiptir.

1996'da Arkeolojik Sit Alanı ilan edilen Höyük'te bugüne kadar herhangi bir kazı yapılmamıştır.

GÖKTEPE HÖYÜĞÜ

Mazgirt'in Göktepe köyünün yaklaşık 500 metre güneyinde yer alan Höyük, 2.575 metreka-relik alan üzerindedir.

Höyüğe toprak bir yolla ulaşıl-maktadır. 2001 yılında koruma altına alınan Höyük'te henüz bir kazı çalışması yapılmamıştır.

EFKAR TEPESİ HÖYÜĞÜ

Efkar Tepesi, Ovacık'ın Köyünü bölgesinde yer almaktadır. Bir ören yeri niteliğinde olan Efkar Tepesi, 1994'de ikinci derece ar-keolojik sit alanı olarak koruma altına alınmıştır. Henüz bir kazı çalışması yapılmamıştır.

PINARLAR KAYNAR HÖYÜK

Kaynar Höyük, Pertek'in Pınarlar köyündedir. Saptanan kültürel varlık özelliği nedeniyle birinci derece sit alanı olarak koruma altına alınmıştır. Kaynar Höyük'te de henüz bir kazı çalışması yapılabilmemiş değildir.

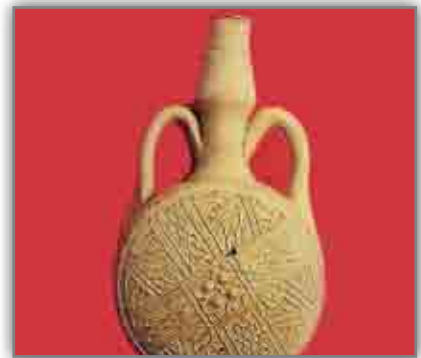

Öte yandan Düzgün Baba Adak Yerinde üç tane kültürel varlık saptanmış; Munzur baba Mezrası'nda bazı taşınmazlar tespit edilmiş ve Ovacık Şahverdi köyünde eski uygarlıkların kültürel özelliklerini yansıtan bulgular saptanmıştır. Bütün bu alanlar koruma altına alınmıştır.

TARİHİ BULUNTULAR

Tarihi çok eski uygarlıklara dayanan Tunceli ve yöresinde yapılan kazı çalışmaları sırasında çok sayıda buluntuya rastlanmıştır. Bu buluntulardan bazıları, Kültür Varlığı kabul edilerek, koruma altına alınmıştır.

J. DOĞA SPORLARI

DOĞA YÜRÜYÜŞLERİ

Ovacık'ın kuzeyindeki Munzur sıra dağları ile ilçenin güneyindeki meşelik tepeler, Tunceli'nin kuzeydoğusundaki 3.292 metre yükseklikteki Karasu-Aras dağları ve Bağırpaşa dağları dağcılık ve doğa yürüyüşü sporlarına uygundur. Buralarda doğa yürüyüşü yapılmaktadır. Ayrıca kayak sporu için de uygun olan bu dağlarda tek dezavantaj, yeterli tesisin bulunmamasıdır.

RAFTİNG

Tunceli'deki Munzur Çayı, Pülümür Çayı ve Peri Suyu'nda rafting sporu yapılabilir. Bu akarsuların gerek debileri, gerekse akış hızları raftinge uygundur.

K. FESTİVALLER

MUNZUR KÜLTÜR VE DOĞA FESTİVALİ

Tunceli Belediyesi tarafından ilk kez 28-30 Temmuz 2000 tarihinde düzenlenen, geniş kapsamlı ve geniş katılımlı bir festival olarak gerçekleştirilmektedir. Festivalde fotoğraf sergisinden halk oyunları gösterisine, halk müziği konserlerinden film gösterisine, kent gezisinden panel, söyleşi ve edebiyatçıların imza günlerine kadar çok zengin bir program uygulanmaktadır. Tunceli dışından da fes-

tivale önemli oranda katılım gerçekleştirilmektedir. Kentin sosyal ve kültürel yaşamına çok olumlu bir katkı sağlayan festival, il turizmini de canlandırmıştır.

PÜLÜMÜR BAL FESTİVALİ

Pülümür'de düzenlenen Pülümür Bal Festivali, her yıl bal sağımının sonlandığı Eylül ayında yapılmaktadır. Tamamen doğal ortamda üretilen balların tanıtımını amaçlayan Bal Festivali, yörenin ekonomik ve kültürel hayatına zenginlik kazandırmaktadır. Kaliteli bal üretimini teşvik etmek amacıyla

yarışmaların da yapıldığı Festival boyunca çeşitli kültürel etkinlikler de gerçekleştirilmektedir.

ÇEMİŞGEZEK DUT VE PEYNİR FESTİVALİ

Çemişgezek, dutu ve peyniriyle tanınan bir ilçedir. 1998'den beri düzenlenen Dut ve Peynir Festivali ile hem bu ürünlerin tanıtımı yapılmaktadır hem de yöre insanının bir araya gelmesi sağlanarak, kaynaşmasına vesile olmaktadır. Festival dutların yetişmesine bağlı olarak, her yıl haziran ayı içinde düzenlenmektedir.

PERTEK DUT FESTİVALİ

Pertek'in çekirdeksiz dutu da yörede çok bilinmektedir. Yörede bilinen dutun ülke çapında tanınmasını sağlamak amacıyla her yıl temmuz ayında düzenlenen Dut Festivali, başta dut olmak üzere, yörede yetişen her türlü meyvenin teşvik edilmesini sağlamaktadır. Festival süresince Pertek'in doğal, tarihi ve kültürel değerleri tanıtılmaktadır. Keban Baraj Gölünde ve ilçede düzenlenen çeşitli etkinlik ve geziler yapılmaktadır.

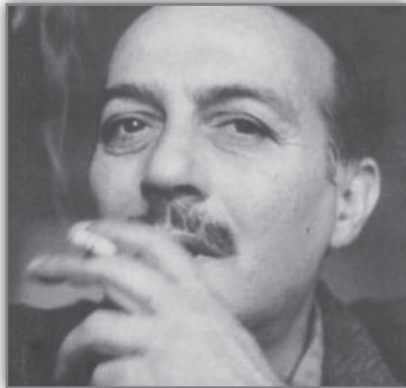
6. BÖLÜM: TUNCELİ DOĞUMLU BAZI ÜNLÜLER

A. SANATÇI VE YAZARLAR

CEMAL SÜREYA

Asıl adı Cemalettin Seber'dir. 1931'de, o zamanlar Erzincan'a bağlı bugünkü Pülümür'de Karasanan Aşireti'nin bir bireyi olarak doğdu.

İlk ve orta öğrenimini sürgün olarak gittikleri Bilecik'te okudu. Liseyi Haydarpaşa ve Ankara Maliye Mektebi'nde okuyan Süreya, SBF'den mezun olduktan sonra

Cemal Süreya

Maliye Müfettişliği, Darphane Müdürlüğü, Kültür Bakanlığı Yayın Kurulu Danışmanlığı yaptı.

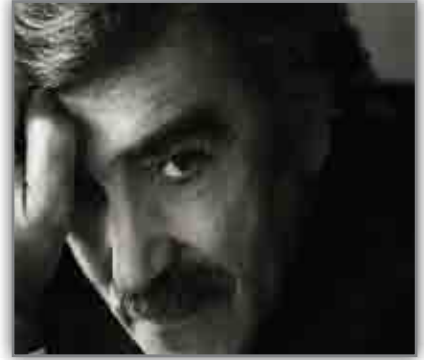
Kamuda çalışırken edebiyatla ilişkisini hiç kesmedi. Şiir ve yazıları çeşitli dergilerde yayınlandı. Çeşitli dergi ve gazetelerde çalıştı, redaktörlük ve çevirmenlik yaptı.

İlk şiiri 1953'de Mülkiye dergisinde, ilk kitabı olan Üvercinka da 1958'de çıktı. Bu kitabıyla Yeditepe Şiir Armağanı'nı kazandı. Sonrasında çok sayıda ödüle değer görüldü.

İkinci Yeni şiirinin önde gelen şairlerinden biri oldu. Şiirlerinde geleneği kullandı. Yayınlanmış çok sayıda şiir ve düzyazı kitapları bulunmaktadır. 9 Ocak 1990'da İstanbul'da öldü.

RAHMI SALTUK

1945'de Tunceli'de doğdu. Elazığ Lisesi'ni bitirdi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun

Rahmi Saltuk

oldu. 1968-70 arasında tam 900 kez sahnelenerek rekor kıran Pirsultan Abdal adlı tiyatro oyununda anlatıcı ozan rolüyle tanındı.

Çeşitli filmlerin müziklerini yaptı ve oyuncu olarak rol aldı. Türkülere özgün yorumlar getirdi.

FERHAT TUNÇ

1964'de Tunceli'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Tunceli'de tamamladı. Daha ilkokul çağında halk türküleriyle ilgilendi. Küçük yaşta sahne aldı. 1979'da

Ferhat Tunç

Almanya'ya gitti. 1982'de tanıştığı Amerikalı müzisyen Damel Summers'ın katkılarıyla yeni bir müzik dünyasını keşfetti.

Alman ve Yunanlı müzisyenlerle müzik repertuarını zenginleştirdi. Mainz Üniversitesi'nde müzik eğitimi aldı. 1985'te Türkiye'ye döndü. İlk albümünü çıkardı. Halen müzik çalışmalarını sürdürüyor.

METİN-KEMAL KAHRAMAN

Birkaç arkadaşıyla birlikte Grup Yorum'u kuran Pülümür doğumlu Metin ve Kemal kardeşler, 1993'te "Deniz Koydum Adını" taşıyan ilk albümlerini gerçek-

leştirdiler. 1990 yılından beridir yöre müziği ile ilgili derleme ve araştırma yapan kardeşler halen müzik çalışmalarını Almanya'da sürdürmektedirler.

Metin-Kemal Kahraman

B. POLİTİKACILAR

HASAN HAYRİ KANKO

Son Osmanlı Meclisi'nde ve 1. TBMM'de Dersim milletvekili. 1881'de bugünkü Tunceli'nin Hozat ilçesi Akpınar köyünde doğdu. Hozat Şeyh Hasanlı aşireti reisi Kankozade Murtaza Ağa'nın oğludur. İlk ve orta öğrenimini Dersim'de tamamladıktan sonra zamanın kurallarına göre 3 Ekim 1896'da Harbiye Mektebi Aşiret

Sınıfına alındı. 24 Şubat 1898'de Süvari Teğmen rütbesiyle mezun olarak 4'üncü Ordu emrine verildi. Diyarbakır'da Mustafa Kemal'i koruyan peşmerge taburunun komutanlığını yaptı. Çeşitli yörelerde görev yaptı. "İlk tertele" olarak ta adlandırılan 1916'daki Dersim Ayaklanmasında, Hozat'ın ayaklanmacılara katılmasını önledi. Bu başarısından dolayı binbaşılığa yükseldi. Van'da Askerlik Şube Başkanı iken Dersim milletvekili

Hasan Hayri Kanko

oldu. Ancak, çeşitli nedenlerle Meclis'e bir üye olarak katılamadı. 1 Haziran 1920'de, Kürt giysileriyle Ankara'ya gelerek TBMM'ne katıldı. Meclis'teki muhalefet grubunda yer aldı. Şeyh Sait İsyanı'na yardım ve yataklık iddiasıyla tutuklandı. İstiklal Mahkemesi'nde yargılanıp idam cezasına çarptırıldı. Kendisinden sonra ailesi, Kanako soyadını aldı. Kürtçe, Türkçe, Fransızca, Arapça ve Farsça bilirdi.

ABDULHAK TEVFİK GENÇTÜRK

1885'te Tunceli Hozat'ta doğdu. Jandarma Çavuşu Veli Ağa'nın oğludur. İlk ve orta öğrenimini Hozat İptidai Mektebi ve Rüştîyesi'nde tamamladı.

Bir süre Tahrirat Kalemî'nde aylıksız çalıştı. Sonra bugün Tunceli'ne bağlı ilçe olan çeşitli merkezlerde ve Tunceli'de Tahrirat Katibi olarak çalıştı. Sonra zabıt katipliği ve başkâtiplik yaptı. 1917'de sınavına girdiği Dersim Sorgu Hakimliğini kazandı. TBMM'nin 1. Dönemi için 3 Temmuz 1920'de Dersim milletvekili oldu. Camilerde hutbelerin Türkçe olarak okunması hakkında önerge verdi; önergesi

Abdulhak Tefvik Gençtürk

reddedildi. Milletvekilliği bitince, 1923'te Çemişgezek Savcılığı'na atandı. Ancak bu bölgede görev yapması sakıncalı görülmekle Bakanlık kararı ile 6 Kasım 1923'te Mazgirt Savcılığı'na nakledildi.

Bu görevde iken Kürtçülük hareketinin içinde bulunduğu ve eylemi vatana ihanet oluşturduğu için 10 Mayıs 1925'de tutuklandı. Hapis ve sürgün cezası aldı. 7 Mart 1966'da Hozat'ta öldü. Üç çocuk babasıydı.

MUSTAFA YILDIRIM

1859'da Tunceli Hozat'ın Ergan Köyü'nde doğdu. Abbasoğlu aşireti reisi Zeynozade Ali Ağa'nın oğludur. Herhangi bir kurumda öğrenim görmedi. TBMM'nin 1. Dönemi için 12 Mayıs 1920'de yapılan seçimde Dersim milletvekili oldu. Çeşitli nedenlerle Meclis'e ancak 28 Mayıs 1921'de katılabildi. Herhangi bir komisyonda görev almadı. 24 Temmuz 1921'de Meclis'in orduya güven ve selamını iletecek milletvekilleri heyetinde görevlendirildi.

Mustafa Yıldırım

Milletvekilliği I. Döneminde sona erince memleketine döndü. Altı çocuğu vardı. Mecliste kendisine Mustafa Ağa adıyla hitap edilirdi. Şeyh Sait İsyanı'na karşı çıktı. 1938'de Tunceli tenkili sırasında öldürüldü.

DIYAP (AĞA) YILDIRIM

1852'de Tunceli-Hozat ilçesi Hadışar köyünde doğdu. Ferhatuşağı aşireti reisi Kahraman Ağazade Seyyid Han'ın oğludur. Babası erken yaşta ölünce aşiretin lideri oldu, sahip olduğu araziye genişletti. 1. Dünya Savaşı'ndan önce Osmanlı'ya başkaldıran aşiretlerin arasında yer aldı; ardından teslim oldu. Savaştan sonra oluşan ulusal direnişi destekledi. TBMM I. Dönemi'ne Dersim'den milletvekili seçilerek 14 Kasım 1920'de Meclis'e katıldı. Kayıtsız koşulsuz Mustafa Kemal'e destek oldu. İstanbul Hükümeti'nin kışkırtmalarına karşı halkı aydınlatmak için milletvekilliğinden izinli sayıldı. Meclis kürsüsünde sadece iki kez konuşma yaptı. İki de kanun önerisi verdi. Milletvekilliğinden sonra Elazığ İl Genel Meclisi ve Daimi Encümen Üyesi oldu.

Diyap (Ağa) Yıldırım

1935'te öldü. Evli olup beş çocuk babası idi. Ölümünden sonra ailesine Yıldırım soyadı verildi.

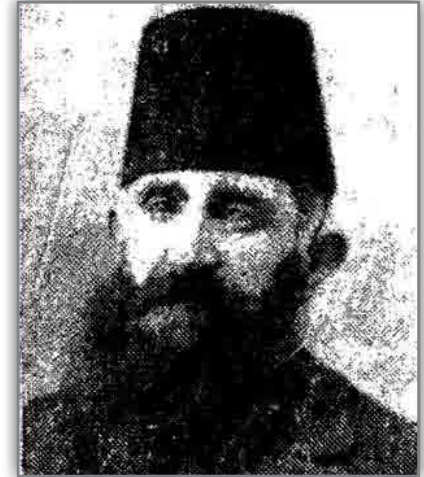
Şeyh Sait İsyanı'na ilişkin, "Birdenbire Şeyh Said'in isyan ettiğini duyduk. Gökten mi indi, yerden mi çıktı bu hain dedik. Dersim'e sokmadık. Bizde keçi, koyun hırsızı çoktur. Ama hain yoktur. Biz Cumhuriyete merbut insanlarız" değerlendirmesi O'na aittir.

"1890 senesinde de İngiliz, Rus Konsoloshanesi bizi isyana teşvik etmişti. Çok para vermek istiyorlardı. Onları kovduk, paraları almadık, hükümetimize sadık kaldık" değerlendirmesi de O'na aittir.

Kurtuluş Savaşı sırasında Yunan askerinin Ankara'yı işgal etme riskine karşı başkentin Kayseri'ye taşınması tartışmalarına sert bir biçimde karşı çıkarak, "bir yere gitmeyiz efendiler. İcap ederse, ben gider aşiretimi getirir Meclis'i korurum" sözleri de O'na aittir.

AHMET NÜZHET SARAÇOĞLU

1861'de Tunceli, Çemişgezek'de doğdu. Saraçzade İsmail Hakkı bey'in oğludur. İlk ve orta öğrenimini Çemişgezek Medresesi'nde tamamladı. 13 Aralık 1887'de Dersim Mukavalat Muhariri (No-

Ahmet Nüzhet Saraçoğlu

ter) olarak devlet hizmetine girdi. Çeşitli merkezlerde nüfus memurluğu, Kaymakam vekilliği, aşar memurluğu ve nahiye müdürlüğü yaptı. TBMM'nin I. Dönemi için 1920'de yapılan seçimlerde Ergani Milletvekili oldu. 12 Aralık 1942 yılında öldü. Evli ve 4 çocuk babası idi.

Ahmet Nüzhet Bey, iyi bir din-dar, koyu bir tarikatçıdır. Dersim'i mistik görüşüyle yönetmek ister. Başarılı olamayınca zor kullanır. Görevi süresince, hakkında çok-ça şikayet oldu; bu nedenle gö-rev yeri sık değiştirildi. Zamanla kibar ve hoşgörülü bir Bektaşî'ye dönüştü. Bu nedenle kendisine Nüzhet Baba lakabı uygun görüldü. Şiir ve düz yazı yazmış olmasına rağmen, basılı bir eseri yoktur.

SEYİT RIZA

Doğum tarihi kesin olarak bilin-meyen Seyit Rıza'nın 1860-62 arasında doğduğu tahmin edil-mektedir. Ovacık'ın Lirtik Kö-yünde Şeyh Hesenan aşiretinin, Yukarı Abbasan kolundan Seyit İbrahim'in çocuğudur.

Seyit Rıza

1937 Dersim Olayları sırasın-da görüşmek üzere çağrıldığı Erzincan'a giderken yolda tu-tuklanmış ve sonrasında da 15 Kasım 1937 tarihinde Dersimde yaşanan olayların direniş liderli-ğini yaptığı gerekçesiyle Elazığ'da idam edilmiştir.

VEDAT DALOKAY

1927'de Elazığ'da doğsa da aslen Pertekli'dir. Liseye kadar olan eği-timini Elazığ'da tamamladı. İTÜ Mimarlık Bölümü'nden 1949'da mezun oldu. Bir süre kamuda ça-lıştı. Sonra Paris'e gitti. Türkiye'ye dönüşte mimarlık bürosu açtı.

Mimarlar Odası'nın çeşitli organ-larında görev aldı. 1973 yılında Ankara Belediye Başkanı oldu. Şehir içi trafiği rahatlatmak için yaptığı göbekler nedeniyle 'Gö-bek Vedat' olarak anılmaya başla-dı. Belediye Başkanı iken mimari proje yarışmalarına da katıldı. İslamabad Camisi ve İstanbul Tak-sim Alanı başta olmak üzere pek çok yarışmada birincilik ödülü aldı.

Aralarında Boğaziçi Köprüsü, An-kara Nazım Planı'nın da bulun-duğu mimarlık ve kent yaşamıyla ilgili çok sayıda araştırma ve çalış-ma yapan Dalokay'ın, TDK Ödülü de kazanan, Kolo isimli öykü kita-bı bulunmaktadır.

Vedat Dalokay

Kamer Genç

KAMER GENÇ

1940'da Nazımiye'nin Ramazan Köyü'nde doğdu. 1960'da Ankara'da Yatılı Maliye Okulu'nu, 1966'da Ankara İktisadi Ticari İlimler Akademisi'ni bitirdi.

1974-1976 yılları arasında Paris'te bulundu. Danıştay Tetkik Hakimliği ve Danıştay Savcılığı ve 1981'de Danışma Meclisi Üyeliği yaptı. 1983'de bu görevden istifa eden Genç, sayısız kez milletvekili olarak seçildi. 1967'de Sevim Hanım ile evlenen Kamer Genç'in iki çocuğu vardır.

Sol gelenekten gelen biri olmasına karşın Abdi İpekçi'nin katili Mehmet Ali Ağca'nın idam dosya-

sına red oyu vermiş olmakla ünlenen Genç, 12 Eylül Anayasası'na da hayır oyu veren tek Danışma Meclisi üyesidir. 1987'den sonra milletvekili seçilen Kamer Genç, halen milletvekilidir.

KEMAL KILIÇDAROĞLU

1948 yılında Tunceli'de doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Anadolu'nun değişik il ve ilçelerinde tamamladı.

1971'de Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nden mezun oldu. Aynı yıl Maliye Bakanlığı'nda Hesap Uzmanı Yardımcısı olarak göreve başladı, 1974'de Hesap Uzmanı oldu. Araştırma yapmak

Kemal Kılıçdaroğlu

üzere bir yıl Fransa'da kaldı. Yurda döndükten sonra Gelirler Genel Müdürlüğü Daire Başkanlığı ve Gelirler Genel Müdür Yardımcılığı görevlerinde bulundu.

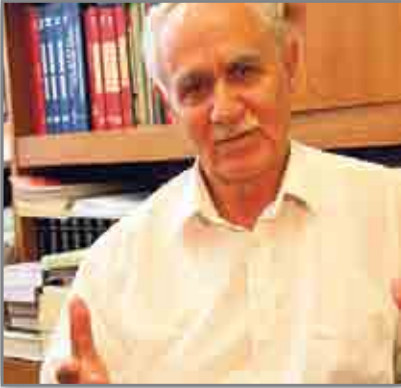
1991'de Bağ-Kur Genel Müdürlüğü'ne 1995'de, Sosyal Sigortalar Kurumu Genel Müdürlüğü'ne, 1996'da Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Müsteşar Yardımcılığı'na atandı.

Türkiye iktisat Kongresi adlı bir derlemesi ve Kayıtdışı Ekonomi ve Bürokraside Yeniden Yapılanma adlı yayınlanmış iki kitabı bulunmaktadır. Halen CHP Genel Başkanı'dır.

KEMAL BURKAY

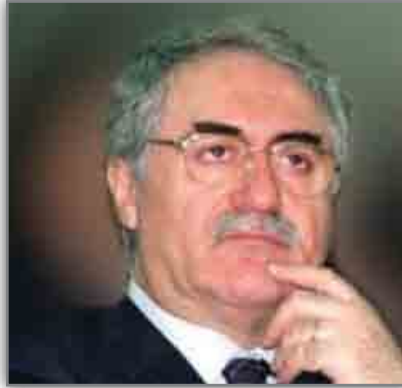
1937'de Mazgirt'in Kızılkale (Dırban) Köyünde doğdu. İlkokulu köyde okudu. Sonra Akçadağ ve Dicle Eğitim Enstitüsü'nde okudu.

Ankara Hukuk Fakültesi'nde okurken aynı zamanda köy öğretmenliği yaptı. 1964'ten sonra serbest avukatlığa başladı. Aralarında "Bir Kedim Bile Yok" adlı şarkı sözünün de bulunduğu şiir ve hikâyeler yazdı. Siyasi görüşleri nedeniyle 12 Mart 1971 döne-

Kemal Burkay

minde tutuklandı; sonra yurt dışına çıktı. 1974 affı ile geri döndü. 1980’de tekrar yurt dışına çıkmak zorunda kalan Burkay, yakın zamanda yurda döndü.

Mehmet Moğultay

MEHMET MOĞULTAY

1945 yılında Tunceli’de doğdu. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ni bitirdi. 1969-1987

yılları arasında serbest avukatlık yaptı. 1987 yılından itibaren 18, 19 ve 20. dönem İstanbul milletvekilliği yaptı.

1991’de kurulan 49. Hükümet’te Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı yaptı.

ALİ HAYDAR VEZİROĞLU

1946 yılında Tunceli-Ovacık’ta doğdu. Güder olan soyadını daha sonra Veziroğlu olarak değiştirdi.

1977 yılında Tunceli’den milletvekili seçilen Veziroğlu, halen yaşamını işadamı olarak sürdürmektedir.”

7. BÖLÜM: GEREKLİ BİLGİLER

A. ULAŞIM

Tunceli, Doğu Anadolu'nun kuzey ve güneyini birbirine bağlayan Erzincan-Elazığ karayolu üzerinde yer almaktadır. Tunceli topraklarında kuzey-güney yönünde uzanan ve Erzincan'ı Pülümür, Tunceli ve Pertek üzerinden Elazığ'a bağlayan karayolu, Tunceli merkezinden geçmektedir. Tunceli'ne bağlı ilçeler, bu ana eksene bağlanmaktadır.

Tunceli-Erzincan karayolu aynı zamanda Güneydoğu Anadolu'yu Doğu ve Karadeniz Bölgelerine bağlayan devlet karayollarından biridir. Tunceli'nin İç Anadolu ve Karadeniz illeri ile ulaşım bağlantısı, kuzeyde sınırdan geçen Erzurum-Erzincan karayolu ile güney illeri ile olan ulaşım bağlantısı ise Elazığ'dan geçen Bingöl-Elazığ-Malatya karayolu ile sağlanmaktadır.

Eskiden Pertek-Elazığ bağlantısını sağlayan köprü, Keban

Tunceli-Çemişgezek	117 Km
Tunceli-Hozat	96 Km
Tunceli-Ovacık	65 Km
Tunceli-Pertek	51 Km
Tunceli-Mazgirt	40 Km
Tunceli-Nazımiye	36 Km
Tunceli-Pülümür	65 Km

Baraj Gölü suları altında kaldığı için günümüzde Pertek ve Çemişgezek'te kurulan feribot iskeleleri ile Elazığ yakasına ulaşım sağlanmaktadır. Pertek'te belediyeye ait bir adet, özel sektöre ait iki adet feribot bulunmaktadır. Özel sektöre ait iki feribot her gün dönüşümlü olarak çalışmaktadır. Bir feribotla yaklaşık yirmi araba taşınabilmektedir. Pertek-Elazığ arasında her gün 07.00 ile 22.00 saatleri arasında her yarım saatte bir karşılıklı sefer yapılmaktadır. Feribotların bir iskeleden diğerine ulaşması yaklaşık onbeş dakika sürmektedir. Feribot ulaşımı sayesinde yirmi dakikası karayolu

ulaşımı olmak üzere Pertek'den Elazığ'a yaklaşık yarım saatte ulaşılmaktadır. Çemişgezek'ten Elazığ'aysa feribotla yaklaşık onbeş dakika sürmektedir. Çemişgezek Belediyesine ve özel işletmecilere ait feribotlarla saatte bir sefer yapılmaktadır.

Tunceli-Elazığ kent merkezleri arasındaki uzaklık karayolu ile Elazığ-Kovancılar yolu üzerinden 136 kilometredir, Pertek'ten feribotla gidildiğinde ise Tunceli-Elazığ arasındaki karayolu uzaklığı, Keban Baraj Gölü geçişi hariç 75 kilometredir.

En yakın demiryolu hattı, Tunceli'nin kuzey sınırında Erzincan'dan (Mutu Köprüsü), güney sınırında ise Elazığ'dan geçmektedir.

Tunceli'ye en yakın havaalanıysa kent merkezine yaklaşık olarak 120 km. uzaklıkta yer alan ve iç hatlara hizmet veren Elazığ Havaalanıdır.

B. KONAKLAMA

TUNCELİ'DE BULUNAN KONAKLAMA TESİSLERİ

Tunceli'nin toplam yatak kapasitesi 500 civarındadır. Bu rakam, Türkiye'nin yatak kapasitesinin binde yedisi-ni oluşturmaktadır. Mevcut konaklama tesislerinin yüzde 15'i işletme belgeli, yüzde 85'i de belediye belgeli tesislerdir.

TUNCELİ İLİ KONAKLAMA TESİSLERİ

Sıra No	KONAKLAMA TESİSİ ADI	ADRESİ	KAPASİTESİ ve BİRİMLERİ	İŞLETME BELGE TÜRÜ	İLETİŞİM BİLGİLERİ
1	****GRAND ŞAROĞLU OTEL	Moğultay Mahallesi, Behice Boran Caddesi, No: 20 TUNCELİ	67 Oda - 148 Yatak - 220 Kişilik 1. Sınıf Lokanta - 110+50 Kişilik Çok Amaçlı Salon - 100 Kişilik Kafeterya	Bakanlıktan İşletme Belgeli	0 (428) 212 14 48...52 0 (428) 212 14 24 www.grandsarogluhotel.com
2	***PERTEK TERMAL OTEL	Kaledibi Mevkii, Pertek Feribot İskelesi Yanı, 62500 Pertek/TUNCELİ	12 Oda-37 Suit-172 Yatak 100 Kişilik 2.Sınıf Lokanta-150 Kişilik Kafeterya ve Snack Bar-100 Kişilik Salon-100 Kişilik Tiyatro Salonu-100 Kişilik Konferans Salonu-100 Kişilik Gece Kulübü-Sauna-Türk Hamamı-Mini Golf Sahası-Tenis Kortu-Futbol Sahası-Çalışma Ofisi-Kapalı Yüzme Havuzu-Açık Yüzme Havuzu-Satış Ünitesi (2 Adet)-Tedavi Birimleri	Bakanlıktan İşletme Belgeli	0 (428) 651 33 34 www.pertektermal.com reservations@pertekthermal.com
3	DERSİM PANSİYON	Pulur Mahallesi, Şehiriçi Mevkii, Yeşilyazı Caddesi Ovacık/TUNCELİ	18 Oda - 36 Yatak - 40 Kişilik 2. Sınıf Lokanta	Bakanlıktan İşletme Belgeli	0 (428) 511 28 88
4	HAS OTEL	Boysan Caddesi No: 10 TUNCELİ	17 Oda - 32 Yatak	Belediyeden İşletme Belgeli	0 (428) 212 11 15 212 15 05
5	YÜKSEL OTEL	Okullar Caddesi No: 5 TUNCELİ	21 Oda - 42 Yatak	Belediyeden İşletme Belgeli	0 (428) 212 27 84

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI'NDAN İŞLETME BELGELİ KONAKLAMA TESİSLERİ

Tunceli'de işletme belgeli 2 adet konaklama tesisi bulunmaktadır. Bunlardan biri Tunceli merkezindedir. Bir yıldızlı bu otel, 64 yatak kapasitelidir. Diğer tesis ise Ovacık'tadır. Pansiyon niteliğindeki bu tesisin yatak kapasitesi ise 36'dır. Bu iki tesisin yatak kapasitesi Türkiye'deki yatak kapasitesinin binde üçü kadardır.

TURİZM İŞLETME BELGELİ YEME İÇME TESİSLERİ

Tesisin Adı	Adresi	Türü-Sınıfı	Kapasitesi	Telefon
Kalan Lokantası	Moğultay Mah. Cumhuriyet Cd. TUNCELİ	1. Sınıf Lokanta	60+140 Kişilik Yemek Salonu	0 (428) 212 25 96

TURİZM YATIRIM BELGELİ TESİSLER

Tesisin Adı	Adresi	Türü-Sınıfı	Kapasitesi	Telefon
Munzur Park Tatil Köyü	Kanoğlu Köyü (483 Parsel) TUNCELİ	4 Yıldızlı Tatil Köyü	97 Oda-198 Yatak, 500 Kişilik 1. Sınıf Lokanta, 500 Kişilik Çok Amaçlı Salon, Yüzme Havuzu, Voleybol ve Basketbol Sahaları	-
Royal Demir Otel	Moğultay Mah. Okullar Cad. Ata Sok No: 5 TUNCELİ	3 Yıldızlı Otel	32 Oda-64 Yatak 55 Kişilik 2. Sınıf Lokanta 65 Kişilik Çok Amaçlı Salon	-

Grand Şaroğlu Otel

Pertek Termal Otel

C. TUNCELİ İLİ İLETİŞİM BİLGİLERİ

Tunceli’de Bulunan Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Telefon Numaraları

GÖREVİ	MAKAM TEL.	SANTRAL TEL.
Vali	(428) 213 33 00-01	
Jandarma Bölge Komutanı	(428) 212 53 14	(428) 212 13 10
4. Kom.Tug.Komutanı	(428) 213 34 34	(428) 213 18 90-91
51.Motorlu Piy. Tug.Kom.	(428) 561 29 15	(428) 561 29 35
Belediye Başkanı	(428) 212 63 47-10 10	(428) 212 17 63
Cumhuriyet Başsavcısı	(428) 213 31 01	(428) 213 31 01
Adli Yargı Ad.Kom.Bşk.	(428) 213 31 10	(428) 213 31 03-07
Tunceli Üniv. Rektörü	(428) 213 29 65-11 15	(428) 213 17 94-21 47
Baro Başkanı	(428) 212 52 12-213 16 23	(428) 213 31 03-07
İl Emniyet Müdürlüğü	(428) 212 10 08	(428) 212 19 33
Çemişgezek Kaymakamı	(428) 611 20 01	(428) 611 20 01
Hozat Kaymakamı	(428) 561 20 01	(428) 561 20 01
Mazgirt Kaymakamı	(428) 311 20 02	(428) 311 20 12
Nazımiye Kaymakamı	(428) 411 20 01-03	(428) 411 20 01-03
Ovacık Kaymakamı	(428) 511 20 01	(428) 511 20 01
Pertek Kaymakamı	(428) 651 20 09	(428) 651 20 09
Pülümür Kaymakamı	(428) 441 20 01	(428) 441 20 01
Çemişgezek Belediye Başkanı	(428) 611 20 09	(428) 611 20 09
Hozat Belediye Başkanı	(428) 561 20 10	(428) 561 20 10
Mazgirt Belediye Başkanı	(428) 311 20 09	(428) 311 20 09
Nazımiye Belediye Başkanı	(428) 411 20 19	(428) 411 20 19
Ovacık Belediye Başkanı	(428) 511 20 12	(428) 511 20 12
Pertek Belediye Başkanı	(428) 651 20 15	(428) 651 20 15
Pülümür Belediye Başkanı	(428) 441 20 19	(428) 441 20 19

KAYNAKÇA

YAZILI KAYNAKLAR

1. Akgül, Dr. Suat; Dersim, Amerikan ve İngiliz Belgelerinde, Yaba Yayınları, İstanbul, 2002.
2. Akgül, Dr. Suat; Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları Ve Gerçekler, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992.
3. Alışık, Adil; Türkiye Dağları, Alter Yayıncılık, 4. Basım, Ankara, 2010.
4. Ambarlı H., Bilgin, C.C.; 2008. Çengel Boynuzlu Dağ keçisi, Yeşiliz dergisi: Eylül-Ekim Sayı:11, Sayfa 56-59.
5. Aşan, Beşir Muhammed; Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri (XI - XIII. Yüzyıllar), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989.
6. Caferoğlu, Ahmet; Güneydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar, Malatya, Elazığ, Tunceli,
7. Cengiz, Yusuf; Her Yönüyle Tunceli, genişletilmiş ikinci baskı, Tunceli, 2001.
8. Gaziantep ve Maraş Vilayetleri Ağızları, Burhaneddin Erenler Matbaası, İstanbul, 1945.
9. Danık, Ertuğrul; Dersim (Tunceli) Bibliyografyası, Kebikeç Yayınları, Ankara, 1996.
10. Danık, Ertuğrul; Koç ve At Şeklindeki Mezar Taşları, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1993.
11. Emre Y., Kürüm V.; Alabalık yetiştiriciliği, Minpa Matbaacılık, Ankara
12. Erdoğan, Serkan; Dersim ve Çevresindeki Arkeolojik Araştırmalar, Yerli ve Yabancı Kaynaklara Göre I. Kalan Yayınları, Ankara, 2004.
13. Erdoğan, Serkan; Dersim ve Çevresindeki Arkeolojik Araştırmalar, Yerli ve Yabancı Kaynaklara Göre II. Kalan Yayınları, Ankara, 2005.
14. Gülensoy, Prof. Dr. Tuncer; Tunceli Yöresi Ağızlarından Derlemeler, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993.
15. Gültekin, Ahmet Kerim; Tunceli'de Mekan Kültü, Kalan Yayınları, Ankara, 2004.
16. Güven, Kenan; Tabiat Güzellikleri ve Kültürel Değerleriyle Tunceli, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1991.
17. Kaya, Ali; Başlangıcından Günümüze Dersim Tarihi, Demos Yayınları, İstanbul, 2010.
18. Kaya, Ali; Tunceli-Dersim Kültürü, Can Yayıncılık, İstanbul, 2001.
19. Munzur Vadisi Milli Parkı, Tunceli Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü Yayını, Tunceli, 2006.

20. Özcan, Mesut; Kürdün Gelini (Notalarıyla Tunceli Halk Türküleri ve Oyun Havaları) Kalan Yayınları, Ankara, 2003.
21. Öztürk, Hıdır, Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1984.
22. SAKAOĞLU, Saim; 101 Türk Efsanesi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
23. Taş, Tevfik, "Dersim Dört Dağ İçinde", Atlas Dergisi, İstanbul, Kasım 2010, S. 212.
24. Tunceli Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Tunceli Çevre Durum Raporu, Tunceli, 2009.
25. Tunceli, Tunceli Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yayını, Tunceli, 2011.
26. Tunceli Vilayeti, Dahiliye Vekaleti, Vilayetler İdaresi Umum Müdürlüğü, S. 6, Harita Umum Müdürlüğünde basılmıştır. Ankara, 1959.
27. Ulaşoğlu, İsmet Hakan; Kültür Envanteri, Tunceli Valiliği yayını, Tunceli, 2009.
28. Uluğ, Naşit Hakkı; Derebeyi ve Dersim, Kalan Yayınları, Kalan, 2001.
29. Uluğ, Naşit Hakkı, Tunceli Medeniyete Açılıyor, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.
30. ÜNAL, Doç. Dr. Mehmet Ali; XVI. Yüzyılda Mazgird, Pertek ve Sağman Sancakbeyileri -Pir Hüseyin Bey Oğulları, OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi) Sayı: 2, Ankara, 1990.
31. Yılmazçelik, İbrahim; XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı (İdari, İktisadi ve Sosyal Hayat), Elazığ 1999.
32. YILMAZÇELİK, İbrahim - HALAÇOĞLU, Ahmet; Dersim (Tunceli) Tarihi, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları No: 9, Ankara, 1994
33. Yolga, Mehmet Zülfü; Dersim (Tunceli) Tarihi, Türk Halk Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.
34. Yöresel Yemekler, Tunceli Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yayını, tarihsiz.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

1. <http://www.akarhuseyin.com>
2. http://www.alternatifsporlar.net/ur_keklik.asp
3. <http://www.cografya.gen.tr/tr/tunceli/>
4. <http://www.cemisgezek.bel.tr/trh.html>
5. <http://www.cemisgezekliyiz.com/>
6. <http://dersim.uzerine.com/index.jsp?objid=1638>
7. <http://www.elazig.org/yazdir.asp?id=1944>
8. <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt13/sayi1/021-048.pdf>
9. <http://www.kaplica.biz/tunceli.htm>
10. <http://metinkahraman.blogcu.com>
11. <http://www.munzurdogaaktivistleri.com/endemik.htm>
12. http://www.Nazimiye.gov.tr/default_B0.aspx?content=1015
13. http://sagman.npage.de/tarihi_5346779.html
14. <http://jiyanyildiz.blogcu.com>
15. <http://www.tramem.org/memeliler>
16. <http://tuncelikulturturizm.gov.tr>
17. <http://www.tuncelitarim.gov.tr/haftaninkonugu.html>
18. <http://www.wengedersim.net/ilcelerimiz/cemisgezek/342-n-delikleri.html>
19. <http://www.asagicamurdere.com/yazarlarimiz/turabi-saltik/75--munzur-baba-efsanesi.html>

TUNCELI

1947

Geçmişten Geleceğe Tunceli Projesi
Sözleşme No: TRB1/2011/DFD/38

Bu proje, Fırat Kalkınma Ajansı Doğrudan Faaliyet Destek Programı kapsamında desteklenmiştir.